

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП

ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

Финансии и банкарство

Штип

Христина Накова

УПРАВУВАЊЕ СО КАПИТАЛОТ ВО БАНКАРСКИОТ СЕКТОР ВО МАКЕДОНИЈА

МАГИСТЕРСКИ ТРУД

Штип, септември 2016

Содржина:

Краток извадок.....	5
Клучни зборови.....	5
Abstract.....	6
Key words.....	6
Вовед.....	7
Глава 1 - Поим и дефинирање на ризиците во банкарското работење.....	10
1. Поим за ризик.....	10
1.1. Дефиниција на ризик.....	10
1.2. Класификација на ризиците.....	11
1.3. Ризици на кои се изложени банките во своето работење.....	13
1.3.1. Кредитен ризик.....	13
1.3.2. Ликвидносен ризик.....	15
1.3.3. Валутен ризик.....	17
1.3.4. Пазарен ризик.....	18
1.3.5. Оперативен ризик.....	20
1.3.6. Ризик од концентрација.....	21
1.3.7. Ризик од промена на каматните стапки во портфолиото на банкарски активности.....	22
1.3.8. Ризик на земја.....	24
1.3.9. Репутациски ризик.....	25
1.3.10. Стратегиски ризик.....	26
1.3.11. Ризик од макроекономско и деловно окружување.....	27
1.3.12. Регулаторен ризик.....	28
Глава 2 - Улога на капиталот во банкарското работење.....	29
1. Базелска капитална спогодба.....	29
1.1. Базел 1.....	31
1.2. Базел 2.....	38
1.3. Базел 3.....	46

Глава 3 - Регулаторни барања за управување со капиталот во македонските банки.....56

1. Потребна организациона структура за управување со капиталот.....	56
1.1. Барања за пресметка на капиталната адекватност.....	58
1.1.1. Пресметка на сопствените средства.....	59
1.1.2. Капитал потребен за покривање на кредитниот ризик и актива пондерирана според кредитен ризик.....	63
1.1.3. Капитал потребен за покривање на валутниот ризик.....	71
1.1.4. Капитал потребен за покривање на пазарните ризици.....	72
1.1.5. Капитал потребен за покривање на ризикот од промена во цената на стоките.....	73
1.1.6. Капитал потребен за покривање на оперативниот ризик.....	74
1.1.6.1. Пристап на базичен индикатор.....	75
1.1.6.2. Стандардизиран пристап.....	75
1.1.7. Третман на опциите.....	77
1.1.8. Планови за имплементација на Базел 3 стандардите во Република Македонија и очекувани импликации за банките во Република Македонија.....	78
1.2. Барања во однос на пресметката на потребниот интерен капитал.....	80
1.2.1. Идентификување на материјалните ризици.....	81
1.2.2. Мерење или оценка на ризиците.....	82
1.2.3. Утврдување на потребниот износ на интерен капитал.....	83
1.2.4. Споредба на износот на интерниот капитал со сопствените средства на банката.....	84
1.3. Практична имплементација на регулаторните барања во македонските банки – организација на процесот на управување со капиталот и исполнување на регулаторните барања.....	85
Глава 4 - Анализа на управувањето со капиталот во македонскиот банкарски сектор.....	88
1.1. Анализа на движењето на одделни индикатори на управување со банкарските ризици во Република Македонија во изминатите 10 години.....	88

1.2. Анализа на движењето на капиталната адекватност во македонскиот банкарски сектор во изминатите 10 години.....	109
1.3. Споредба на нивото на капитална адекватност во банкарскиот сектор во Република Македонија со нивото на капитална адекватност во банкарскиот сектор во Србија, Хрватска и Словенија.....	123
Заклучок.....	128
Користена литература.....	135

Краток извадок

Капиталот на банките е особено значаен за банкарското работење. Имено, секој регулатор го дефинира минималното ниво на капитал кое банките под негова надлежност мора да го исполнат за да добијат дозвола за работа и потоа да можат да функционираат. Капиталот служи за заштита на банките и нивните стејкохолдери од неочекуваните загуби, како резултат на материјализација на ризиците со кои се соочуваат во секојдневното работење. Ризиците на кои банките се изложени во работењето се многубројни и разновидни.

Најголеми ризици на кои се изложени македонските банки се кредитниот ризик, оперативниот ризик и ликвидносниот ризик. Ликвидносниот ризик е специфичен, бидејќи загубите кои ги предизвикува неговата материјализација не можат да се надоместат со капитал. Кредитниот ризик е дефинитивно најзначајниот ризик на кој се изложени македонските банки. Затоа, од големо значење е да се анализираат индикаторите на изложеност на овој ризик и да се изградат соодветни вишоци на капитал за амортизирање на евентуалните загуби кои би можеле да настанат како последица на негово реализирање.

Имајќи го предвид значењето на банкарскиот сектор за стабилноста и напредокот на целата економија, неопходно е да се изгради адекватен систем на управување со банкарските ризици и капиталната адекватност. Оваа задача е огромен предизвик, како за регулаторите и супервизорите, така и за органите на управување во банките.

Клучни зборови: банки, ризици, кредитен ризик, оперативен ризик, ликвидносен ризик, регулатор, органи на управување

Abstract

Banks' capital is especially important for banking operations. Namely, every regulator defines the minimal level of capital which the banks under its jurisdiction have to comply with, in order to obtain banking license and to operate. The capital serves as a buffer for protection of the banks and their stakeholders from unexpected losses which are the result of materialisation of the risks which they are facing in their everyday operations. The risks to which the banks are exposed to in their everyday operations are plenty and of wide variety.

The biggest risks to which the Macedonian banks are exposed to are: credit risk, operational risk and liquidity risk. The liquidity risk is specific, as the losses caused by its materialisation could not be covered and compensated with capital. Credit risk is definitely the most important risk to which the Macedonian banks are exposed to. Therefore, it is very important to analyze the indicators for exposure to this risk and to build appropriate capital buffers for amortization of the losses which could arise as a result of its materialization.

Having in mind the importance of the banking sector for the stability and the development of the whole economy, it is necessary to build an adequate system for risk management and capital adequacy. This task presents a huge challenge both for the banking regulators and supervisors, as well as the managing bodies of the banks.

Key words: banks, risks, credit risk, operational risk, liquidity risk, regulators, managing bodies

Вовед

Стабилен и сигурен банкарски сектор е клучен за развојот на секоја економија. За одржување на неговата стабилност и сигурност, неопходно е постоење на адекватна регулатива, супервизија, корпоративно управување, соодветен систем на управување со ризици и адекватно ниво на капитал.

Банките во последните години се соочуваат со голем број предизвици во своето работење, кои водеа кон зголемување на ризиците кои ги преземаат. Токму затоа, познавањето на ризиците кои ги преземаат, потоа нивното правилно идентификување, мерење, управување и контрола, се неопходни за успешен и стабилен банкарски сектор. Притоа, со мерењето на ризиците, банките ги идентификуваат очекуваните загуби на кои се изложени во своето работење и преземаат мерки за заштита од нивната реализација. Со материјализација на потенцијалните ризици, банките можат да реализираат и неочекувани загуби. Заштита од овие неочекувани загуби е капиталот на банките.

Токму оваа улога на капиталот ја нагласува неговата улога како дел од целокупниот систем на адекватно управување со ризиците во банкарскиот сектор. Затоа, и Базелскиот комитет за банкарска супервизија, како и регулаторите и супервизорите во земјите низ светот, посебно внимание посветуваат на регулирање на компонентите на капиталот, неговата функција и утврдувањето на потребното ниво на капитал за заштита од неочекувани загуби.

Тргувајќи од важноста на банкарските ризици за работењето на банките, како и улогата на капиталот во процесот на управување со ризиците, во овој труд ќе биде обработена рамката за управување со капиталот во Република Македонија, а ќе биде направена и анализа на движењето на индикаторите за ризик во македонскиот банкарски сектор во изминатите 10 години, заедно со движењето на капиталната адекватност, со цел да се утврди поврзаноста помеѓу преземањето на ризиците и нивото на капитал во банките, односно односот помеѓу преземањето на ризик и капацитетот за преземање на ризик.

Со цел детална разработка на предметот на истражувањето „Управување со капиталот во македонскиот банкарски сектор“, овој труд ќе ги опфати следните четири глави:

Во првата глава, **„Поим и дефинирање на ризиците во банкарското работење“**, ќе биде дефиниран поимот ризик, и ќе бидат дефинирани основните ризици на кои банките се изложени во своето работење, заедно со основните начини на нивно управување.

Во втората глава, **„Улога на капиталот во банкарското работење“**, ќе биде нагласено значењето на капиталот за банкарското работење, заедно со адекватна рамка за управување со банкарските ризици. Притоа, ќе бидат разработени трите спогодби на Базелскиот комитет за банкарска супервизија, заедно со причините за еволуција на нивните барања, како и предизвиците со кои се очекува да се соочат супервизорските органи и банките при нивната имплементација.

Третата глава, **„Регулаторни барања за управување со капиталот во македонските банки“**, има за цел да ги разработи барањата на Народната банка на Република Македонија во поглед на организациската поставеност за управување со капиталната адекватност, правилата во однос на пресметката на потребната капитална адекватност, како и условите кои банките треба да ги исполнат за воспоставување на процес на интерно утврдување на потребната капитална адекватност, односно пресметка на интерниот капитал. Во оваа глава ќе бидат презентирани и добиените сознанија за организацијата на процесот на управување со капиталот во македонските банки, врз основа на јавно расположивите информации.

Четвртата глава, **„Анализа на управување со капиталот во македонскиот банкарски сектор“**, ќе обработува анализа на одделни индикатори на управување со банкарските ризици во Република Македонија во изминатите 10 години, како и управувањето со капиталната адекватност на банките во истиот период. Истата има за цел да се утврдат трендовите во управувањето со ризиците и капиталот во изминатите 10 години, потоа, да се

извлечат определени заклучоци како преземањето и управувањето со ризиците е поврзано со управувањето со капиталот, и врз основа на споредбите со капиталната адекватност на банкарските сектори во Србија, Словенија и Хрватска да се идентификуваат потенцијални идни трендови.

Глава 1

Поим и дефинирање на ризиците во банкарското работење

1. Поим за ризик

1.1. Дефиниција на ризик

Постојат различни дефиниции за ризикот, во зависност од контекстот во кој истиот се разгледува. Генерална дефиниција, важечка независно од контекстот во кој се употребува, е дека ризикот претставува опасност од загуба. Во финансиската теорија, која е најрелевантна за банкарското работење, ризикот се дефинира како девијација или отстапување на очекуваните резултати, кои настанале како резултат на варијации на финансиските променливи¹.

Согласно дефиницијата на Народната банка на Република Македонија, ризикот претставува веројатност определена активност или настан да има директно негативно влијание врз добивката и/или врз сопствените средства, или да предизвика тешкотии во остварувањето на целите на банката.

Соодветно, за да можеме да кажеме дека постои ризик, тој мора да биде веројатен (можен), да предизвикува загуба, да биде случаен и, секако, неизвесен (дали ќе се материјализира или не, во која насока ќе се материјализира и сл.).

Врз основа на претходно наведените дефиниции, може да се заклучи дека нивото на изложеност на ризик зависи од два фактора: веројатноста да се материјализира ризикот и можната загуба доколку истиот се материјализира.

Според Ален Гринспен, долгогодишниот претседател на Системот на федерални резерви на САД, „Преземањето ризик е, всушност, неопходен

¹ Кузмановска, С., 2014, „Анализа, мерење и управување на банкарските ризици“, Универзитет Св. Климент Охридски - Прилеп, докторска дисертација.

предуслов за создавање на богатство“², додека според Сузан Лабарж, потпретседател на Royal Bank of Canada, „Ризикот самиот по себе не е лош. Лошо е кога ризикот е несоодветно управуван, несоодветно разбран, несоодветно измерен или ненамерен“³.

Притоа, сите средства на банката се изложени на определен ризик. Еден од основните финансиски принципи е дека ризикот е правопрпорционално поврзан со приносот, односно колку повисок ризик се презема толку е повисока потенцијалната добивка. Односно, управувањето со ризиците од страна на банките едновременно претставува и управување со нејзината профитабилност. Затоа, еден од клучните чекори во управувањето со ризиците во секоја банка е дефинирање на нивото на ризик кое сака да го преземе, со што, практично, банката го дефинира и нивото на принос кое би сакала да го оствари во своето работење.

1.2. Класификација на ризиците

Ризиците можат да се класифицираат на различни начини. Најчесто прифатена поделба во современата литература е следната: финансиски ризици, оперативни ризици, деловни ризици и ризици на случувања⁴. Финансиските ризици понатаму опфаќаат два поттипа на ризици: основни ризици и шпекулативни ризици.

Во основни ризици се класифицираат ризикот на ликвидност, кредитниот ризик и ризикот на солвентност. Притоа, кредитниот и ликвидносниот ризик се најголемите ризици на кои македонските банки се изложени во своето работење и доколку не се управувани соодветно, можат да резултираат со огромни загуби, кои понатаму водат кон ризик на солвентност. Шпекулативните ризици се темелат на финансиска арбитража, односно користење на постоењето на различна цена за

² Kahaner, L., Greenspan, A., The Quotations of Chairman Greenspan, Adams Media Corporation, 2000., <http://www.maxwideman.com/guests/portfolio/need.htm>

³ Labarge, S., "Valuing the Risk Management Function", Presentation at the Risk Management Association's Capital Management Conference, Washington DC. April 10, 2003, <http://www.maxwideman.com/guests/portfolio/need.htm>

⁴ Crouhy, M., Galai, D., Mark, R.- Risk Management.

ист инструмент на различни пазари или во различни временски периоди, со цел реализација на добивка. Соодветно, овде се класифицираат каматниот, валутниот и пазарниот ризик.

Мора да се нагласи дека македонските банки генерално не се занимаваат со шпекулативен бизнис, но сепак се изложени на каматен и валутен ризик, што се должи на фактот дека овие ризици се инхерентни за банкарското работење.

Оперативните ризици се ризиците кои произлегуваат од несоодветни вработени, процеси, системи, внатрешни и надворешни измами.

Деловни ризици се ризиците кои произлегуваат од окружувањето во кое функционираат банките и вклучуваат промени во регулативата, промени во макроекономските и политичките услови, инфраструктурата и организацијата на финансискиот систем и платниот промет.

Ризици на случувања ги вклучуваат сите типови на надворешни настани врз кои банката нема контрола, а кои можат сериозно да влијаат на нејзиното работење и профитабилност (на пр.: кражба, земјотрес, поплава, вандализам и сл.).

Според регулативата на Народната банка на Република Македонија, ризиците на кои банките се изложени во своето работење, за потребите на пресметката на интерниот капитал, можат да се класифицираат во следните четири групи⁵:

1. Ризици кои се опфатени со методологијата за утврдување на адекватност на капиталот: кредитен ризик, пазарен ризик, валутен ризик и оперативен ризик;
2. Ризици коишто не се целосно опфатени со методологијата за утврдување на адекватност на капиталот: оперативен ризик на кој може да биде изложена банката како резултат на воведување на нови производи и процеси и сл.;

⁵ Одлука за управување со ризиците - Службен Весник на Република Македонија бр. 42/11, 165/12.

3. Ризици кои воопшто не се опфатени со методологијата за утврдување на адекватност на капиталот: ликвидносен ризик, ризик на каматните стапки од портфолиото на банкарски активности, ризик од концентрација на изложеност на банката, ризик на земја, стратегиски ризик, репутациски ризик и други ризици;
4. Ризици од надворешното окружување – произлегуваат од макроекономското, деловното или регулаторното окружување во кое работи банката.

Водејќи се од барањата на Народната банка на Република Македонија, во овој труд ќе бидат дефинирани следните видови на ризици: кредитен ризик, ликвидносен ризик, валутен ризик, пазарен ризик, оперативен ризик, ризик од концентрација, ризик од промена на каматните стапки во портфолиото на банкарски активности, ризик на земја, репутациски ризик, стратегиски ризик, ризик од макроекономско и деловно окружување и регулаторен ризик.

1.3. Ризици на кои се изложени банките во своето работење

1.3.1. Кредитен ризик

Кредитен ризик е ризикот другата договорна страна да нема капацитет или волја да ги исполни обврските кон банката делумно или во целост, во роковите на нивното достасување. Притоа, кредитниот ризик го опфаќа ризикот од ненаплата од страна на клиентите на банката како договорни страни во кредитниот однос, како и ризикот од договорна страна, во смисла на институции/држави кон кои банката има изложеност. Ризикот од договорна страна е дефиниран како ризик од негативни ефекти врз добивката или капиталот на банката, како резултат на неможноста другата договорна страна (други комерцијални банки, развојни банки, влади, централни банки и меѓународни институции) да ги исплати обврските кои ги има кон банката во договорениот износ и/или договорените рокови.

Со оглед на фактот дека заклучно со 30.09.2015 година, побарувањата на македонските банки по основ на пласмани во финансиски и нефинансиски институции учествуваат со 69,59% во вкупната актива на банкарскиот сектор⁶, кредитниот ризик несомнено е најголемиот ризик на кој се изложени банките во Република Македонија. Дополнително, во минатото, банките во Република Македонија имаа големи проблеми со наплата на кредитните побарувања (во 2001 година, стапката на нефункционални кредити во вкупни кредити кај нефинансиски субјекти изнесувала 24,5%), а и денес, стапката на нефункционални кредити во вкупните кредити кај нефинансиски субјекти не е за занемарување (заклучно со 30/09/2015 истата изнесува 11.2%⁷).

Со оглед на фактот што кредитниот ризик е најголемиот ризик на кој банките се изложени во своето работење, неговата материјализација би предизвикала големи загуби за банките. Затоа и регулаторите и самите банки посветуваат многу внимание на управување со кредитниот ризик.

Основни елементи за адекватно управување со кредитниот ризик се:

- Јасна стратегија за управување со ризици – со која се дефинира колкав ризик банката сака да преземе, кој е нејзиниот капацитет за преземање на ризик, кои ризици планира да ги преземе во своето работење;
- Политика за управување со кредитен ризик – со која се дефинира кои кредитни производи планира да ги пласира на клиентите, кои се критериумите за одобрување на кредит, критериуми за следење и оценка на кредитната способност на клиентот, начин на утврдување и следење на уредноста во подмирување на обврските, постапка на ризична класификација на изложеностите и утврдување на исправка на вредност и посебна резерва, дефинирање на лимити на изложеност на кредитен ризик, дефинирање на прифатливо обезбедување, дефинирање на постапката на присилна наплата, јасно дефинирани надлежности и одговорности на сите

⁶ Извор: Народна Банка на Република Македонија, Податоци и показатели за банкарскиот систем, Биланс на состојба, <http://nbrm.mk/?ItemID=B72D99AC6F95284EB030D0E10BD53369>

⁷ Извор: Народна Банка на Република Македонија, Индикатори за финансиска стабилност, <http://nbrm.mk/default.asp?ItemID=14491983563ACC458FCCA1F743335F6D>

функции вклучени во процесот на кредитирање (функција која презема ризик, функција која управува со ризикот, функција на администрирање на кредитните барања), дефинирање на правилата на стрес тестирање и сл.;

- Соодветна организациска поставеност за управување со кредитниот ризик, со јасно разграничување на задачите и одговорностите на сите органи инволвирани во процесот на преземање и управување со кредитниот ризик: Надзорен одбор, Управен одбор, Одбор за управување со ризици, Сектор за управување со ризици и сл.;
- Соодветен информативен систем, кој ќе овозможи генерирање и точност на сите извештаи потребни за управување со кредитниот ризик (според тип на клиент, според изложеност, според ризична класификација, според дејност, според географски регион, според колатерал и сл.);
- Процес на интерно утврдување и адекватност на капитал на банката – банката мора да има дефинирано правила/модел за интерна оценка на потребниот капитал за покривање на кредитниот ризик.

1.3.2. Ликвидносен ризик

Ликвидносен ризик е ризикот кој се јавува кога банката не може да обезбеди доволно парични средства да ги исполни краткорочните обврски во роковите на нивното достасување, или кога треба да ги обезбеди потребните средства по многу повисоки трошоци од вообичаено.

Ликвидносниот ризик е вториот најголем ризик на кој се изложени банките во своето работење, веднаш после кредитниот ризик. Имено, со оглед на фактот дека една од основните функции на банките е да служат како посредници меѓу нето-кредиторите и нето-должниците, во овој процес тие прават рочна трансформација и преземаат значителен ликвидносен ризик.

Со цел заштита на средствата на депонентите во банката, како и спречување на ширењето на ликвидносната криза во целиот банкарски сектор, банките и регулаторите посветуваат значајно внимание на управувањето со

ликвидносниот ризик во банките. Имено, банките соработуваат на пазарите на пари и меѓусебно си позајмуваат краткорочни и долгорочни средства. Затоа, ликвидносните проблеми во една банка можат многу лесно да се прелеат во целиот банкарски сектор. Имено, последната криза од 2008 година покажа дека ваквите кризи се пренесуваат многу брзо и можат да доведат до колапс на целокупниот банкарски сектор, а со тоа и на целата економија во една или повеќе земји во светот.

Адекватното управување со ликвидносниот ризик подразбира:

- Јасна стратегија за управување со ризици - во која ќе се дефинираат основните извори на финансирање на банката, како и нивото на ликвидносен ризик кое банката планира да го преземе;

- Политика на управување со ликвидносен ризик – со која се дефинира структурата на изворите на финансирање, начинот на следење на приливите и одливите на средства, дефинирање на извештаите за управување со ликвидносен ризик и фреквенција на нивна изработка и следење, дефинирање на лимити на изложеност на ликвидносен ризик, дефинирање на одговорностите на сите органи вклучени во процесот, дефинирање на правилата за стрес тестирање и сл.;

- Организациска структура за управување со ликвидносен ризик – јасно дефинирани надлежности и одговорности на сите органи вклучени во процесот на управување со ликвидносен ризик: Надзорен одбор, Управен одбор, Одбор за управување со ризици, Сектор за управување со ризици, Сектор за управување со средства и ликвидност, Одбор за управување со средства и обврски и сл.;

- Јасно дефинирани процеси и процедури, со кои ќе биде јасно определен целиот тек на процесот на управување со ликвидносен ризик;

- План за управување со ликвидноста во вонредни услови – со кој ќе се дефинираат показателите на рано предупредување на ликвидносна криза, вонредните услови во кои ќе се применува планот, надлежностите и одговорностите во случај на појава на ликвидносна криза, утврдување на начинот на комуникација со депонентите, деловните партнери и јавноста во случај на криза и сл.;

- Адекватен информативен систем – кој ќе овозможи дневно следење на приливите и одливите на средства, генерирање на извештаи за договорна и очекувана рочна структура на средствата и обврските на банката, обезбедување на податоци за ликвидносните показатели кои банката е должна да ги следи и за кои мора да известува за НБРМ и сл.

1.3.3. Валутен ризик

Валутен ризик е ризикот од загуба поради промена на меѓувалутните курсеви и/или промена на вредноста на денарот во однос на вредноста на другите странски валути.

Показатели на изложеноста на банката на валутниот ризик се:

- Односот на отворената девизна позиција во одделна валута и сопствените средства на банката;
- Односот на агрегатната отворена девизна позиција и сопствените средства на банката.

Притоа, согласно регулативата на Народната банка на Република Македонија, отворената девизна позиција во една валута е збир на:

- Нето спот позицијата – разлика помеѓу девизната актива и девизната пасива во таа валута;
- Нето форвард позицијата – разлика помеѓу сите износи кои ќе бидат примени и сите износи кои ќе бидат платени врз основа на валутни форвард договори, вклучувајќи ги и валутните фјучерс договори и главницата на валутните своп договори која не е вклучена во спот позицијата;
- Вонбилансни позиции (неотповикливи гаранции, непокриени акредитиви и слични инструменти), класифицирани во категорија на ризик Г и Д, и/или за кои банката е сигурна дека ќе изврши плаќање и постои веројатност дека нема да може да ги наплати;

- Вонбилансни позиции (акредити, гаранции и сл.), во корист на банката, од кои банката со сигурност очекува дека ќе оствари наплата/прилив.

Исто како и за кредитниот и ликвидносниот ризик, за да се обезбеди адекватно управување со валутниот ризик, банката мора да има:

- Стратегија за управување со ризиците – во која ќе дефинира по кои основи ќе презема валутен ризик, дали како резултат на основните активности и клиентски трансакции или пак ќе се занимава и со шпекулативни активности;
- Политика за управување со валутен ризик – во која ќе бидат дефинирани лимитите на изложеност на валутен ризик, индикаторите на валутен ризик кои се следат, изворите на валутен ризик, јасно дефинирани надлежности и одговорности на сите органи инволвирани во процесот на управување со валутен ризик и сл.;
- Организациска структура на преземање и управување со валутен ризик – со јасно дефинирани надлежности и одговорности на сите органи инволвирани во процесот;
- Јасно дефинирани процедури и процеси на преземање и управување со валутен ризик;
- Информативен систем кој ќе овозможи следење на сите индикатори на изложеност на валутен ризик и нивно навремено известување до релевантните органи.

1.3.4. Пазарен ризик

Пазарен ризик е ризикот од загуба како резултат на промената на цените на финансиските инструменти наменети за тргување.

Имено, при материјализацијата, овој ризик предизвикува негативни ефекти на резултатот и капиталот на банката, како резултат на промената во вредноста на портфолиото на финансиски инструменти наменети за тргување.

Пазарниот ризик е составен од две компоненти, во зависност од причините кои го предизвикуваат⁸:

- Општ ризик, кој зависи од насоката на движење на финансиските променливи - движењето на каматните стапки, девизни курсеви, цените на акциите, цените на стоките и друго;
 - Специфичен ризик, кој не е условен од насоката на движење на финансиските променливи и зависи од волатилноста на пазарите, нелинеарната изложеност на банките и изложеноста на хеџинг позициите.
- За успешно управување со пазарниот ризик неопходно е банката да има:
- Стратегија за управување со ризиците – во која јасно ќе се дефинира пазарниот ризик кој банката планира да го преземе, односно лимитирање на нивото на загуби како резултат на преземен пазарен ризик;
 - Политика за управување со пазарен ризик – со која ќе се дефинираат надлежностите и одговорностите на сите органи и организациски делови вклучени во процесот на управување со пазарен ризик, постапките и методите на мерење и идентификување на пазарниот ризик, лимитите на тргување на лицата инволвирани во тргувањето, јасно разграничување на операциите на тргување помеѓу функцијата која презема ризик и функцијата која извршува позадински активности поврзани со тргувањето и сл.;
 - Јасна организациска структура и дефинирање на надлежностите на сите инволвирани во процесот;
 - Адекватен информативен систем, кој ќе овозможи пазарно вреднување на позициите и инструментите на дневно ниво, генерирање извештаи за позициите во трговската книга и сл.

⁸ Harrington, S., Niehaus, G., Risk Management and Insurance, McGraw-Hill/Irwin, New York, 2003.

1.3.5. Оперативен ризик

Оперативниот ризик е ризикот од загуби и намалување на капиталот како резултат на несоодветни или слаби внатрешни процеси, несоодветни лица, несоодветни или слаби системи и надворешни настани. Оваа дефиниција во себе ги вклучува и правниот ризик, ризикот од спречување на перење пари и финансирање тероризам, ризикот од несоодветни информативни системи и слични оперативни ризици.

Оперативниот ризик е веројатно третиот најголем ризик кој го преземаат банките во своето работење, веднаш после кредитниот и ликвидносниот ризик. Имено, активностите на банките се организирани во процеси кои ги извршуваат вработените лица, користејќи воспоставени системи, и се постојано под влијание на надворешните настани. Соодветно, банките постојано се изложени на оперативен ризик кој, доколку не е адекватно управуван, може да доведе до пропаѓање на банката.

Пример за пропаѓање на банка како резултат на оперативен ризик е пропаѓањето на Barings Bank, како резултат на неавторизирано тргување од страна на Раководителот на службата за деривативи, во нивната филијала во Сингапур⁹.

Исто така, Societe Generale реализираше огромни загуби (проценката е ЕУР 4,9 милијарди) во 2008 година, како резултат на неовластено тргување со деривативи од страна на еден овластен дилер на банката¹⁰.

Токму заради големите потенцијални загуби како резултат на оперативниот ризик, и супервизорите и банките посветуваат големо влијание на управувањето со оперативниот ризик. Затоа и Базелскиот комитет за банкарска супервизија во спогодбата Базел 2 посветува посебно внимание на управувањето со оперативниот ризик и предвидува издвојување на капитал за покривање на загубите како резултат на оперативниот ризик.

⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/Barings_Bank#1995_collapse

¹⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/2008_Soci%C3%A9t%C3%A9_G%C3%A9n%C3%A9rale_trading_loss

За адекватно управување со оперативниот ризик, неопходно е банката да има:

- Стратегија за преземање на ризици – во која ќе се дефинираат основните принципи на внатрешната контрола и управувањето со оперативниот ризик;
- Политика за управување со оперативен ризик – со која ќе се дефинираат сите начини и методи на идентификување, мерење, управување и контрола на оперативниот ризик, со јасно дефинирање на сите надлежности и одговорности на сите органи вклучени во процесот, дефинирање на значителните загуби на оперативен ризик, дефинирање на начинот на собирање на податоци за штетните настани како резултат на материјализиран оперативен ризик и сл.;
- Информативен систем – кој ќе овозможи следење на изложеноста на оперативен ризик, како и реализираните инциденти, и известување за нив до соодветните надлежни органи;
- Јасна организациска структура за управување со оперативниот ризик, со јасно дефинирани надлежности и одговорности на сите органи вклучени во процесот на управување со оперативен ризик: Надзорен одбор, Управен одбор, Одбор за управување со ризици, Одбор за управување со оперативен ризик, Сектор за управување со ризици, Сектор за внатрешна ревизија, Сектор за внатрешна контрола и сл.;
- План за непрекинатост во работењето и негово редовно тестирање и надградба.

1.3.6. Ризик од концентрација

Ризикот од концентрација претставува поединечна директна или индиректна изложеност или збир на изложености кои можат да предизвикаат значителни загуби.

Банката може да биде изложена на ризик од концентрација по основ на голема кредитна изложеност кон еден клиент, заедно со неговите поврзани лица;

потоа, по основ на големо вложување во определен финансиски инструмент, голема изложеност по основ на определен банкарски продукт, изложеност кон еден географски регион, изложеност кон определена дејност и сл. Во овој случај, ризикот од концентрација е директно поврзан со материјализација на кредитниот ризик.

Исто така, банката може да биде изложена на ризик од концентрација и на страната на пасивата, односно ако има примено голем депозит од еден клиент, или пак од неколку поврзани клиенти, како резултат на чие повлекување може да се материјализира ликвидносниот ризик.

Сепак, кога се зборува за ризик од концентрација, се мисли на ризикот од концентрација на страната на активата на банката, кој е директно поврзан со кредитниот ризик.

Успешното управување со ризикот од концентрација подразбира дефинирање на методологија за идентификување, мерење, следење и заштита од ризикот од концентрација на изложеноста на банката, заедно со соодветен информативен систем кој ќе го направи можно спроведувањето на методологијата, како и јасна организациска поставеност со дефинирани надлежности и одговорности на сите органи инволвирани во процесот на управување со ризикот од концентрација.

1.3.7. Ризик од промена на каматните стапки во портфолиото на банкарски активности

Ризикот од промена на каматните стапки во портфолиото на банкарски активности претставува ризик од загуба кој произлегува од неповолните промени на каматните стапки, а кои влијаат на позициите во портфолиото на банкарските активности на банката.

Извори на каматен ризик можат да бидат:

- Ризик од рочна неусогласност на каматночувствителните активни и пасивни позиции, како резултат на разлики во рочноста на позициите со фиксна

каматна стапка, односно разлики во времето до следната промена на каматната стапка на позициите со варијабилна каматна стапка;

- Ризик на кривата на принос, кој произлегува од непредвидените промени во кривата на принос, кои можат негативно да влијаат врз профитабилноста и сопствените средства на банката;
- Ризик од разлики во висината на референтните каматни стапки на инструменти со слични карактеристики (во однос на рочноста или времето до следната промена на каматната стапка) е ризик од неусогласеност во однос на времето на прилагодување на каматните стапки по кои банката плаќа камата и времето на прилагодување на каматните стапки по кои наплаќа камата на различни инструменти со слична рочност;
- Ризик кој произлегува од опциите вградени во каматночувствителните позиции на банката (на пр., опција за предвремено повлекување на орочени депозити, односно предвремено враќање на исплатени кредити).

За адекватно управување со ризикот од каматни стапки во портфолиото на банкарски активности, неопходно е банката да има:

- Стратегија за управување со ризиците – во која се дефинира кои типови на каматни стапки и со кои рочности ќе се користат од страна на банката, како и кои инструменти ќе се користат за заштита од каматен ризик;
- Политика за управување со каматен ризик – во која ќе се дефинираат начините на мерење, следење, идентификување, управување и контрола на каматниот ризик, потоа лимитите на изложеност на каматен ризик, јасни надлежности и одговорности на сите органи вклучени во процесот;
- Организациска структура – со јасно дефинирани задачи и одговорности на сите органи вклучени во процесот на управување со ризикот од каматни стапки во портфолиото на банкарски активности;
- Јасно дефинирани процедури и процеси;
- Информативен ситем кој ќе овозможи генерирање на извештаи за адекватно мерење и следење на ризикот од каматни стапки во портфолиото на банкарски активности.

1.3.8. Ризик на земја

Ризик на земја претставува ризик банката да не биде во можност да ги оствари своите права над одредени средства пласирани во друга земја, односно договорната страна со седиште во друга земја да не биде во можност да ги подмири своите обврски кон банката поради специфични економски, политички, социјални, регулаторни и правни услови во истата земја, што ќе резултира со негативен ефект врз кредитната изложеност на банката.

Ризикот од земја ги вклучува следните ризици:

- Политички и економски ризик кој вклучува веројатност за загуба поради неможноста да се наплатат побарувања од договорни страни во други земји како резултат на акти од Владата и други органи во земјата на должникот, како и општи и системски услови кои владеат во истата земја;
- Ризик од трансфер кој вклучува можност за загуба поради неможноста да се наплатат побарувања во валута различна од официјалната валута во земјата на должникот. Ризикот од трансфер произлегува од можните ограничувања при трансфер на средствата од една земја во друга.

За адекватно управување со ризикот од земја, неопходно е банката да има:

- Стратегија за управување со ризици – во која јасно ќе дефинира дали ќе се изложува само во матичната земја, или и во други земји, со специфицирање кон кои земји ќе се воспостави изложеност;
- Политика на управување со ризикот од земја – со кој ќе се дефинира кон кои земји ќе се воспостави изложеност/нема да се воспостави изложеност, ќе се дефинираат лимитите на изложеност, начинот на мерење на загубите на ризикот од земја, ќе се дефинира системот на следење на изложеноста на ризикот од земја, како и начинот на информирање на релевантните

органи, вклучени во процесот на управување со ризикот од земја (Одбор за управување со ризици, Надзорен одбор, Управен одбор);

- Организациска структура на управување со ризикот од земја – со јасно дефинирани задачи, надлежности и одговорности;
- Изработка на соодветни процедури и процеси за управување со ризикот од земја;
- Адекватен информативен систем, кој обезбедува податоци и информации за изложеноста кон одделна земја, вкупната изложеноста на банката на ризикот на земја, секторска, валутна и рочна структура на изложеноста на ризикот на земја, висина на исправка на вредност и посебна резерва кој произлегува од изложеноста на ризикот на земја и сл.

1.3.9. Репутациски ризик

Репутациски ризик ја опфаќа веројатноста дека одреден настан или серија на настани можат да имаат негативно влијание врз угледот на банката, притоа намалувајќи ја способноста на банката за водење на бизнис операциите. Во склоп на дефиницијата за репутацискиот ризик се вклучуваат и настани кои би имале негативно влијание врз угледот на сопствениците на банката, имајќи го предвид „домино ефектот“ кој може да настане при нарушена репутација на сопствениците на банката.

Примерите од праксата покажуваат дека репутацискиот ризик најчесто се материјализира како ликвидносен ризик, така што последиците од неговата материјализација би го имале истиот ефект како и ликвидносниот ризик.

За адекватно управување со репутацискиот ризик, неопходно е банката да воспостави:

- Систем на следење и оцена на изложеноста на банката на репутациски ризик;

- Строги процедури за заштита на доверливост на податоците за клиентите, во согласност со одредбите од Законот за банките и Законот за тајност и заштита на личните податоци;
- Интерен акт за постапување по поплаките на клиентите;
- Извештаи за добиените поплаки и постапувањето по нив;
- Интерен акт за навремено известување на супервизорските и регулаторните органи;
- Соодветна обука на вработените – за да работат во насока на одржување на добрата слика за банката во јавноста и да обезбедат почитување на законската регулатива.

1.3.10. Стратегиски ризик

Стратегиски ризик е ризик врз добивката или капиталот на банката, којшто произлегува од промените во деловното опкружување, негативните деловни одлуки, несоодветното спроведување на одлуките или недоволната респонзивност на банката на промените во деловното опкружување.

Изложеноста на банката на стратегиски ризик е резултат и на потенцијалниот неуспех во остварување на целите определени со стратегијата на банката, што на крај ќе предизвика негативно влијание врз финансискиот резултат и капиталот на банката.

За адекватно управување со стратегискиот ризик неопходно е банката да воспостави:

- Деловен план и стратегија за развој на бизнисот за наредните пет години, кој ќе се ажурира секоја година, и ќе содржи анализа на макроекономското опкружување во кое работи банката, преглед на стратегиските цели на банката, основни цели за одделните деловни процеси на банката, финансиски план и проекции на финансиските извештаи на банката за период од три до пет години;

- Политика за управување со стратемиски ризик – со која ќе се дефинира стратемискиот ризик, изворите на овој ризик (внатрешни и надворешни), инструменти/фактори за намалување на стратемискиот ризик, начин на управување со стратемискиот ризик, прифатливо ниво на изложеност на стратемиски ризик.

1.3.11. Ризик од макроекономско и деловно окружување

Ризикот од макроекономско и деловно окружување ја опфаќа веројатноста од негативен ефект врз финансискиот резултат на банката и/или капиталот на банката, како резултат на промени во макроекономските и деловни услови, промени во навиките на клиентите, како и технолошки достигнувања на кои банката не ќе биде во можност да се прилагоди.

Со оглед на фактот дека овој ризик се материјализира индиректно, преку материјализација на останатите ризици на кои е изложена банката во своето работење (на пр., кредитен ризик, каматен ризик, валутен ризик, ликвидносен ризик, оперативен ризик, ризик од сигурноста на информативниот систем и сл.), за успешно управување со овој ризик неопходно е банката да има дефинирано систем на следење на промените во макроекономското и деловното опкружување. Овој систем треба да вклучи оценка на ефектите од потенцијалните промени, редовно известување на органите вклучени во управувањето со банката (Одбор за управување со ризици, Управен одбор, Надзорен одбор) и проактивно преземање на мерки и реакција на првите сигнали на промена во макроекономското и деловното окружување.

1.3.12. Регулаторен ризик

Регулаторен ризик е ризикот дека секоја позначајна промена во регулативата може да има негативни ефекти врз добивката и капиталот на банката. Бидејќи банките се високорегулирани институции, секоја значајна

промена во регулативата би можела да има негативни ефекти врз нивната добивка и капитал.

Регулаторното окружување во Република Македонија е конзервативно и бара висок степен на капитализираност, со што се обезбедува значајна стабилност во работењето на банките во Република Македонија.

Адекватното управување со регулаторниот ризик подразбира редовно следење на сите промени во законската регулатива во Република Македонија, но и на препораките од Базелскиот комитет за банкарска супервизија. Согласно Законот за банки, неопходно е банката да има лице или служба одговорни за следење на усогласеноста со прописите. Дополнително, банката треба навреме да ги процени ефектите од сите промени во регулативата и доколку има определени прашања или потреба од дообјаснувања, истите да ги адресира до соодветното регулаторно тело.

Глава 2

Улога на капиталот во банкарското работење

1. Базелска капитална спогодба

Капиталот е еден од клучните елементи кои се земаат предвид при проценката на сигурноста и работењето на банките. Тоа произлегува од фактот што капиталот служи како заштита од неочекуваните загуби при материјализација на ризиците на кои се изложени банките во своето работење. Соодветно, адекватната капитализираност на секоја банка е неопходна за одржување на довербата на депонентите и кредиторите во банката. Дополнително, бидејќи адекватноста на капиталот се мери како однос помеѓу капиталот и ризично пондерираната актива на банката, неговиот износ ја определува и кредитна способност на банката, односно нејзината способност да генерира дополнителен бизнис. Сумирано, нивото на капиталот ѝ служи на банката како заштита од неочекуваните загуби, како последица на материјализација на ризиците на кои банката е изложена во своето работење; потоа обезбедува одржување на соодветна репутација на банката во јавноста како и доделување на повисок рејтинг од страна на кредитните рејтинг агенции, како резултат на што банката плаќа пониски каматни стапки на своите кредитори; и, секако, овозможува банката да има повисока кредитна изложеност, без да треба да обезбеди дополнителен капитал.

Почнувајќи од осумдесеттите години на минатиот век, банкарските и финансиските системи во светот поминуваат низ константни промени, соочувајќи се со голем број предизвици. Лабавата монетарна политика, дерегулацијата и зголемената конкуренција од страна на небанкарските финансиски институции, надолжени со развојот на нови технологии и забрзаната глобализација, водеа кон значајни финансиски иновации. Имено, банките сè повеќе се оддалечуваа од традиционалното банкарство и преземаа сè повеќе и поголеми ризици во своето секојдневно работење. Во трката за профит, банките почнаа да вложуваат во т.н. структурирани производи, да продаваат дел од својата актива преку процесот наречен секјуритизација, да тргуваат и продаваат опции и фјучерси, и да инвестираат во многу други комплексни производи.

Со оглед на фактот дека банките играат клучна улога во развојот на секоја економија, нивната сигурност и стабилност се неопходни за обезбедување на

развој и стабилност во секоја економија. Токму затоа, изминатите триесет години донесоа и значајни промени во банкарската регулатива, при што супервизорските органи настојуваа да ги следат трендовите и да балансираат помеѓу управувањето со ризиците и развојот на банкарскиот бизнис и неговата поддршка за реалната економија.

Во доцните 80-ти години, Базелскиот комитет за банкарска супервизија покренa иницијатива за развој на стандард за утврдување на адекватноста на капиталот на меѓународните банки, со двојна цел: зајакнување на капиталната основа на банките и укинување на изворот на нелојална конкуренција меѓу меѓународно активните банки. Базелската спогодба за единствени стандарди во однос на капиталот на банките (позната како Базел 1) беше усвоена во 1988 година, од страна на 12 индустриски земји, но откако беше прифатена од повеќе од 100 земји во светот почна да се применува не само за меѓународно активните банки, туку и за банки кои функционираат само во границите на една земја.

При примената на спогодбата Базел 1 беа утврдени низа слабости, па затоа беше направено ревидирање во 1996 година, со кое се предвидува и издвојување на капитал за покривање на пазарниот ризик.

Сепак, со оглед на бројните недостатоци на оваа спогодба, во 2004 година беше објавена новата капитална спогодба, позната како Базел 2. Со оваа спогодба беа направени промени во начинот на пресметка на потребниот капитал за покривање на кредитниот и пазарниот ризик, и беше воведено барање за издвојување на капитал за покривање на оперативниот ризик. Покрај пресметката на потребниот капитал за покривање на ризиците, со оваа спогодба беа предвидени уште два столба: супервизија и пазарна дисциплина. Вториот столб предвидуваше супервизорите да ги поттикнат банките самостојно да ги мерат и контролираат ризиците, а тие да ги одобрат моделите развиени од банките и да спроведуваат соодветна оценка и надзор над нивната примена. Третиот столб настојуваше да ја зајакне улогата на пазарите во контролата на ризичниот профил на банките и наметна зголемени обврски за транспарентност и објавување на

информации во врска со управувањето со ризиците и капиталот од страна на банките.

Регулативата имаше свои слабости, кои излегоа на површина по започнувањето на финансиската криза од 2008 година, која се претвори во економска и должничка криза и чии последици ги чувствуваме и денес.

Имајќи го сето ова предвид, јасно е зошто, после 2008 година, управувањето со ризиците во банките доби многу поголемо значење, а регулативата во овој дел беше надградена и дополнета. Една од најважните лекции од кризата беше дека банките, особено големите меѓународно активни банки, немаа соодветен квалитет и квантитет на капитал за покривање на загубите со кои се соочија како резултат на материјализација на ризиците во работењето. Тоа предизвика големи трошоци за државите кои мораа да уплатат дополнителен капитал за да ги спасат банките од пропаѓање.

Утврдените слабости во регулативата и во контролата на системите за управување со ризици во банките резултираа со промена во Базелската спогодба, со што беа заострени барањата за адекватно ниво на капитал, а беа воведени и нови индикатори во поглед на управувањето со ликвидноста.

1.1. Базел 1

Со оглед на важноста на банките за економијата, супервизорите се загрижени за сигурноста на банкарскиот сектор. Притоа се поставуваат две клучни прашања:

- Што е тоа сигурност на една банка и како да се измери?
- Кое е посакуваното минимално ниво на сигурност?

Според Ален Гринспен, долгогодишен претседател на системот на Федерални резерви на САД, сигурноста на една банка може да се дефинира како веројатност банката да стане несолвентна. Колку е помала оваа веројатност, толку е поголема солвентноста на банката.

Пред воведувањето на Базел 1 капиталната спогодба, мерка за сигурноста на банките беше индикаторот на задолженост, т.н. leverage ratio

Индикатор на задолженост = Капитал на банката / Вкупни средства

Притоа, колку беше повисок овој индикатор, толку беше повисока солвентноста на банката. Главен недостаток на овој индикатор беше фактот дека не го зема предвид нивото на ризичност на средствата на банката, односно нивото на ризик кое банката го презема во своето работење. Имено, нивото на капитал може да остане исто, но банката да презема повисок ризик во работењето, и на тој начин да се зголеми ризикот од несолвентност.

Целта на спогодбата Базел 1 беше да се дефинира нов индикатор, врз основа на кој ќе се оцени сигурноста на банките. Новиот индикатор, познат како показател на капиталната адекватност, се пресметуваше на следниот начин:

Показател на капитална адекватност = Регулаторен капитал / Ризично пондерирана актива

Соодветно, со оваа спогодба се дефинираше: начинот на пресметка на регулаторниот капитал на банките, начинот на мерење на изложеноста на ризикот (пресметка на ризично пондерираната актива) и правилата за одредување на потребното ниво на капитал за покривање на ризиците во работењето.

1. Пресметка на регулаторниот капитал

Регулаторниот капитал на банките претставува збир на основниот капитал (Тиер 1), дополнителниот капитал 1 и дополнителниот капитал 2.

Односно:

**Регулаторен капитал = Основен капитал + Дополнителен капитал 1 +
Дополнителен капитал 2**

Притоа, составните елементи на регулаторниот капитал може да се претстават на следниот начин (табела 1):

Табела 1: Основни елементи на регулаторниот капитал и нивните компоненти

Основен капитал (Тиер 1):	Дополнителен капитал 1 (Тиер 2):	Дополнителен капитал 2 (Тиер 3):
- Акционерски капитал	- Резерви за ревалоризација на активата	- Краткорочен субординиран долг
- Задржана добивка	- Општи резервации/резервации за загуби по кредити	
- Неоткупливи и некумулятивни преференцијални акции	- Хибридни капитални инструменти	
- Одбитни ставки: гудвил и инвестиции во финансиски институции	- Субординиран долгорочен долг	

Составните елементи на основниот капитал мора да ги исполнуваат следните услови: постојани се, не носат фиксен принос, и подредени се во однос на правата на депонентите и останатите кредитори. Исто така, тие овозможуваат апсорбирање на загубите на трајна основа и постојано се расположиви за таа цел, така што врз основа на нивната големина се оценува капиталната адекватност на банката на пазарот и претставуваат важен извор на пазарна дисциплина над Управниот одбор на банката, преку правото на глас врзано за обичните акции,

Дополнителниот капитал 1 може да изнесува најмногу 100% од износот на основниот капитал. За да може да добијат третман на дополнителен капитал 1, составните елементи треба да исполнат определени услови:

- Така, резервите за ревалоризација на активата мора да бидат правилно вреднувани, и да ги рефлектираат целосно можностите за промена на цените и присилна продажба;
- Износот на општите резервации, односно резервациите за загуби по кредити, кој се вклучува како дополнителен капитал, не смее да надмине 1,25% од активата на која се однесува;
- Субординираниот долг мора да биде субординиран во однос на обврските кон депонентите и кредиторите и да има рочност подолга од 5 години. Износот на субординиран долг не смее да изнесува повеќе од 50% од износот на основниот капитал на банката. Откако неговата рочност ќе падне на 5 години, секоја година неговата вредност која се вклучува во пресметката на регулаторниот капитал се намалува за по 20%;
- Хибридниите инструменти мора да бидат неосигурани, подредени на обврските кон депонентите, кредиторите и субординираните инструменти, потоа да не можат да се отплатат без претходна согласност од регулаторот, да може да ги покријат загубите во работењето и да дозволуваат одложување на исплатата на обврските, доколку банката не е доволно профитабилна за да си ги исплати обврските.

Дополнителниот капитал 2 е воведен од страна на Базелскиот комитет со ревизијата на Базел 1 спогодбата од 1996 година, како резултат на критиките дека

спогодбата не го зема предвид покривањето на пазарниот ризик. Во дополнителниот капитал 2 се вклучува краткорочен субординиран долг, кој може да се користи само за покривање на пазарните ризици кои потекнуваат од акциите и од каматно-чувствителните инструменти во портфолиото за тргување, како и од девизниот ризик, и ризикот од цените на стоките во портфолиото за тргување и портфолиото за банкарски активности. Овие инструменти мора да имаат рочност од најмалку две години и мора да содржат задолжителни одредби согласно кои банката нема да плаќа ниту камата ниту главница, доколку таквото плаќање доведе до намалување на регулаторниот капитал под минималното пропишано ниво.

Минималниот износ на показателот на капитална адекватност беше поставен на најмалку 8% учество на регулаторниот капитал во ризично пондерираната актива, при што учеството на основниот капитал во ризично пондерираната актива треба да изнесува најмалку 4%. Притоа, дополнителниот капитал 2 е ограничен на 250% од зголемувањето на износот на основниот капитал, кој е неопходен за заштита од пазарниот ризик.

II. Пресметка на ризично пондерираната актива

Првата верзија на Базел 1 спогодбата од 1988 година се фокусираше само на кредитниот ризик и, соодветно, пресметката на ризично пондерираната актива вклучуваше третман само на кредитниот ризик.

Сите изложености на банката во билансот на состојба, по основ на кредитен ризик, беа групирани во следните категории, согласно дефинираниот пондер на ризичност:

- Пондер на ризичност од 0% - побарувања од држави или централни банки деноминирани во националната валута, со оглед на фактот дека државата се смета за безризичен субјект;
- Пондер на ризичност од 0%-50% - побарувања од домашните јавни претпријатија, и вклучува билансни и вонбилансни изложености и гаранции

кон домашните јавни претпријатија, кои генерално се очекува да бидат наплатени;

- Пондер на ризичност од 20% - побарувања од банки (се сметаат за помалку ризични, заради супервизорскиот надзор, формализираниот процес на управување со ризици и пристап до инструменти од Централната банка);
- Пондер на ризичност од 50% - кредити покриени со хипотеки, се сметаат за помалку ризични, заради типот на обезбедување;
- Пондер на ризичност од 100% - сите останати побарувања, значи кредитните изложености кон сите останати клиенти, се сметаат за ризични. Во оваа категорија влегуваат и побарувањата кон државите кои не се членки на ОЕЦД, кои не се деноминирани во домашната валута; потоа побарувања со рочност подолга од 1 година кон банките со седиште во земји кои не се членки на ОЕЦД, како и вложувања во недвижности и останати инвестиции во фиксни и останати средства.

Вонбилансните кредитни изложености на банките исто така се пондерираат во зависност од нивото на ризикот, но најпрво, во зависност од нивниот вид, се конвертираат во билансни побарувања, со примена на определен фактор на конверзија (кој може да изнесува 0%, 20%, 50% или 100%).

Со примената на соодветните фактори на конверзија и пондерите на ризичност, Базел 1 спогодбата настојува да постигне определен степен на објективност во оценката на капиталната адекватност. Сепак, оваа пресметка е само груба мерка на економскиот ризик, затоа што методологијата не ги зема предвид различните категории на ризик од неплаќање.

Како резултат на сè поголемото значење на деривативните инструменти (термински договори, свопови, опции и слични инструменти), спогодбата Базел 1 беше ревидирана во 1995 година, за да ја земе предвид и изложеноста по основ на овие инструменти. За нив беа дефинирани соодветни фактори на конверзија, и се применува истиот начин на пресметка на ризичната изложеност, како и за останатите вонбилансни изложености. Карактеристично е што по основ на овие

инструменти банките не се изложени на кредитен ризик во целиот номинален износ на инструментот, туку само за потенцијално обновување на договорот доколку другата договорна страна не си ја исполни обврската.

Следната важна промена во спогодбата Базел 1, се промените направени во 1996 година, со кои се вклучува и пазарниот ризик поврзан со билансните и вонбилансните изложености, и кој е делумно покриен со дополнителниот капитал 2 (Тиер 3). Притоа, за пресметка на потребниот капитал за покривање на кредитниот ризик, банките можат да користат стандардизиран или интерен пристап.

Стандардизираниот пристап се базира на пресметка на капиталот за покривање на општиот пазарен ризик, кој произлегува од вкупната позиција на банката на четири основни типови на пазарен ризик, како и специфичниот ризик поврзан со поединечните позиции на изложеност на банката во хартии од вредност. Притоа, капиталните барања се пресметуваат посебно за каматниот ризик во портфолиото за тргување, ризикот од промена на цените на акциите во портфолиото на тргување, валутниот ризик во портфолиото на тргување и портфолиото на банкарски активности и ризик од промена во цената на стоките во портфолиото на банкарски активности и портфолиото за тргување. Откако ќе се пресмета капиталот за секој од наведените ризици, истите се собираат и се множат со реципрочната вредност на бараниот показател за капитална адекватност (ако бараниот показател е 8%, тогаш износот се множи со 12,5) за да се добие номиналниот пондер на ризичност, врз основа на кој потоа би се пресметал дополнителниот капитал 2.

Интерниот пристап се заснова на пресметка на вредноста под ризик (VaR – Value at Risk) за определен временски период, кој потоа се множи со множителот k , дефиниран од страна на регулаторот и не понизок од 0,03, и кој дополнително се множи со број меѓу 0,0 и 1,0 и кој е резултат на бројот на пречекорувања на вредноста под ризик (VaR), утврден при задолжителното тестирање на моделот (т.н. back testing), за да се добие износот на капитал потребен за покривање на пазарниот ризик. Развивањето и примената на интерен модел за пресметка на

потребниот капитал за покривање на пазарен ризик е голем проект, кој можат да си го дозволат големите банкарски институции. Интерниот модел мора да биде одобрен од страна на овластениот супервизор, при што: неопходна е соодветна поддршка од информативниот систем, бидејќи вредноста под ризик треба да се пресметува на дневно ниво, потоа неопходно е да се дефинира процес на управување со пазарниот ризик, кој мора да биде во согласност со барањата на супервизорот и сеопфатен, има услови кои треба да ги исполни самиот модел за да биде валиден (фреквенција на пресметка, должина на историската серија на податоци, ниво на доверба и сл.), неопходни се стрес тестови и надворешна верификација на моделите.

1.2. Базел 2

Иако Базел 1 спогодбата беше револуционерна во многу аспекти, сепак имаше определени слабости. Притоа, главни недостатоци на оваа спогодба беа:

- Фокус само на кредитниот ризик – овој недостаток беше делумно надминат со ревизијата на спогодбата во 1996, кога се пропишува и начинот на пресметка на капиталот за покривање на пазарниот ризик;
- Со оглед на фактот што за изложеностите кон приватниот сектор, банките мораа да држат најмалку 8% капитал, банките беа поттикнати на иновации и зголемено користење на секјуритизацијата, која им овозможуваше раст на кредитирањето, без дополнително одвојување на капитал. Со секјуритизацијата банките се ослободуваа од висококвалитетните средства од билансот на состојба, на тој начин намалувајќи го просечниот квалитет на своето кредитно портфолио;
- Дополнително, капиталната спогодба Базел 1 и нејзината ревизија од 1996 година не го земаа предвид оперативниот ризик, кој значително се зголемуваше како резултат на зголемувањето на комплексноста на банкарските активности;

- Исто така, со спогодбата не беа доволно признаени методите на намалување на ризикот, како колатералот и гаранциите;
- При оценката на кредитниот ризик, не се прави разлика меѓу должниците со различен кредитен квалитет и рејтинг;
- Базел 1 ставаше акцент на книговодствените вредности, а не на пазарните вредности на позициите во билансот на состојба;
- Несоодветна оценка на ризиците и ефектите од воведувањето на новите финансиски инструменти, како и техники за митигација на ризикот.

Со цел надминување на утврдените слабости, во 2004 година, Базелскиот комитет за банкарска супервизија ја објави новата капитална спогодба, позната како Базел 2. Притоа, покрај новините во начинот на пресметка на ризично пондерираната актива, Базел 2 воведува три столба со цел обезбедување на соодветна адекватност на капиталот, која ќе биде дел од интегрираниот систем на управување со ризици во банките.

Првиот столб се однесува на пресметката на потребната капитална адекватност, вториот столб ја опфаќа супервизорската контрола и надзор, додека третиот столб е насочен кон градење и јакнење на пазарната дисциплина.

➤ Основни елементи на првиот столб на капиталната спогодба Базел 2

1. Првиот столб предвидува показателот на капитална адекватност да се пресметува на следниот начин:

$$\text{Показател на капитална адекватност} = \frac{\text{Регулаторен капитал}}{(\text{Ризично пондерирана актива за кредитен ризик} + \text{ризично пондерирана актива за пазарен ризик} + \text{ризично пондерирана актива за оперативен ризик})}$$

Лимитот на показателот останува минимум 8%.

2. Пресметка на ризично пондерираната актива за кредитен ризик

Покрај стандардизираниот пристап, Базел 2 дозволува примена и на два дополнителни интерни пристапи за пресметка на ризично пондерираната актива – IRB – Internal Rating Based Approaches.

Ревидираниот стандардизиран пристап притоа предвидува пондерите на кредитниот ризик на активата на банките, претежно да се засноваат на рејтинзите утврдени врз основа на проценките на екстерните рејтинг агенции. Предности на користењето на рејтинзите при определување на пондерите за ризичност се објективноста, независноста, кредибилитетот, меѓународната прифатеност на рејтинзите и пристапот до ресурси на наведените рејтинг агенции. Сепак, рејтинзите имаат и свои недостатоци: можни се различни резултати на агенциите заради различни методологии на кредитна анализа, користени од страна на рејтинг агенциите, како и отсуството на рејтинзи за клиентите во многу земји во развој. Тоа значи дека, наместо еден пондер на ризичност – 100% за изложеностите кон претпријатијата, можат да се користат пондери од 20%, 50%, 100% и 150%, во зависност од кредитниот рејтинг. Друга важна промена е намалувањето на пондерот за ризичност за изложеностите по основ на резиденцијални објекти покриени со хипотека (35%), како и можност за примена на понизок пондер за ризичност за изложеностите кои ги исполнуваат условите за вклучување во портфолио на мали кредити (т.н. мали изложености, за кои се применува пондер од 75%). Ревидираниот стандардизиран пристап предвидува и проширена листа на прифатлив колатерал, со кој се намалува нивото на кредитниот ризик и се дефинираат различни можности за одредување на степенот на намалување на зависноста од промената во пазарната вредност на обезбедувањето.

Базел 2 предвидува *два интерни пристапи* (IRB- Internal Ratings Based Approach) за мерење на кредитниот ризик: *основен и напреден пристап*.

Тие предвидуваат банките да го пресметуваат потребниот капитал за покривање на кредитниот ризик врз основа на интерните рејтинзи кои им ги доделуваат на клиентите. Пресметката се базира на пресметка на неочекуваните загуби за кредитен ризик (unexpected losses), додека очекуваните загуби се покриени со издвоената исправка на вредност, односно посебна резерва. Основни елементи за мерење на кредитниот ризик при користење на интерниот пристап се: веројатноста за ненаплата (probability of default - PD) – со која се утврдува, врз основа на историски податоци, колкава е веројатноста дека изложеностите нема да бидат наплатени, потоа износот на можна загуба (loss given default – LGD) – кој дефинира колкав износ банката може да изгуби доколку другата страна не си ја исполни обврската; вистинскиот износ на изложеност кој ќе го загуби банката (exposure at default – EAD) – е изложеноста која банката ја има кон другата страна во моментот кога другата страна повеќе нема да биде во можност да си ги исполни обврските и рочноста на изложеноста (maturity –M). Со комбинирањето на овие варијабли се пресметува потребниот капитал за покривање на кредитниот ризик.

Основниот интерен пристап предвидува поделба на кредитното портфолио на банката во најмалку седум различни категории, за кои веројатноста за ненаплата (PD) ги одредува банката, додека вистинскиот износ на изложеност кој ќе го загуби банката (EAD) и износот кој банката би можела да го изгуби (LGD) ги определува супервизорскиот орган. По пресметката на вкупната очекувана загуба (со користење на различни комбинации на веројатност на ненаплата), се одредува капиталното барање врз основа на пондерите за ризик за секоја категорија на портфолиото.

Напредниот интерен пристап го користи истиот метод како и основниот пристап, со таа разлика што банката самостојно ги определува сите три елементи неопходни за пресметка на очекуваната загуба (PD, LGD, EAD), врз основа на историски податоци.

Во практиката, примената на интерниот пристап подразбира задолжително поминување низ следните фази:

- Поделба на изложеностите во соодветни категории (на пр. држава, население, претпријатија);
- За секоја категорија на изложеност банката треба да го процени ризикот со користење на стандардните параметри или врз основа на интерните оценки;
- За секој вид на изложеност се пресметува соодветен пондер за ризичност;
- Потребно е да се исполнат минималните барања на супервизорот за да може да се применува интерниот пристап;
- За сите типови на изложеностите, супервизорите ја проверуваат усогласеноста на банката со минималните пропишани барања.

Доколку правилно се примени интерниот пристап, банките би требало да издвојуваат повисок капитал за поризичните изложености, иако преовладува мислењето дека, со примената на интерниот пристап, на банките им е потребно пониско ниво на капитал за покривање на кредитниот ризик.

2. Пресметка на ризично пондерираната актива за пазарен ризик

Базел 2 спогодбата не предвидува никакви промени во однос на ревидираната спогодба Базел 1, кога станува збор за пресметка на потребниот капитал за покривање на пазарниот ризик, и ги задржува опциите за користење или на стандардизираниот пристап или на интерниот пристап.

3. Пресметка на ризично пондерираната актива за оперативен ризик

Воведувањето на потребниот капитал за покривање на оперативниот ризик е значајна промена која ја воведува Базел 2 спогодбата. Ова барање е резултат на сите промени во активностите кои ги преземаат банките, а со кои се зголемува оперативниот ризик: воведување на напредни технологии, воведување напредни модели за управување со ризиците, користење на електронско банкарство, користење на нови и различни пазарни инструменти и сл.

Притоа, можни се три пристапи за пресметка на потребниот капитал за покривање на оперативниот ризик: пристап на базичен индикатор, стандардизиран пристап и пристап на напредно мерење.

✓ Пристап на базичен индикатор

Ова е наједноставниот пристап за пресметка на оперативниот ризик и го користат главно помалите банки и банките во земјите во развој. Основната идеја на овој пристап е дека потребниот капитал за оперативен ризик се утврдува врз основа на определен индикатор за оперативен ризик кој се однесува на целата банка. Базелскиот комитет утврдил дека нето приходите од работењето се показател на обемот на банкарското работење, а со тоа и мерка на оперативниот ризик на кој е изложена банката во своето работење. Притоа, просечните нето приходи на банката за изминатите три години се множат со определен фактор (15%- фактор дефиниран од страна на Базелскиот комитет) и се добива капиталот потребен за покривање на оперативен ризик.

✓ Стандардизиран пристап

Согласно овој пристап, целокупното работење на банката треба да се подели во осум деловни линии (корпоративно финансирање, тргување и продажба, работа со население, комерцијално банкарство, плаќање и порамнување, посреднички и комисиони активности, старателски работи, продажба на инвестициски услуги на секторот население). За секоја деловна линија се пресметува нето приходот од работењето и се множи со соодветен фактор определен од страна на супервизорскиот орган (помеѓу 12% и 18% - при што повисок фактор се применува кај оние деловни линии кај кои се смета дека постои повисок оперативен ризик). Збирот на вака добиените износи го претставува капиталот потребен за покривање на оперативниот ризик.

За да може банката да го користи овој пристап при пресметка на потребниот капитал за покривање на оперативниот ризик, таа мора да исполни определени предуслови: мора да има развиен систем за управување со оперативниот ризик, да има соодветна историска база на податоци за ризични настани на оперативен ризик, да има воспоставено редовни извештаи и процеси на известување за оперативниот ризик, да има документирани критериуми за мапирање на нејзините активности и приходи во осумте деловни линии.

✓ Пристап на напредно мерење

Пристапот на напредно мерење е најсофистицираниот пристап за пресметка на потребниот капитал за покривање на оперативниот ризик.

За да можат да го применуваат овој пристап, банките мора да исполнуваат многу високи барања и критериуми. Имено, банките мора да ги исполнат барањата кои важат за стандардизираниот пристап и дополнително да имаат: интерна база на податоци за ризични настани од областа на оперативниот ризик, стара најмалку пет години; екстерни податоци за загубите како резултат на оперативниот ризик кои се случиле во други банки од земјата; редовно изготвување на сценарио анализа, со која се утврдува изложеноста на банката на високо ризични случувања; редовна анализа на деловното окружување и факторите кои можат да влијаат на профилот на ризичност на банката. Овој метод го признава и намалувањето на ризикот преку осигурувањето, но под строго дефинирани услови.

➤ *Основни принципи на вториот столб на Базел 2 – Надзор над адекватноста на капиталот*

Вториот столб е многу важен дел од Базел 2 спогодбата. Овој столб бара банките самостојно да го утврдат потребното ниво на капитал за покривање на ризиците на кои се изложени во работењето, врз основа на нивниот профил на

ризичност и нивна интерна оценка на ризиците на кои се изложени во работењето. Притоа, банките треба да ги земат предвид и другите ризици на кои се изложени во работењето, а кои не се вклучени во пресметката на капиталната адекватност согласно првиот столб. Супервизорскиот орган е должен да ја оцени адекватноста на воспоставените процеси за утврдување на потребниот интересен капитал, и понатаму да постои дијалог помеѓу супервизорските органи и банките.

Вториот столб се заснова на четири основни принципи:

a) Банките мора да дефинираат процес на интерно утврдување на потребната капитална адекватност, кој ќе биде во согласност со нивниот ризичен профил и ќе биде целосно документиран и аргументиран. Дополнително, банките мора да спроведуваат стрес тестови со кои ќе ја оценат отпорноста на банката во неповолни услови на работење.

b) Процесот на интерно утврдување на потребната капитална адекватност треба да биде оценет од страна на надлежниот супервизорски орган, кој мора да интервенира доколку не е задоволен од резултатите.

c) Супервизорските органи мора да очекуваат и да бараат од банките да одржуваат повисоко ниво на капиталната адекватност од пропишаниот минимум.

d) Супервизорските органи мора да ги следат банките и да внимаваат капиталната адекватност да не падне под нивото кое е неопходно да го има таа банка согласно нејзиниот профил на ризичност.

➤ *Основни принципи на третиот столб на Базел 2*

Третиот столб има за цел јакнење на пазарната дисциплина, преку воспоставување на систем на задолжително обелоденување на деловните податоци, кои ќе им овозможат на сите стејкхолдери оценка на работењето на банката и утврдување на нејзиниот профил на ризичност. Податоци кои е

неопходно да се обелоденат се: структура на капиталот, капиталната адекватност, начин на управување и изложеност на кредитен ризик, пазарен ризик, оперативен ризик, ризик од промена на каматните стапки во портфолиото на банкарски активности.

1.3. Базел 3

Светската финансиска криза која започна во 2008 година, а се претвори во економска и должничка криза, и чии последици сè уште ги чувствуваме, покажа дека барањата на Базел 2 не се соодветни за да обезбедат сигурност и стабилност на банкарскиот сектор во услови на системски кризи во глобалната економија.

Во литературата која ја обработува оваа проблематика, главните критики на спогодбата Базел 2 се однесуваат на следното:

- Значајно намалување на регулаторниот капитал за банките кои користат интерни модели за пресметка на потребниот регулаторен капитал за кредитен ризик, кои не беа поврзани со способноста на банките да поднесат системски кризи. Поради неадекватни и несеопфатни претпоставки и варијабли во моделите, постоеше разлика помеѓу изложеноста на банките на ризици и потребниот капитал за покривање на ризиците. Во текот на кризата, недоволната капитализираност имаше за последица високи трошоци за даночните обврзници, бидејќи државите уплатија дополнителен капитал за да ги спасат системски значајните банки.
- Преголемата улога и важност на кредитните рејтинзи определени од страна на кредитните рејтинг агенции, при пресметката на ризично пондерираната актива. Имено, кредитните рејтинзи во годините на економскиот бум (пред пропаѓањето на Lehman Brothers во 2008-та година) беа премногу оптимистични при доделувањето на рејтинзите, при што, важно е да се нагласи дека не постоеја никакви правила, ниту регулатори на кредитните

рејтинг агенции. Имено, во моментот кога прогласи банкрот, Lehman Brothers имаше рејтинг A+ доделен од Fitch и A2 според Moody's¹¹.

- При пресметката на капиталот потребен за покривање на пазарниот ризик банките користеле нетестирани и нереалистични VAR модели, со што, одредбите на Базел 2 придонесоа за потценување на потребниот капитал за покривање на пазарниот ризик.
- Трансакциите на секјуритизација, кои не беа соодветно покриени со правилата на Базел 2, придонесоа за зголемување на системскиот ризик и за зајакнување на ефектот на ширење на кризата.
- Базел 2 генерираше компаративни предности за големите банки кои имаа информации и ресурси да ги имплементираат барањата на спогодбата (интерни модели за пресметка на потребниот капитал за покривање на ризиците), а таква предност добија и небанкарските финансиски институции, кои не беа предмет на регулирање со Базел 2.

„Сумирано, неуспехот на Базел 2 беше резултат на присвојување на регулативата. Мала група на меѓународни банки ја преземаа контролата над Базелскиот процес, претворајќи ги правилата на меѓународното регулирање на капиталот кој им овозможува максимизација на нивните профити, на штета на оние за кои нема место на масата на која се носат одлуките“¹².

Со цел надминување на слабостите на Базел 2, во 2009-тата година Базелскиот комитет за банкарска супервизија започна со ревидирање на неговите правила и препораки, за веќе во 2010 година да ја објави Базел 3 спогодбата.

а) Најзначајни барања на рамката Базел 3

Имајќи ги предвид слабостите на Базел 2, како и сериозните последици од финансиската, должничката и економската криза од 2008 година, Базелскиот

¹¹ <http://www.reuters.com/article/lehman-moodys-idUSLF2328620080915>

¹² Lall, R. "Why Basel 2 failed and why Basel 3 is doomed", GEG Working Paper 2009/52, October 2009.

комитет за банкарска супервизија ги ревидираше препораките на Базел 2, тргнувајќи од следните цели:

- Зајакнување на глобалните капитални и ликвидносни барања (н.з. со Базел 3 се поставуваат барања и во поглед на ликвидноста на банките, бидејќи ликвидносниот ризик значително се материјализираше во текот на криза, но истите не се предмет на обработка во овој труд), кои се очекува да доведат до зголемување на отпорноста на банкарскиот сектор во услови на криза и стрес.
- Јакнење на способноста на банкарскиот сектор да ги апсорбира негативните шокови кои произлегуваат од финансиски и економски стрес, со што ќе се намали и преносот на овие шокови во реалната економија.

Во насока на остварување на дефинираните цели, Базелскиот комитет за банкарска супервизија, дефинираше три комплети на реформи: *зајакнување на барањата во поглед на капиталот, стандарди за ликвидност и, системски ризик и меѓусебна поврзаност на банките.*

Реформите кои се однесуваат на зајакнување на *барањата во поглед на капиталот*, вклучуваат промени како во пресметката на потребниот капитал, така и во пресметката на ризично пондерираната актива. Имено, со реформите, фокусот е на квалитетот на т.н. Common equity Tier 1 capital, кој сега го вклучува само уплатениот капитал и задржаната добивка, додека хибридниите инструменти веќе не се признаваат како регулаторен капитал, исто како и износот на одложени даночни средства (deferred tax assets), кои зависат од идната профитабилност на банката и не обезбедуваат вредност во случај на пропаѓање на банката, па затоа се одземаат од Common equity Tier 1 capital. Со промените се зајакнува и дефиницијата на Tier 1 и Tier 2 капиталот, односно инструментите кои се сметаат за дел од Tier 1 или Tier 2 капиталот, мора да исполнат построги барања и критериуми, за да може да добијат третман на Tier 1, односно Tier 2 капитал, и соодветно да служат за покривање на загубите на банката.

Бидејќи кризата покажа дека банките немаат доволно капитал за да издржат стресни ситуации, со Базел 3 спогодбата се наметнува и барање за зголемување на нивото на капитал. Common Equity Tier 1 Ratio се бара да изнесува минимум 4,5% од ризично пондерираната актива (според Базел 2, индикаторот на основен капитал требаше да изнесува минимум 2%), додека соодветниот Tier 1 Capital Ratio треба да изнесува минимум 6%.

Во однос на пресметката на ризично пондерираната актива, Базел 3 предвидува ревидирање на рамката за пресметка на ризично пондерираната актива за пазарен ризик, вклучувајќи барање за стрес тестирање на VaR моделите, како и зголемување на капиталното барање за инкременталниот ризик. Со цел подобро рефлектирање на ризикот на вонбилансните изложености и операциите на секјуритизација, Базел 3 предвидува повисоки пондери за ризик за ресекјуритизираниите изложености и употреба на повисоки пондери за секјуритизациите евидентирани во трговската книга. Бидејќи кризата покажа слабости на Базел 2 и во однос на мерењето на изложеноста на ризикот од договорна страна, Базел 3 ги зголемува капиталните барања за изложеностите кон договорни страни, кои потекнуваат од трансакции со деривативи, репо и трансакции на финансирање на хартии од вредност.

Една од важните лекции од кризата, беше и дека значајна причина за финансиските кризи е претераното билансно и вонбилансно задолжување на банкарскиот сектор. *Притоа, во многу случаи, банките се задолжуваа, и едновремено имаа високи стапки на капитална адекватност*¹³. Причините за високата задолженост на банките беа различни, и вклучуваат избор на модели за пресметка на ризично пондерираната актива, грешки при проценка, супервизорски практики и манипулација на користените модели од страна на банките. За ограничување на нивото на задолженост, Базел 3 предвидува пресметка на коефициентот на задолженост, односно leverage ratio, кој претставува однос помеѓу Тиер 1 капиталот и вкупната изложеност на банката, при што вкупната изложеност на банката претставува збир на сите билансни изложености,

¹³ Basel Committee on Banking Supervision, Finalising post- crisis reforms: an update, a report to G20 leaders.

вложувања во деривативи, трансакции на финансирање на хартии од вредност (на пр. репо и трансакции на позајмување на хартии од вредност) и вонбилансни изложености.

Високиот степен на задолженост е особено опасен за банката, доколку банката едновременно има и висока изложеност кон една договорна страна. Затоа, во 2014 година, Базелскиот комитет усвои и рамка за големи изложености, која согласно терминскиот план, ќе стапи на сила во 2019 година. Основна цел на оваа регулатива е да ја ограничи максималната загуба со која би можела да се соочи банката, доколку дојде до пропаѓање на определена договорна страна, а притоа да не се загрози солвентноста на самата банка.

Реформи кои се однесуваат на намалување на системскиот ризик и меѓусебната поврзаност меѓу банките се: вишокот за заштита на капиталот (capital conservation buffer), повисоко ниво на капитал кое треба да го одржуваат системски значајните банки и контрацикличниот вишок на капиталот (countercyclical capital buffer).

Вишокот за заштита на капиталот се планира да изнесува дополнителни 2,5% капитал над поставеното минимално ниво, и ќе може да се користи за надоместување на загубите во време на стрес, со цел да се одржи нивото на кредитирање на реалната економија. Доколку банката не може да го одржи нивото на капитал кој го вклучува минималното ниво зголемено за овој вишок на капитал, ќе ѝ бидат наметнати рестрикции во однос на распределбата на дивиденди и бонуси.

Што се однесува до нивото на капитал кое треба да го одржуваат системски значајните банки (без разлика дали се системски значајни глобално или во рамки на земјата каде функционираат), истото би се движело од 1-3,5% над минималното ниво зголемено за вишокот за заштита на капиталот, и има за цел да ја намали предноста која ја имаат овие банки заради својата големина, сложеност и поврзаноста со останатите банки. Исто така, се зголемуваат и капиталните барања за изложеностите на банките кон големи финансиски

институции, и се наметнуваат построги меѓусебни лимити на изложеност помеѓу системски значајните банки.

Последниот вишок на капитал кој се воведува – контрацикличниот вишок на капиталот, треба да изнесува помеѓу 0 и 2,5% над минимумот на капитал зголемен за претходно наведените вишоци на капитал, и истиот има за цел да обезбеди дополнителен капитал во текот на годините на економски просперитет, и да ја намали процикличноста на капиталните барања. Имено, кризата покажа дека во услови на стрес и големи загуби, паѓа капиталот на банките, и за да можат да го одржат минималното барано капитално ниво, ја намалуваат ризично пондерираната актива, со што се зголемуваат негативните ефекти врз реалната економија. Во услови на криза, банките ќе можат да го користат овој вишок на капитал за покривање на евентуалните загуби, и нема да имаат потреба од намалување на ризично пондерираната актива, и се очекува да можат да продолжат да ги кредитираат компаниите.

Имплементацијата на сите овие барања се планира да се спроведе постапно, согласно однапред утврдени термински планови, со цел да им се остави простор на банките да се прилагодат, без да се почувствува еднократен и голем ефект врз реалната економија. Имено, воведувањето на повисоките капитални барања, како и барањата за ликвидност, го зголемува трошокот на банките и има директен ефект врз нивниот финансиски резултат и доколку не им се даде време за усогласување со овие барања, реалната економија ќе ги почувствува негативните ефекти (како што се, на пр. намалено кредитирање, зголемени цени на кредитите и намалување на каматните стапки на депозитите) и ќе се загрози економската активност во економиите ширум светот, кои сè уште заздравуваат од кризата во 2008 година.

Дополнително, Базелскиот комитет за банкарска супервизија, работи на целосно ревидирање на спогодбата, со цел да се обезбеди сеопфатен пристап кон подобрување на управувањето со ризиците во банкарскиот сектор и да се постигне надминување на сите слабости кои беа идентификувани.

**в) Очекувани проблеми и предизвици при имплементација на рамката
Базел 3 во малите економии и економиите во развој**

Откако беа објавени барањата на спогодбата Базел 3, истите предизвикаа реакции во стручната јавност и беа наведени потенцијалните проблеми и предизвици со кои се очекува да се соочат супервизорите при имплементацијата на спогодбата.

Базелската консултативна група (BCG – Basel Consultative Group), која функционира во рамки на Базелскиот комитет и има за цел да ја прошири соработката со супервизорите на земји кои не се членки на Базелскиот комитет за банкарска супервизија, во своите анализи и консултативни документи констатира кои ефекти можат да се очекуваат од имплементацијата на капиталните барања на Базел 3. Сосема оправдано, тие сметаат дека имплементацијата на овие барања ќе претставува вистински предизвик за земјите во развој и малите економии:

- Условите кои одделни инструменти треба да ги исполнат за да се сметаат за дел од Тиер 1 и Тиер 2 капитал не се воопшто едноставни и занемарливи. Имено, сите капитални инструменти мора да ги апсобираат загубите кои ги реализирала банката, доколку банката повеќе не е во состојба да се самоодржува (non-viability), односно да генерира доволно добивка која ќе ѝ овозможи и понатаму да продолжи да функционира. Исто така, штом ќе биде активирана оваа клаузула, супервизорите може да се соочат со потенцијални проблеми со корпоративното управување. Имено, со конверзијата на инструментите ќе се овозможи влез на нови акционери, кои можеби не ги исполнуваат условите кои ги бара супервизорот, со што би можело да се загрози идното функционирање на институцијата.
- Исклучувањето на одложените даночни средства (deferred tax assets) од Тиер 1 капиталот можно е да има поголемо влијание во економиите во развој и во малите отворени економии, што се должи на правните рамки

- за сметководство и резервации, при што многу често се случува однапред резервираните средства да не се признаат од страна на даночните власти, како резултат на што се генерираат одложени даночни средства.
- Со оглед на новите лимити за минимум потребен капитал, како и обезбедување на капиталните вишоци, Базел 3 ќе креира потреба од зголемување на капиталот. Сепак, постојат две дополнителни причини, поради кои зголемувањето на капиталот во банките во земјите во развој и во малите економии ќе биде неизбежно: а) брзиот раст на овие економии, при што клучната улога во неговото финансирање ја имаат токму банките и б) меѓународно активните банки често го користат рејтингот на државата домаќин како највисок рејтинг за сите изложености на нивните подружници во овие земји. Затоа, земјите во развој и малите економии кои имаат понизок кредитен рејтинг може да се соочат со барања за повисоки капитални нивоа отколку во развиените економии, независно од тоа дали банките во развиените економии се поизложени на системски ризици.
 - За имплементација на вишокот за заштита на капиталот и контрацикличниот вишок на капитал, многу е значајна способноста и знаењето на супервизорите. Особено е значајно како ќе се имплементира контрацикличниот вишок на капитал, чие воведување би можело да има негативни импликации кои произлегуваат од ограниченото познавање на кредитните циклуси и сложеноста при дефинирање на соодветна алатка за определување на моментот кога треба да се издвои контрацикличниот вишок на капитал. Дополнително, во земјите во развој, супервизорите може да имаат ограничена моќ на дејствување.
 - За да одговорот на дополнителните капитални барања, без да обезбедат значително зголемување на капиталот, банките во земјите во развој и во малите економии може да почнат со користење на интерни

рејтинг модели за пресметка на потребниот капитал. Постои ризик овие модели да не ги одразуваат потенцијалните ризици на кои се изложени банките, а супервизорите да бидат принудени да ги одобрат, под притисок на банките кои, на пример, може да се повикаат на влошување на репутацијата (а репутацијата во банкарството е од пресудно значење за функционирањето на секоја банка и банкарскиот сектор во целина). Дополнително, неточна или манипулативна употреба на интерните рејтинг модели за пресметка на капиталните барања може да ја намали конзистентноста и споредливоста помеѓу банките во однос на преземените ризици и потребниот капитал за нивно покривање, без притоа да се обезбеди подобро управување со ризиците.

- Што се однесува до имплементацијата на законската рамка за системски значајните банки, постојат неколку предизвици за супервизорските органи: а) доколку има голем број на системски значајни банки во мала економија, постои опасност од зголемување на моралниот ризик, бидејќи овие институции ќе имаат третман на „преголеми за да пропаднат“; б) банките-мајки на подружници во економиите во развој и малите економии, кои се дефинирани како системски значајни банки, би можеле да настојуваат да ја заобиколат регулативата за издвојување на дополнителен капитал, преку трансформација на подружниците во филијали на банката-мајка, обезбедувајќи си на тој начин компаративна предност.

Имајќи ги предвид сите наведени потенцијални слабости, супервизорските органи во сите земји, а особено во земјите во развој и малите економии, мора да бидат многу внимателни како ќе ги имплементираат барањата на Базел 3, без да предизвикаат материјализација на потенцијалните ризици. Затоа, пред нивна имплементација е неопходна темелна анализа и детална проценка на сите можни ефекти.

Глава 3

Регулаторни барања за управување со капиталот во македонските банки

- 1. Потребна организациона структура за управување со капиталот**

Со оглед на големото значење на банкарскиот капитал за стабилноста и сигурноста на секоја банка, банкарскиот сектор и економијата во целина, управувањето со капиталот е во фокусот на највисоките органи на управување со банката и, како што видовме во претходната глава, му се посветува големо внимание од страна на супервизорските органи. Народната банка на Република Македонија ги следи препораките на Базелскиот комитет за банкарска супервизија, ги инкорпорира во својата регулатива и супервизија. Токму затоа, во Република Македонија, Базел 2 спогодбата е имплементирана почнувајќи од 2012 година, а истата година беа направени промени во регулативата со кои се зголемуваат барањата во однос на воспоставувањето на процес за пресметка на потребниот интерен капитал. Со тоа практично се зајакна имплементацијата на вториот столб на Базелската спогодба во македонскиот банкарски сектор. Со воведувањето на овие измени, се настојува банките да обезбедат интегриран пристап во управувањето со ризиците и при донесувањето на одлуките за потребното ниво на капитална адекватност да ги имаат предвид ризиците на кои се изложени во работењето, односно потребното ниво на капитал да биде определено врз основа на ризичниот профил на банката и активностите кои ги врши.

Согласно барањата на Народната банка на Република Македонија, во процесот на управување со капиталот се вклучени Собранието на акционери на банката, Надзорниот одбор, Управниот одбор, Одборот за управување со ризици и Секторот за управување со ризици.

Имено, Собранието на акционери задолжително одлучува за зголемување на основниот капитал на банката – независно дали станува збор за издавање на дополнителни акции, зголемување на резервите или задржаната добивка.

Надзорниот одбор е задолжен за одобрување на политиката за управување со капитална адекватност на банката, одобрување на општиот пристап кон процесот на утврдување на интерниот капитал¹⁴, се грижи за промена на

¹⁴ Согласно Одлуката за управување со ризици, банките во Република Македонија од 2013 година имаат обврска да дефинираат процес за пресметка на потребниот интерен капитал.

воспоставениот процес за пресметка на интерниот капитал, доколку има промени во ризичниот профил и активностите на банката, ги одобрува и го следи спроведувањето на капиталните планови на банката и се грижи резултатите од процесот на утврдување на интерниот капитал да бидат вклучени во развојниот план и деловната политика на банката. Тоа практично значи дека Надзорниот одбор мора да биде постојано информиран за нивото на капитална адекватност на банката и мора да ја одобри секоја промена во структурата на сопствените средства на банката, како и секое нивно зголемување.

Одборот за управување со ризиците на банката е задолжен да го воспостави и да го следи процесот за утврдување на потребниот интерен капитал, потоа мора да ги следи резултатите од овој процес и нивното влијание врз потребниот износ на сопствени средства. Овие информации му се неопходни на Одборот за управување со ризици за да може да даде препораки до Надзорниот одбор за покривање на тековните и идните потреби на сопствени средства. Исто така, Одборот за управување со ризици редовно мора да ја оценува соодветноста на пристапот што се користи за мерење или оценка на ризиците и утврдување на вкупниот интерен капитал за покривање на ризиците и да дава препораки за негово унапредување/ревидирање, како и да обезбеди целосна усогласеност и интеграција на овој процес во системот на управување со ризиците.

Управниот одбор на банката има обврска да обезбеди сите ризици на кои е или може да биде изложена банката да бидат јасно идентификувани, ги дефинира критериумите за идентификување на материјалните ризици, како и пристапите кои се користат за нивно мерење, со цел утврдување на вкупниот интерен капитал за покривање на ризиците во работењето. Врз основа на добиените резултати и утврдените потреби за капитал, Управниот одбор е задолжен да ги изработи и да ги спроведе капиталните планови. Исто така, негова задача е одобрување и спроведување на сите интерни акти кои се однесуваат на процесот на утврдување на интерниот капитал, како и сите интерни акти за пресметка на потребниот регулаторен капитал, и задолжително има обврска да ги идентификува организациските единици или лицата одговорни за спроведување на одделни

компоненти на процесот на утврдување на потребниот интересен капитал, како и регулаторниот капитал. Управниот одбор мора да се погрижи сите вработени во банката коишто се вклучени во процесот на утврдување на потребниот интересен капитал и на регулаторниот капитал, да го разбираат и да го применуваат процесот на единствен начин, грижејќи се процесот да биде соодветно документиран.

Согласно Законот за банки на Република Македонија, Управниот одбор е должен веднаш да го извести Надзорниот одбор за влошена солвентност или пад на сопствените средства под пропишаното ниво, а Надзорниот одбор има обврска да ја извести Народната банка на Република Македонија.

1.1. Барања за пресметка на капиталната адекватност

Начинот на пресметка на потребната капитална адекватност на банките, односно пресметката на потребниот регулаторен капитал, е пропишан со Одлуката за методологијата за утврдување на адекватноста на капиталот (Сл. весник на РМ, бр. 47/12, 50/13, 71/14, 223/15), додека барањата во поглед на воспоставувањето на процесот за пресметка на потребниот интересен капитал се дефинирани со Одлуката за управување со ризици (Сл. весник на РМ бр. 42/11, 165/12). Барањата на Народната банка на Република Македонија се во согласност со барањата на Базел 2 спогодбата.

Стапката на капитална адекватност, согласно важечката регулатива во Република Македонија, се пресметува како однос помеѓу сопствените средства на банката и активата пондерирана според ризик (кредитен ризик + пазарен ризик + оперативен ризик). Притоа, стапката на капитална адекватност треба да изнесува најмалку 8%, иако гувернерот на Народната банка на Република Македонија има можност да пропише повисок процент за поединечна банка, доколку оцени дека тоа е неопходно, со оглед на видот и обемот на активности на банката, како и ризиците кои ги презема во своето работење. Во принцип, во банкарскиот сектор

важи правилото дека колку е повисок ризикот кој го презема банката, толку повеќе капитал треба да има.

1.1.1. Пресметка на сопствените средства

Согласно регулативата во Република Македонија, сопствените средства на банката се состојат од основен и од дополнителен капитал.

При пресметката на сопствените средства, мора да се почитуваат следните ограничувања:

- Дополнителниот капитал не смее да биде повисок од основниот капитал;
- Збирот на кумулативните приоритетни акции и на субординираните инструменти кои се дел од дополнителниот капитал, не смее да надмине 50% од износот на основниот капитал.

➤ *Карактеристики и структура на основниот капитал на банката*

Позициите кои се дел од основниот капитал мора да ги исполнуваат следните услови:

- Да немаат рок на доспевање, и да не содржат клаузули за предвремен откуп, повлекување или исплата;
- Не постои обврска за исплата на дивиденда, и предвидено е да може да се исплати дивиденда само доколку се подмирени сите правни и договорни обврски на банката;
- Веднаш и во целост да се достапни за покривање на ризиците и загубите од работењето на банката;
- Неограничено и во целост да бидат на располагање за покривање на обврските кон доверителите на банката во случај на нејзин стечај или ликвидација.

Со исполнување на овие услови, се обезбедува позициите кои се дел од основниот капитал да бидат со висок квалитет, кој ќе овозможи апсорпција на евентуалните неочекувани загуби во работењето на банката.

Основниот капитал на банката се состои од:

- Номиналната вредност на запишаните и уплатени обични и некумулативни приоритетни акции и премијата од продажба на овие акции;
- Резерви и задржана нераспоредена добивка или загуба на банката, кои исполнуваат предефинирани услови.

За да се добие вредноста на основниот капитал на банката, збирот од погоренаведените две позиции треба да се намали за следните позиции:

- Износот на загубата на крајот на годината или износот на тековната загуба;
- Износот на нематеријалните средства;
- Износот на откупени сопствени акции;
- Износот на исправката на вредноста и посебната резерва, кои не се издвоени на датумот на пресметување на сопствените средства, како резултат на сметководствено доцнење;
- Разлика меѓу исправката на вредноста и посебната резерва утврдена од страна на банката и потребниот износ на исправката на вредноста и посебната резерва согласно со Одлуката за управување со кредитниот ризик;
- Износот на нереализирана загуба од сопственички инструменти расположливи за продажба мерени по објективна вредност;
- Други одбитни ставки: нереализирана загуба од вреднување на финансиски средства расположливи за продажба; загуба од заштита од ризикот на нетовложувања во странска валута; загуба од заштита од ризикот од парични текови; добивките од обврски на банката коишто се мерат по објективна вредност, а коишто се резултат на промени во кредитната способност (рејтингот) на банката; кумулативните расходи од нетековни средства или групи за отуѓување кои се чуваат за продажба; нето-негативните ревалоризациски резерви и останатите разлики од вреднување кои се

резултат на вложување во придружени друштва или заеднички вложувања кои се вреднуваат со користење на методот на главнина, како и други слични нето-негативни ревалоризациски резерви и останатите разлики од вреднување.

➤ *Карактеристики и структура на дополнителниот капитал на банката*

Дополнителниот капитал се состои од следните позиции:

- Номиналната вредност на запишаните и уплатените кумулативни приоритетни акции и премијата од продадените кумулативни приоритетни акции, намалени за износот на откупените сопствени приоритетни акции. Кумулативните приоритетни акции мора да исполнат определени услови со кои се гарантира нивната субординираност во однос на останатите доверители, како и можноста да се користат за покривање на загубите од работењето;
- Ревалоризациски резерви: 80% од нереализираната добивка од ревалоризацијата на сопственичките инструменти кои се расположливи за продажба и мерени според објективната вредност; 80% од нереализираната добивка од ревалоризацијата на должничките инструменти расположливи за продажба, мерени според објективната вредност; 100% од ревалоризациската резерва утврдена согласно со Одлуката за сметководствениот и регулаторниот третман на преземените средства врз основа на ненаплатени побарувања;
- Хибридни инструменти издадени од страна на банката, кои мора да исполнат строги услови, согласно барањата на Народната банка на Република Македонија и за кои мора да се добие согласност од НБРМ најмалку 30 дена пред да бидат вклучени во пресметката на дополнителниот капитал;
- Субординирани инструменти издадени од страна на банката, кои мора да исполнат строги услови за да добијат третман на дополнителен капитал и

за кои мора да се добие согласност од НБРМ, најмалку 30 дена пред да бидат вклучени во пресметката на дополнителниот капитал.

➤ *Одбитни ставки од основниот и дополнителниот капитал*

Збирот на основниот и дополнителниот капитал се намалува за износот на одбитни ставки, и тоа 50% од основниот капитал и 50% од дополнителниот капитал.

Третман на одбитни ставки имаат следните позиции:

- Вложувања во капиталот на други банки или други финансиски институции, кои надминуваат 10% од капиталот во тие институции;
- Вложувања во субординирани и хибридни инструменти и други инструменти кои согласно прописите се вклучуваат во утврдувањето на адекватноста на капиталот на други банки или други финансиски институции;
- Агрегатниот износ на вложувањата во капиталот, субординирани и хибридни инструменти кои согласно со прописите се вклучуваат во пресметката на адекватноста на капиталот на други банки и други финансиски институции, освен споменатите вложувања од претходните две алинеи;
- Вложувања на банката во капиталот на друштва за осигурување и реосигурување, кои надминуваат 10% од капиталот во тие друштва;
- Вложувања во финансиски инструменти издадени од друштвата за осигурување во кои банката поседува над 10% од нивниот капитал, доколку тие инструменти согласно прописите се вклучуваат во утврдувањето на капиталот на овие друштва;
- Износот на надминување на лимитите дефинирани во член 78 од Законот за банки, согласно кој агрегатниот, односно вкупниот износ на капитални делови во нефинансиски институции не смее да надмине 30% од сопствените средства на банката; додека поединечниот капитал дел во нефинансиска институција не смее да надмине 15% од сопствените

средства на банката. Доколку биде надминат еден од наведените лимити, како одбитна ставка се зема износот на надминувањето. Доколку бидат надминати и двата лимити, одбитна ставка е поголемиот износ на надминувањето.

Доколку износот на одбитните ставки кој треба да се одбие од дополнителниот капитал е повисок од износот на дополнителниот капитал, остатокот се одбива од основниот капитал.

Инаку, целта на третирањето на вложувањата на банките во финансиски и нефинансиски друштва како одбитни ставки при пресметката на сопствените средства се должи на настојувањето да се спречи прелевањето на проблемите на една банка, во компаниите кои се капитално поврзани со неа, и на тој начин да се забави/намали ефектот од системските кризи.

1.1.2. Капитал потребен за покривање на кредитниот ризик и актива пондерирана според кредитен ризик

За пресметка на активата пондерирана според кредитен ризик, неопходно е сите билансни и вонбилансни побарувања да бидат распоредени во соодветни категории на изложеност и да им бидат доделени соодветни пондери на ризичност. Притоа, билансните и вонбилансните побарувања се искажуваат во нето-износ, како разлика помеѓу нивната сметководствена вредност и соодветниот износ на исправка на вредност, односно посебна резерва, премијата или дисконтот и ефектите од промената во објективната вредност (без да се вклучи акумулираната амортизација).

Пред да се распоредат вонбилансните побарувања во соодветна категорија на изложеност, неопходно е истите да се конвертираат во билансни побарувања со користење на факторите за конверзија: 0%, 20%, 50%, 100%. Кој фактор на конверзија ќе се примени зависи од степенот на ризик присутен кај секое вонбилансно побарување, при што, колку е повисок ризикот, толку повисок фактор на конверзија се применува.

Категориите на изложеност, заедно со основните правила за определување на пондерите на ризичност, се наведени во точките подолу.

а) Побарувања од централни влади и централни банки

Пондерите за ризичност за изложеностите кон централните влади и централните банки се определуваат во зависност од долгорочниот кредитен рејтинг доделен од страна на меѓународна рејтинг агенција (меѓународни рејтинг агенции прифатени од страна на НБРМ се Fitch, Standard and Poor's and Moody's) или агенција призната од страна на НБРМ, за која банката треба да поднесе соодветна документација и да добие одобрение од НБРМ за да ги користи нејзините кредитни оценки.

Пондери за ризичност кои се применуваат за изложеностите кон централните влади и централните банки се: 0%, 20%, 50%, 100% и 150%.

По исклучок, за побарувањата кон Република Македонија, НБРМ и Европската централна банка, се применува пондер на ризичност од 0%.

Доколку соодветната централна влада или централна банка нема добиено рејтинг од меѓународна рејтинг агенција или од агенција призната од страна на НБРМ, се применува пондер на ризичност од 100%.

б) Побарувања од локалната самоуправа и регионалната власт

Доколку локалната самоуправа и регионалната власт имаат добиено долгорочен кредитен рејтинг од призната агенција, во зависност од висината на кредитниот рејтинг, односно утврденото ниво на ризичност, се применуваат следните пондери на ризичност: 20%, 50%, 100% и 150%. Доколку локалната самоуправа или регионалната власт немаат кредитен рејтинг од призната агенција, тогаш може да им биде доделен пондер на ризичност од 100% (доколку на побарувањата од централната влада на земјата каде припаѓа соодветната

локална самоуправа, односно регионалната власт, им е доделен пондер за ризичност од 0%, 20%, 50% или 100%) или 150% (доколку на побарувањата од централната влада на земјата каде припаѓа соодветната локална самоуправа, односно регионална власт, им е доделен пондер на ризичност од 150%).

c) Побарувања од јавни институции

Доколку јавните институции имаат добиено долгорочен кредитен рејтинг од призната агенција, во зависност од висината на кредитниот рејтинг, се применуваат следните пондери на ризичност: 20%, 50%, 100% и 150%. На побарувањата од јавни институции за кои не е утврден долгорочен рејтинг од призната рејтинг агенција, се применува пондер на ризичност од 100% или 150%, согласно истите правила кои важат и за побарувањата од локална самоуправа и регионална власт кои немаат добиено долгорочен кредитен рејтинг од призната рејтинг агенција.

d) Побарувања од мултилатерални развојни банки и меѓународни организации

На побарувањата од мултилатерални развојни банки и меѓународни организации кои имаат добиено долгорочен кредитен рејтинг од призната агенција, се применуваат следните пондери на ризичност: 20%, 50%, 100% и 150%.

Доколку за соодветната мултилатерална развојна банка, односно меѓународна рејтинг агенција, не е определен кредитен рејтинг, се применува пондер на ризичност од 50% доколку побарувањето од централната влада на земјата во која се наоѓа седиштето на должникот им е доделен пондер на ризичност од 0%, 20% и 50%; пондер на ризичност од 100% доколку на побарувањето од централната влада на земјата во која се наоѓа должникот е доделен пондер на ризичност од 100%, односно пондер на ризичност од 150%

доколку на побарувањето од централната влада на земјата во која се наоѓа седиштето на должникот е доделен пондер на ризичност од 150%.

Во регулативата на НБРМ е пропишано дека по исклучок, пондер на ризичност од 0% можат да добијат побарувањата од ЕБРД, ИФЦ, ЕИБ и слични институции, наведени во Одлуката за методологијата за утврдување на адекватноста на капиталот (точка 56).

е) Побарувања од банки

На побарувањата од банки кои имаат добиено долгорочен кредитен рејтинг од призната агенција, се применуваат следните пондери на ризичност: 20%, 50%, 100% и 150%.

Доколку за соодветната банка не е определен кредитен рејтинг, се применува пондер на ризичност од 50% доколку на побарувањата од централната влада на земјата во која се наоѓа седиштето на должникот е доделен пондер на ризичност од 0%, 20% и 50%; пондер на ризичност од 100% доколку на побарувањата од централната влада на земјата во која се наоѓа должникот е доделен пондер на ризичност од 100%, односно пондер на ризичност од 150% доколку на побарувањата од централната влада на земјата во која се наоѓа седиштето на должникот е доделен пондер на ризичност од 150%.

Доколку изложеноста кон банката е со рочност до 3 месеци и банката има долгорочен кредитен рејтинг, се применуваат пондери на ризичност од 20%, 50% и 150%, а доколку нема добиено долгорочен кредитен рејтинг се применуваат определени правила, согласно кои се доделува рејтинг од 20%, 50%, 100% или 150%.

ф) Побарувања од други трговски друштва

На побарувањата од други трговски друштва кои имаат добиено долгорочен кредитен рејтинг од призната агенција, се применуваат следните пондери на ризичност: 20%, 50%, 100% и 150%.

Доколку за побарувањата од други трговски друштва не е определен долгорочен кредитен рејтинг, се применува пондер на ризичност од 100% доколку на побарувањата од централната влада на земјата во која се наоѓа седиштето на должникот им е доделен пондер на ризичност од 0%, 20%, 50% и 100%; односно пондер на ризичност од 150% доколку на побарувањето од централната влада на земјата во која се наоѓа седиштето на должникот е доделен пондер на ризичност од 150%.

g) Портфолио на мали кредити

За да може да се вклучи определено побарување во портфолиото на мали кредити, неопходно е да ги исполнува следните критериуми:

- Должникот е физичко лице или мало друштво;
- Вкупната изложеност на банката кон должникот и лицата поврзани со него не надминува МКД 6,000,000, при што се зема предвид само билансниот дел на изложеноста. При утврдувањето на вкупната изложеност не се зема предвид изложеноста покриена со станбен и деловен објект, која ги исполнува критериумите да добие третман на побарување покриено со станбен или деловен објект;
- Изложеноста не е вложување во хартии од вредност;
- Изложеноста е дел од група изложености со слични карактеристики (потпортфолија на мали кредити), поради што портфолиото се смета за доволно диверзифицирано. Портфолиото се смета за доволно диверзифицирано доколку банката во своите политики и процедури ги дефинирала портфолијата на мали кредити кои се состојат од исти кредитни производи, и притоа изложеноста на банката кон должникот

(билансна и вонбилансна) и поврзаните лица со него, е помала или еднаква на 0,2% од вкупниот износ на портфолиото на мали кредити.

На побарувањата кои ги исполнуваат условите за вклучување во портфолиото на мали кредити, се применува пондер на ризичност од 75%. На побарувањата од физички лица кои не ги исполнуваат условите да бидат вклучени во портфолио на мали кредити се применува пондер на ризичност од 100%. На побарувањата од мали друштва кои не ги исполнуваат условите за вклучување во портфолиото на мали кредити се применуваат истите правила за пондери на ризичност како за другите трговски друштва.

Бидејќи за портфолиото на мали кредити се применува пондер на ризичност од 75%, вклучувањето на кредитите во оваа категорија би им заштедило капитал на банките во Република Македонија. Со овој пондер на ризичност се поттикнуваат банките да го диверзифицираат своето портфолио (да го намалат ризикот) и да имаат мотивација да ги кредитираат малите друштва, кои се основен двигател на секоја економија.

h) Побарувања покриени со станбени објекти

За побарувањата покриени со хипотека на станбени објекти се применува пондер на ризичност од 35%. За да може да се вклучи определено побарување во оваа категорија, неопходно е да бидат исполнети следните услови: хипотеката се однесува на станбен објект во кој живее или ќе живее должникот, односно го издава под наем за живеење; вредноста на објектот не зависи значајно од кредитната способност на должникот; отплатата на кредитот не зависи од приливите кои се остваруваат од користењето на станбениот објект; пазарната вредност на станбениот објект се проценува најмалку еднаш годишно; банката поседува уредна документација за заложенитот станбен објект, која вклучува и валидна осигурителна полиса винкулирана во корист на банката, и износот на побарувањето не е поголемо од 75% од вредноста на станбениот објект.

Сите побарувања покриени со хипотека на станбени објекти кои не ги исполнуваат наведените услови се вклучуваат или во портфолиото на мали кредити или имаат третман на побарувања од други трговски друштва.

Вклучувањето на побарувањата во оваа категорија, бара голем ангажман од страна на банките и подразбира воспоставување на соодветни процеси, процедури и документација, како и адекватен информативен систем. Сепак, доколку побарувањата ги исполнуваат овие услови, банките остваруваат значителна заштеда на капитал, со оглед на фактот дека на нив се применува низок пондер на ризичност.

i) Побарувања покриени со деловни објекти

На побарувањата покриени со хипотека на деловен објект се применува пондер на ризичност од 100%.

Согласно последните измени во Одлуката за методологијата за утврдување на капиталната адекватност (Сл. весник на РМ бр. 223/15), на побарувањата покриени со хипотека на деловен објект може да се примени пондер на ризичност од 75%. Но, за да може да се примени овој пондер на ризичност, неопходно е побарувањата покриени со деловен простор да ги исполнуваат следните критериуми: деловниот простор се користи за вршење на дејноста на должникот, вредноста на деловниот простор не зависи значајно од кредитната способност на должникот, вкупниот износ на побарувањето не е поголем од 50% од пазарната вредност на деловниот простор, банката има валидна документација за воспоставената хипотека на деловниот простор, која вклучува и валидна осигурителна полиса винкулирана во корист на банката, и банката најмалку еднаш годишно врши проценка на пазарната вредност на деловниот простор.

Воведувањето на ова олеснување од страна на НБРМ има за цел да ги поттикне банките да ги кредитираат претпријатијата, со поттикнување на економската активност.

j) Нефункционални побарувања

На необезбедниот дел од нефункционалните побарувања, банката треба да ги применува следните пондери на ризичност: 150%, доколку исправката на вредност е помала од 20% од необезбедениот дел на побарувањето, или 100%, доколку исправката на вредност е најмалку 20% од необезбедениот дел на побарувањето. Доколку нефункционалното побарување ги исполнува условите за третман на побарување покриено со станбен објект, тогаш за тоа побарување се применува пондер на ризичност од 100%.

k) Високоризични побарувања

На високоризичните побарувања, банките треба да применуваат пондер на ризичност од 150%. Притоа, дефиницијата што е високоризично побарувања треба да биде пропишана во интерните акти на банките.

l) Удели во инвестициски фондови

За уделите во отворени инвестициски фондови кои имаат долгорочен кредитен рејтинг од призната агенција, се применуваат следните пондери на ризичност: 20%, 50%, 100% и 150%. Доколку отворениот инвестициски фонд нема долгорочен кредитен рејтинг, тогаш на побарувањето се применува пондер на ризичност од 100%. На изложеностите по основ на удели во приватни инвестициски фондови се применува пондер на ризичност од 150%.

m) Останати позиции

Третман на останати позиции имаат сите позиции кои не се вклучени во ниту една од претходните категории. Сите останати позиции добиваат пондер на ризичност од 100% (капитални вложувања, побарувања од непрофитни

здруженија, основни средства). По исклучок, пондер на ризичност од 0% се применува на паричните средства, паричните еквиваленти и златото, додека на паричните средства во постапка на наплата, се применува пондер на ризичност од 20%.

Производот помеѓу износот на побарувањето и соодветниот пондер за ризичност ја дава пондерираната вредност на побарувањето која се вклучува во активата пондерирана според кредитен ризик. Притоа, активата пондерирана според кредитен ризик претставува збир на сите пондерирани билансни и вонбилансни побарувања.

При пресметката на пондерираната вредност на побарувањето, која ќе се вклучи во пресметката на активата пондерирана според кредитниот ризик, банката може да го земе предвид и влијанието на инструментите за кредитна заштита, доколку ги почитува барањата и одредбите предвидени за инструментите на кредитна заштита согласно пропишаната законска регулатива.

Капиталот потребен за покривање на кредитниот ризик се добива кога активата пондерирана според кредитен ризик ќе се помножи со 8%.

1.1.3. Капитал потребен за покривање на валутниот ризик

Капиталот потребен за покривање на валутниот ризик се добива кога апсолутниот износ на агрегатната нето-девизна позиција се множи со 8%.

Нето девизната позиција во една валута е збир на:

- нето спот позицијата – разлика помеѓу девизната актива и девизната пасива во таа валута;
- нето форвард позицијата – разлика помеѓу сите износи кои ќе бидат примени и сите износи кои ќе бидат платени врз основа на валутни форвард договори, вклучувајќи ги и валутните фјучерс договори и главницата на валутните своп договори која не е вклучена во спот позицијата;

- вонбилансни позиции (неотповикливи гаранции, непокриени акредитиви и слични инструменти), класифицирани во категорија на ризик Г и Д, и/или за кои банката е сигурна дека ќе изврши плаќање и постои веројатност дека нема да може да ги наплати;
- вонбилансни позиции (акредити, гаранции и сл.), во корист на банката, од кои банката со сигурност очекува дека ќе оствари наплата/прилив.

Доколку девизните средства во определена валута се повисоки од девизните обврски во истата валута, станува збор за долга нето-девизна позиција, а доколку девизните средства во определена валута се пониски од девизните обврски во истата валута, станува збор за кратка нето-девизна позиција.

Збирот на сите нето-девизни кратки позиции во одделни странски валути ја претставува вкупната кратка позиција на банката, додека збирот на сите нето-девизни долги позиции во одделни странски валути ја претставува вкупната долга девизна позиција на банката.

Поголемиот износ од вкупната кратка девизна позиција и вкупната долга девизна позиција ја претставува агрегатната девизна позиција на банката.

Банките не се должни да двојат капитал за покривање на валутниот ризик, доколку износот на агрегатната девизна позиција не е повисок од 2% од сопствените средства на банката.

1.1.4. Капитал потребен за покривање на пазарните ризици

Капиталот потребен за покривање на пазарните ризици претставува збир на:

- 1) капиталот потребен за покривање на позицискиот ризик, како збир на:
 - капиталот потребен за покривање на ризикот од вложувања во должнички инструменти и
 - капиталот потребен за покривање на ризикот од вложувања во сопственички инструменти;

2) капиталот потребен за покривање на надминувањето на лимитите на изложеност и

3) капиталот потребен за покривање на ризикот од порамнување/испорака и ризикот од другата договорна страна.

Во износот на капиталот од ставот 1 од оваа точка, соодветно се вклучува и капиталот за покривање на ризикот од промена во цената на опциите, во зависност од предметот на опцијата.

Со 31.12.2014, ниту една од банките во Република Македонија не била изложена на пазарните ризици и соодветно нема издвоено капитал за покривање на овој ризик¹⁵.

1.1.5. Капитал потребен за покривање на ризикот од промена во цената на стоките

Доколку банките во Република Македонија имаат билансни и вонбилансни позиции кои се изложени на ризикот од промена на цената на стоките, тогаш имаат обврска да го утврдат капиталот потребен за покривање на ризикот од промена на цените на стоките, за сите позиции од портфолиото на банкарски активности и од портфолиото за тргување. Притоа, стока е физичкиот производ со кој се тргува или може да се тргува на секундарниот пазар. Така, оваа дефиниција ги вклучува земјоделските производи, минералите (вклучувајќи ја и нафтата), благородните метали (без златото) и дериватите и другите финансиски инструменти коишто се однесуваат на овие производи.

Вкупниот капитал на банката потребен за покривање на ризикот на промена на цените на стоки е еднаков на збирот на капиталот потребен за покривање на ризикот од промена на цената на секоја стока со која банката тргува¹⁶.

¹⁵ Извор: финансиските извештаи за македонските банки со 31/12/2014 година.

¹⁶ Одлука за методологијата за утврдување на адекватноста на капиталот.

Со 31.12.2014 година, ниту една од банките во Република Македонија не е изложена на ризикот од промена во цената на стоките и, соодветно, ниту една банка нема обврска да двои капитал за покривање на овој ризик¹⁷.

1.1.6. Капитал потребен за покривање на оперативниот ризик

Капиталот потребен за покривање на оперативниот ризик банките во Република Македонија почнаа да го пресметуваат почнувајќи од 2012 година. Овој капитал може да се пресмета со примена или на пристапот на базичен индикатор, или со примена на стандардизираниот пристап, кои се усогласени со Базел 2 спогодбата. Регулативата на НБРМ засега не предвидува примена на напредниот пристап за пресметка на потребниот капитал за покривање на оперативниот ризик.

Со 31.12.2014 година, само трите најголеми банки во Република Македонија го користеле стандардизираниот пристап при пресметка на потребниот капитал за покривање на оперативниот ризик. Сите останати банки го користеле пристапот на базичен индикатор¹⁸.

И двата пристапа се засноваат на пресметка на т.н. базичен индикатор, кој се пресметува на годишна основа, за периодот од 01.01-31.12.

Базичниот индикатор се пресметува како збир на следните позитивни и негативни позиции, кои се резултат на редовното работење на банката: приходи од камата, расходи од камата, приходи од дивиденда (освен приходите од вложувања во придружени друштва, подружници и заеднички вложувања), приходи од провизии и надомести, расходи од провизии и надомести, приходи и расходи од позиции кои се дел од портфолиото за тргување, приходи и расходи врз основа на курсни разлики, реализирани приходи и расходи од позиции кои не се мерат по објективната вредност преку билансот на успех, доколку

¹⁷ Извор: Финансиските извештаи на македонските банки со 31/12/2014 година.

¹⁸ Извор: Финансиски извештаи на македонските банки со 31/12/2014 година.

произлегуваат од позиции кои се дел од портфолиото за тргување, приходи и расходи од позиции за заштита на вредноста на другите позиции и останати оперативни приходи. Во пресметката на базичниот индикатор не се вклучува каква било исправка на вредност.

1.1.6.1. Пристап на базичен индикатор

Доколку банките го применуваат пристапот на базичен индикатор, потребниот капитал за покривање на оперативниот ризик се пресметува кога аритметичката средина на тригодишните позитивни износи на базичниот индикатор ќе се помножи со 15%. Доколку, во која било од последните три години банката остварила негативен базичен индикатор или базичен индикатор еднаков на 0, тој износ и таа година не се вклучуваат во пресметката на аритметичката средина.

1.1.6.2. Стандардизиран пристап

За да можат банките во РМ да го применуваат стандардизираниот пристап при пресметката на потребниот капитал за покривање на оперативниот ризик, неопходно е да исполнат определени услови (дефинирани и со спогодбата Базел 2).

Имено, сите активности на банката треба да бидат распоредени со следните деловни линии, за кои се применуваат следните стапки на потребен капитал (пондери на ризик):

- Услуги поврзани со финансирање трговци коишто, согласно со Законот за трговски друштва, се сметаат за средни и големи трговци, за кои стапката на потребен капитал изнесува 18%;
- Тргување и продажба, за која стапката на потребен капитал изнесува 18%;

- Банкарство на мало (физички лица и мали друштва), за која стапката на потребен капитал изнесува 12%;
- Комерцијално банкарство (средни и големи трговци согласно со Законот за трговски друштва), за која се применува стапка на потребен капитал од 15%;
- Платен промет и порамнување, за која се применува стапка на потребен капитал од 18%;
- Услуги како агент, за која се применува стапка на потребен капитал од 15%;
- Управување со средства, за која се применува стапка на потребен капитал од 12%;
- Брокерски услуги на мало (физички лица и мали друштва), за која се применува стапка на потребен капитал од 12%;

За секоја деловна линија се пресметува базичниот индикатор и се пондерира со соодветниот пондер за ризик. Капиталот потребен за покривање на оперативниот ризик се добива кога збирот на базичните индикатори пондерирани според ризикот за секоја од последните три години ќе се подели со три.

За да можат да се распоредат сите активности на банката во соодветните деловни линии, банката мора да изработи политика во која ќе ги дефинираат принципите за нивно распоредување. Политиката треба да биде изработена и донесена од Управниот одбор, и задолжително да биде одобрена од страна на Надзорниот одбор.

Процесот на распоредување на активностите по деловни линии мора да биде целосно документиран и да биде предмет на редовна ревизија од страна на службата за внатрешна ревизија или надворешно друштво за ревизија. Исто така, банката која ќе го применува овој пристап мора да има целосно документиран систем на управување со оперативен ризик и истиот да се однесува на целото работење на банката, мора јасно да ги дефинира надлежностите и одговорностите на сите органи и вработени вклучени во процесот на управување со оперативен ризик, мора да ги следи сите значителни загуби настани како

резултат на оперативен ризик и да има соодветен информативен систем за информирање на соодветните органи за изложеноста на оперативен ризик, и системот за оперативен ризик мора да биде предмет на ревизија од страна на друштвото за ревизија и службата за внатрешна ревизија.

Пред да започне со примена на стандардизираниот пристап, банката е должна да ја извести НБРМ за намерата дека планира да го користи стандардизираниот пристап и за датумот од кога планира да почне да го применува.

1.1.7. Третман на опциите

Според регулативата на НБРМ како позиции во опции се сметаат сите опции на каматни стапки, должнички инструменти, сопственички инструменти, девизен курс и на други финансиски инструменти, со кои банките тргуваат на официјална берза или преку шалтер.

Банките кои купуваат опции имаат обврска да утврдат капитал потребен за покривање на пазарните ризици од купените опции на хартии од вредност. Капитал потребен за покривање на пазарните ризици е неопходно да се двои и за опциите кои се купени со цел заштита на определени позиции од портфолиото за тргување.

Заклучно со 31.12.2014, ниту една од банките во Република Македонија нема позиција во опции, и соодветно немаат обврска да двојат капитал потребен за покривање на овој ризик¹⁹.

1.1.8. Планови за имплементација на Базел 3 стандардите во Република Македонија и очекувани импликации за банките во Република Македонија

¹⁹ Извор: Финансиските извештаи на македонските банки со 31/12/2014 година.

Народната банка на Република Македонија редовно ги следи сите промени и препораки на Базелскиот комитет за банкарска супервизија. Во таа насока, веќе во 2010-та година, веднаш по објавувањето на спогодбата Базел 3, Народната банка на Република Македонија изработи анализа и изготви информација во врска со измените.

Имено, во документот: „Измени на Базелската капитална спогодба (воведување на Базел 3) и прелиминарни проценки за негово влијание врз адекватноста на капиталот на банките во Република Македонија, НБРМ, 2010 година“ е даден преглед на промените кои се воведуваат со Базел 3 и се дава прелиминарна анализа дали и колку регулативата во Република Македонија е усогласена со промените. Согласно заклучоците на НБРМ, постојната рамка за пресметка на основниот капитал целосно е во согласност со новите барања на Базел 3. Исто така, согласно направената анализа за првата половина на 2010 година, се очекува сите банки да бидат во можност да ги исполнат новите пропишани стапки во однос на Тиер 1²⁰ капиталот – стапката по банки се движи во интервалот 8,60%-75,34% (очекуван минимум 6%, односно 8,5% - минимум зголемен за дополнителниот износ за зачувување на капиталот за 2,5%), а истиот заклучок може да се изведе и за стапката на вкупниот капитал (11,56%-75,36%, при дефиниран очекуван минимум од 8%, односно 10,5%, доколку се земе предвид минимумот зголемен за дополнителниот износ за зачувување на капиталот за 2,5%). Стапката на задолженост исто така е над очекуваниот минимум од 3% и се движи меѓу 5,52% и 52,73%.

Врз основа на методологијата на НБРМ, користена во цитираниот документ, за потребите на овој труд направена е пресметка на истите индикатори со 31.12.2014 година и добиени се следните резултати (табела 2):

²⁰ Моменталната методологија за пресметка на основниот капитал (Тиер 1) на НБРМ е идентична со методологијата на Базел 3 за пресметка на акционерскиот капитал, така што во анализата износите на акционерскиот капитал и на Тиер 1 капиталот се идентични – документ: Измени на Базелската капитална спогодба (воведување на Базел 3) и прелиминарни проценки за нивното влијание врз адекватноста на капиталот на банките во РМ, НБРМ, 2010 година.

Табела 2: Пресметка на новите индикатори за капитална адекватност според Базел 3

31.12.2014	Минимум	Минимум зголемен за дополнителен износ за зачувување на капиталот	Банкарски сектор на РМ-крај на 2014 година
Стапка на акционерски капитал по одбитните стапки	4,50%	7,00%	8,51%-25,97%
Стапка на основен капитал (Тиер 1)	6,00%	8,50%	8,51%-25,97%
Стапка на вкупен капитал	8,00%	10,50%	11,78%-29,43%
Стапка на задолженост	3,00%	н/а	6,25%-14,67%

Согласно добиените резултати, со 31.12.2014 година само една банка не би била во можност да го исполни минимумот зголемен за дополнителниот износ за зачувување на капиталот, кај индикаторите: стапка на акционерски капитал по одбитните ставки, стапка на основен капитал (Тиер 1) и стапка на вкупен капитал. Исклучена е при пресметката и презентирањето на резултатите за целиот банкарски сектор, за да не се добие погрешна претстава за потенцијалното исполнување на овие индикатори за целиот банкарски сектор.

Согласно планот за работа на НБРМ за 2016 година²¹, во четвртиот квартал за годинава, планираат да учествуваат во проект на Министерството за финансии за изработка на нов Закон за банките кој ќе биде усогласен со Базел 3 и

²¹ Програма за работа на НБРМ за 2016 година, НБРМ, [www.nbrm.mk](http://nbrm.mk), <http://nbrm.mk/?ItemID=96250F740C68B64C8BACB1866F372E72>

со ЦРД 4 (Capital Requirements Directive – CRD 4 – легислативен пакет на ЕУ кој покрива прудентни барања за банките и инвестиционите фирми и чија цел е имплементација на барањата на Базел 3 во ЕУ). Согласно истиот план, НБРМ планира во првиот квартал да направи промена во Методологијата за адекватност на капиталот во делот на структурата на сопствените средства, во согласност со Базел 3 и ЦРД 4. За четвртиот квартал од 2016 година, НБРМ планира изработка на методологија за утврдување на противцикличен заштитен слој на капиталот, измени или донесување на нов подзаконски акт за основните начела на капитално управување во банките, и ќе ја разгледува потребата за воведување на стапката на задолженост, имајќи ги предвид барањата на Базел 3.

1.2. Барања во однос на пресметката на потребниот интерен капитал

Во 2012 година НБРМ побара од банките (преку измена во Одлуката за управување со ризици) да развијат подетален и посеопфатен пристап при пресметката на потребниот интерен капитал. Имено, согласно вториот столб на Базел 2 спогодбата, банките имаат обврска да воспостават систем на интерна оценка на потребниот капитал за покривање на ризиците во работењето, кој ќе одговара на нивниот ризичен профил. Имено, со примена на регулаторниот пристап за пресметка на потребната капитална адекватност се опфаќаат само кредитниот, валутниот и оперативниот ризик, со примена на унифициран пристап. За да се земат предвид спецификите на секоја банка, нејзиниот бизнис модел и нејзиниот профил за ризичност, неопходно е банките да развијат интерен систем на проценка на потребниот капитал за покривање на ризиците во работењето и за истиот да го известат супервизорот.

1.2.1. Идентификување на материјалните ризици

Првиот чекор во процесот на воспоставување на интерен систем за пресметка на потребната капитална адекватност е идентификување на материјалните ризици на кои банките се изложени во своето работење. Утврдувањето кои ризици се материјални за банката треба да се базира на стандардизирани и пропишани критериуми. Критериумите за материјалност треба да бидат дефинирани со интерни акти на банката и банката редовно да врши оценка дали и кои ризици се материјални за нејзиното работење. Притоа, треба да се применува конзистентен пристап и материјалноста на ризиците да биде одобрена од соодветен надлежен орган на банката (Одборот за управување со ризиците).

На пример: критериум за оценка на материјалноста за ризикот од концентрација може да биде учеството на 10-те најголеми изложености на банката во вкупната кредитна изложеност на банката. Банката треба да одлучи колкава историска серија на податоци ќе земе за да го утврди трендот во движењето на овој критериум и кое ниво на концентрација (учество на 10-те најголеми изложености во вкупната кредитна изложеност на банката) ќе се смета за праг на материјалноста.

Целиот процес на утврдување на критериумите за материјалност на одделни ризици и дефинирањето на прагови на материјалност не е едноставен процес, и мора да ги земе предвид сите аспекти на изложеноста и управувањето со соодветниот ризик во предвид (во која мера банката е изложена на ризикот, како управува со ризикот, со кои акти е регулиран целиот процес и сл.) и подразбира ангажман на стручни лица кои работат во областа на управувањето со ризиците, стручни лица од бизнис секторите во банката и претставници на Управниот одбор.

Доколку за определени ризици банката оцени дека се нематеријални за нејзиното работење, причините за нематеријалноста мора соодветно да ги документира.

1.2.2. Мерење или оценка на ризиците

Втор чекор во процесот е банката да дефинира методологија за мерење, односно оценка на ризиците за кои е оценето дека се материјални за банката. При мерењето на ризиците банката може да го користи регулаторниот пристап (пристап дефиниран со Методологијата за утврдување на адекватноста на капиталот) или пак да користи интерен пристап. Доколку банката се одлучи да користи интерен пристап, мора да има образложение зошто го користи интерниот пристап и кои се разликите во однос на регулаторниот пристап. Резултат на користените пристапи за мерење на ризиците е потребниот интерен капитал за мерење на секој ризик.

Притоа, избраниот интерен пристап мора да биде во согласност со ризичниот профил на банката и треба да биде во согласност со карактеристиките на системот за управување со тој ризик. Исто така, мора да бидат документирани сите елементи на интерниот пристап, вклучувајќи ги претпоставките на кои се заснова моделот, временската серија која се користи, интервалот на доверба, дозволеният степен на субјективност, дали и како ќе се тестира пристапот, вклучително и фреквенцијата на неговото тестирање, лицата кои се вклучени во процесот на неговата изработка и промена, како и условите под кои може да се изврши промена во пристапот за мерење и оценка на ризиците.

Задолжителен елемент кој мора да се земе предвид при пресметката на потребниот интерен капитал за покривање на ризиците се резултатите од стрес тестирањето. Имено, согласно барањата на Базел 2, како и на регулативата на НБРМ, банките мора да прават редовно стрес тестирање, со цел да се оцени како екстремната материјализација на ризиците во работењето ќе влијае на банката и дали банката ќе има доволно капитал да ги издржи тие стрес сценарија. Стрес тестирање треба да биде направено на сите материјални ризици на кои банката е изложена во своето работење и да го опфати истиот период за кој се однесува пресметаниот интерен капитал.

Стрес тестирањето на ризиците е важно и затоа што неговите резултати може да дадат значајни информации дали и како треба да се промени системот

на управување со определени ризици, дали треба да се воведат нови лимити на изложеност на одделни ризици, дали можеби треба да се смени политиката на цени на банката за определени производи и услуги и сл.

Банките во Република Македонија самостојно ги одредуваат стрес сценаријата за одделните материјални ризици на кои се изложени во работењето, но за истите, како и за резултатите од нивната примена имаат обврска задолжително да ја известат НБРМ.

Врз основа на погоре кажаното, може да се заклучи дека пресметката на потребниот интерен капитал, стрес тестирањето и системот за управување со ризиците ја претставуваат целината на процесот на управување со ризиците во банката.

1.2.3. Утврдување на потребниот износ на интерен капитал

Откако банката ќе дефинира кои ризици се материјални за нејзиното работење и ќе го утврди начинот на нивно мерење, односно оценка, следен чекор е пресметка на вкупниот интерен капитал потребен за покривање на ризиците од нејзиното работење. Притоа, вкупниот интерен капитал се добива како збир на интерните капитали потребни за покривање на одделни ризици во работењето.

Доколку збирот на интерните капитали потребни за покривање на ризиците кои се опфатени во методологијата за адекватност на капиталот е понизок од вкупниот износ на регулаторниот капитал, при пресметката на вкупниот интерен капитал се зема предвид пресметаниот регулаторен капитал.

1.2.4. Споредба на износот на интерниот капитал со сопствените средства на банката

Последниот чекор во пресметката на потребниот интерен капитал е споредба на износот на вкупниот интерен капитал и регулаторниот капитал, како и

споредба на износот на вкупниот интересен капитал и сопствените средства на банката.

Имено, интересниот капитал е капиталот потребен за покривање на ризиците, утврден врз основа на интересниот процес за пресметка на потребниот капитал. Регулаторен капитал е капиталот потребен за покривање на ризиците во работењето, утврден врз основа на Методологијата за пресметка на адекватноста на капиталот, а сопствени средства на банката го претставуваат износот на капиталот со кој банката фактички располага и кој може да се користи за надоместување на загубите како резултат на материјализацијата на одделни ризици во работењето.

Доколку постои разлика помеѓу пресметаниот интересен капитал и регулаторниот капитал, банката треба да ги утврди и документира причините за разликите.

Ако износот на интересниот капитал е повисок од износот на регулаторниот капитал, банката мора да утврди дали има доволно сопствени средства, односно да направи споредба на интересниот капитал и сопствените средства. Притоа, доколку износот на потребниот интересен капитал е еднаков или повисок од износот на сопствените средства, банката е должна да направи капитален план за наредните три години, со кој ќе утврди на кој начин и колкав износ на сопствени средства ќе бидат обезбедени со цел достигнување и одржување на потребното капитално ниво за покривање на ризиците во работењето.

Резултатите од процесот на пресметка на потребниот интересен капитал мора да бидат вклучени во деловната политика и развојниот план на банката.

За сите чекори во процесот банките во Република Македонија се обврзани да ја известат НБРМ. Процесот на спроведување на пресметката на потребниот интересен капитал во македонските банки се прави со 31.12 за годината која изминала, но и со 31.12 за веќе тековната календарска година (на пр. банките ќе направат пресметка со 31.12.2015 за реализираниот потребен интересен капитал, но и со 31.12.2016, со цел да се утврди дали за тековната година банките ќе имаат доволно интересен капитал за покривање на ризиците од работењето). Резултатите

за секој чекор од процесот, во форма на извештај кој е предефиниран од НБРМ се доставуваат до НБРМ, најдоцна до 15.03 во тековната година.

1.3. Практична имплементација на регулаторните барања во македонските банки – организација на процесот на управување со капиталот и исполнување на регулаторните барања

Заклучно со 31.12.2014, сите банки во Република Македонија ја исполнуваат пропишаната минимална стапка на капитална адекватност од 8%. Притоа само две банки имаат стапка на капитална адекватност пониска од 12%, додека сите останати банки имаат повисоки стапки на капитална адекватност (се движат во интервалот од 13,04% - 29,43%).

Банките во Република Македонија имаат обврска да го обелоденат начинот на управување со ризиците, вклучително и управувањето со капиталната адекватност во белешките кон годишните ревидирани финансиски извештаи.

Врз основа на обелоденетите информации за управувањето со капиталот во 2014 година во македонските банки, можат да се извлечат следните заклучоци:

- Сите банки ја нагласуваат улогата на супервизорот, односно потенцираат дека се под надзор на Народната банка на Република Македонија, и дека при дефинирањето на процесите за управување со капиталот ги следат барањата на регулативата;
- Како основни цели при управувањето со капиталот, банките ги навеле: усогласеност на нивото на потребен капитал со барањата на НБРМ, способност да функционираат како успешни компании кои генерираат позитивен финансиски резултат за своите акционери и да одржуваат соодветно ниво на капитал кое ќе им овозможи успешно натамошно работење;
- Банките пресметуваат потребен капитал за покривање на кредитниот, валутниот и оперативниот ризик, што значи дека не се изложени на

останатите ризици предвидени согласно Методологијата за утврдување на потребната адекватност на капиталот;

- Банките го пресметуваат потребниот капитал за покривање на кредитниот ризик според стандардизираниот пристап, како единствен дозволен пристап за пресметка на капиталот потребен за покривање на кредитниот ризик, од страна на НБРМ;
- Трите најголеми банки во Република Македонија го пресметуваат потребниот капитал за покривање на оперативниот ризик според стандардизираниот пристап, додека сите останати банки потребниот капитал за оперативен ризик го пресметуваат според пристапот на базичен индикатор;
- Само четири од банките (од вкупно 15 банки во македонскиот банкарски сектор на 31.12.2014 година) обелодениле дека го воспоставиле процесот за пресметка на потребниот интерен капитал, при што една банка нагласува дека како материјални ризици ги оценила кредитниот, оперативниот и ликвидносниот ризик и дека за нив пресметува интерен капитал. Истата банка нагласува дека при утврдување на критериумите за материјалност се земаат предвид: вкупната изложеност на банката на соодветниот ризик, негативните ефекти врз финансискиот резултат и исполнувањето на лимитите за секој ризик после примена на определени стрес сценарија при спроведување на стрес тест анализата;
- Три банки во финансиските извештаи обелодениле дека иако минималното ниво на капитална адекватност пропишано од НБРМ е 8%, според одлука на нивните органи на управување, одржуваат минимално ниво на капитална адекватност од 15%;
- Во однос на фреквенцијата на следење на извештаите за капитална адекватност, најголем дел од банките наведуваат дека ги изработуваат и анализираат извештаите најмалку еднаш квартално, а некои банки и еднаш месечно, како и дека покрај стандардниот збир на извештаи изготвуваат и

други анализи, симулации и проекции за да можат да ги проценат тековните и идни потреби на сопствени средства.

Глава 4

Анализа на управувањето со капиталот во македонскиот банкарски сектор

Како што веќе неколку пати беше нагласено, управувањето со капиталот е дел од системот на управувањето со ризиците во банките. Исто така, видовме дека нивото на капиталот кое го одржуваат банките е силно поврзано со нивото на ризик кое го преземаат, како и износот на неочекуваните загуби во работењето. Соодветно, анализата на управувањето со капиталот во оваа глава ќе биде поврзана со нивото на ризик кое банките го преземаат или планираат да го преземат во своето секојдневно работење.

1.1. Анализа на движењето на одделни индикатори на управување со банкарските ризици во Република Македонија во изминатите 10 години

Македонските банки се занимаат со традиционално банкарство – прибираат депозити и ги пласираат во кредити. Не тргуваат со деривативи, не вложуваат во структурирани производи, па затоа не се изложени на ризик од промена во цените на стоките и пазарен ризик. Како што може да се забележи од нивните извештаи за пресметка на капитална адекватност со 31.12.2014 година, банките во РМ се изложени на кредитен ризик, валутен ризик и оперативен ризик. Ликвидносниот ризик е исто така меѓу најголемите ризици на кои е изложена секоја банка, но истиот не се прикажува во пресметката на капитална адекватност, бидејќи овој ризик не би можел да се покрие со капитал, туку единствено со свежи извори на средства.

Со цел идентификување на трендовите на изложеност и управување на кредитниот и валутниот ризик во македонскиот банкарски сектор во изминатите 10 години (бидејќи овие ризици може и се очекува да бидат покриени со расположивиот капитал), ќе бидат анализирани следните индикатори на изложеност на овие ризици:

- Кредитен ризик: вкупна кредитна изложеност на македонскиот банкарски сектор и по групи на банки, учество на нефункционалните кредити во вкупните кредити на нефинансиските субјекти, годишна промена на стапката на нефункционални кредити и стапката на пораст на кредитите на нефинансиските

субјекти; нефункционални кредити во вкупните кредити според тип на клиент, а потоа кај правните лица според дејност, додека кај физичките лица според тип на продукт; учество на пресметаната исправка на вредност и посебната резерва во вкупната кредитна изложеност; покриеност на нефункционалните кредити со пресметаната исправка на вредност и посебна резерва за вкупната кредитна изложеност и покриеност на нефункционалните кредити со исправка на вредност за нефункционалните кредити.

- Валутен ризик: нето-отворена девизна позиција на банкарскиот сектор.

Оперативниот ризик, поради својата специфичност и неможност да се изрази преку определени индикатори, нема да биде опфатен во анализите на ризиците кои ќе бидат покриени во овој труд.

а) Кредитен ризик

➤ Изложеност на кредитен ризик

Како што веќе неколку пати беше потенцирано во трудот, кредитниот ризик е најголемиот ризик на кој се изложени македонските банки. Историските податоци за вкупната кредитна изложеност на македонскиот банкарски сектор (Графикон 1), покажуваат дека во изминатите 10 години, вкупната кредитна изложеност на македонскиот банкарски сектор се зголемила за повеќе од три пати:

Графикон 1: Вкупна кредитна изложеност на македонскиот банкарски сектор

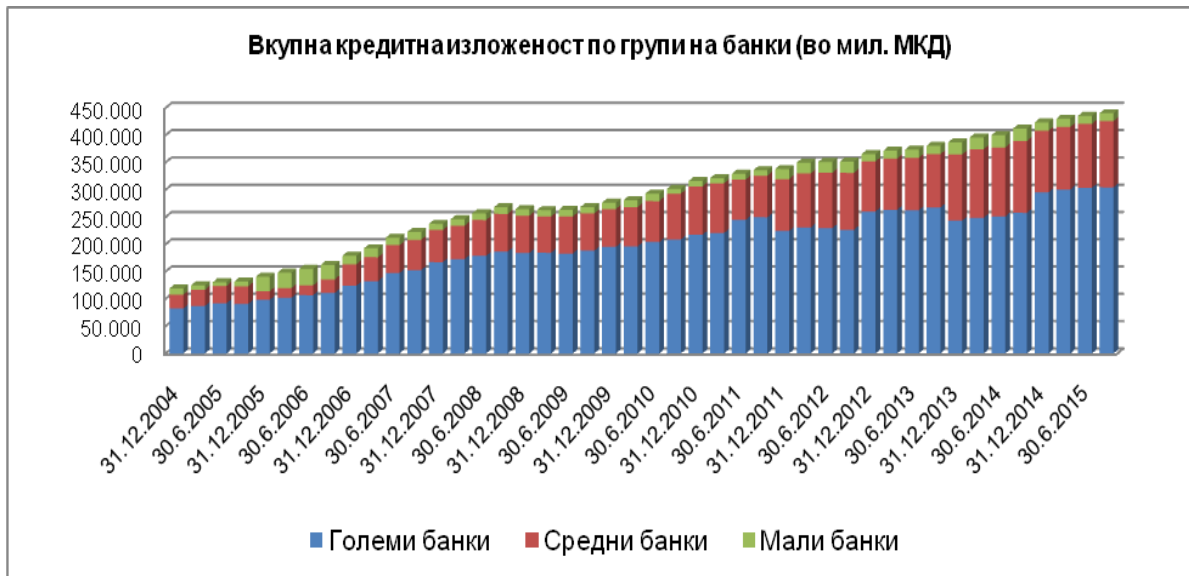
Извор: НБРМ, Податоци и показатели за банкарскиот систем на Република Македонија, Показатели за степенот на изложеност на кредитен ризик,

<http://nbrm.mk/?ItemID=B72D99AC6F95284EB030D0E10BD53369>

Според групи на банки, најголема кредитна изложеност имаат големите банки, што е сосема очекувано, ако се има предвид дека четирите најголеми банки имаат пазарно учество од 70% во бруто-кредитите на нефинансиските субјекти заклучно со 30.09.2015 година²²:

Графикон 2: Вкупна кредитна изложеност по групи на банки (во мил. МКД)

²² Извор: www.nbrm.mk, Податоци и показатели за банкарскиот систем на Република Македонија, Основни показатели за работењето на банките (со 30/09/2015).

Извор: НБРМ, Податоци и показатели за банкарскиот систем на Република Македонија, Показатели за степенот на изложеност на кредитен ризик,

<http://nbrm.mk/?ItemID=B72D99AC6F95284EB030D0E10BD53369>

Сепак, најголем пораст на кредитната изложеност бележат банките од групата на средни банки, односно нивното пазарно учество во бруто кредитите на нефинансиски субјекти бележи значително зголемување: од 22% на 31.12.2004 година, на 26% со 30.09.2015²³. Во апсолутен износ, вкупната кредитна изложеност на банките од групата средни банки е зголемена за речиси 5 пати во периодот од 31.12.2004 до 30.09.2015 година. Соодветно, само врз основа на овој показател може да се заклучи дека во наведениот период, значително е зголемена изложеноста на средните банки на кредитниот ризик.

За да можат да се извлечат релевантни заклучоци за изложеноста на банките на кредитниот ризик, неопходно е да се анализира и движењето на индикаторите за квалитет на кредитното портфолио, како и за степенот на покриеност на кредитниот ризик со издвоена исправка на вредност/посебна резерва. Еден од основните индикатори кои банките и НБРМ го следат со цел

²³ Извор: www.nbrm.mk, Податоци и показатели за банкарскиот систем на Република Македонија, Основни показатели за работењето на банките (со 30/09/2015).

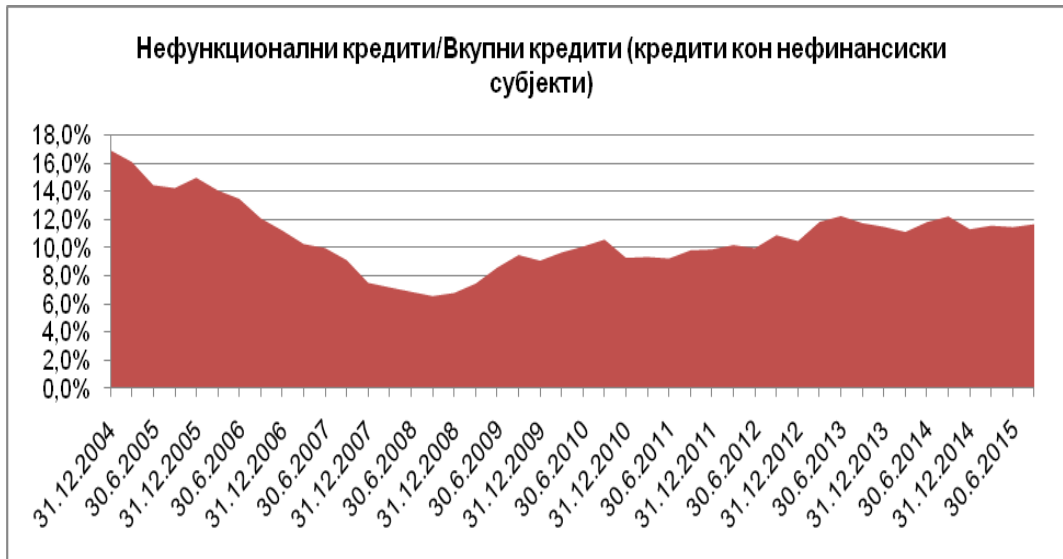
оценка на изложеноста на кредитен ризик е учеството на нефункционални кредити во вкупните кредити кон нефинансиски субјекти.

Притоа, нефункционално побарување претставува кредитна изложеност која што е класифицирана во категориите на ризик „Г“ или „Д“. Како нефункционално побарување се смета и поединечен договор за кредитната изложеност класифициран во категоријата на ризик „В“ којшто по која било основа (главница, камата, други некаматни приходи) не е наплатен подолго од 90 дена сметано од денот на достасувањето, при што ненаплатениот износ којшто е достасан подолго од 90 дена е поголем од: - 1.000 денари, за изложености кон физички лица; - 3.000 денари, за изложености кон мали друштва; - 10.000 денари, за изложености кон останати правни лица. По исклучок на претходно кажаното, банката може како нефункционално побарување да го смета секој договор за кредитна изложеност класифициран во категоријата на ризик „В“, којшто по која било основа не е наплатен подолго од 90 дена сметано од денот на достасувањето, но банката е должна да ја користи оваа можност за сите изложености, без разлика на ненаплатениот износ, видот на изложеноста на клиентот и тоа да го уреди со своите интерни акти²⁴.

Движењето на стапката на нефункционални кредити во вкупните кредити кон нефинансиски субјекти за македонскиот банкарски сектор, во изминатите 10 години е презентирано во графиконот 3.

Графикон 3: Нефункционални кредити во вкупните кредити на нефинансиски субјекти

²⁴ www.nbrm.mk, Одлука за управување со кредитниот ризик (Сл.весник на Република Македонија бр. 50/13).

Извор: НБРМ, Податоци и показатели за банкарскиот систем на Република Македонија, Показатели за степенот на изложеност на кредитен ризик, <http://nbrm.mk/?ItemID=B72D99AC6F95284EB030D0E10BD53369>

Имено, во 2004 година, нивото на нефункционални кредити во банкарскиот сектор беше највисоко (17%) споредено со останатите години од анализираната серија. Од тогаш, па сè до 31.12.2008 година, кога го достигна нивото од 6,8%, нефункционалните кредити бележеа постојан пад, што се должеше првенствено на зголемувањето на кредитната активност на банките во предкризниот период.

Почнувајќи од 2009 година, нефункционалните кредити повторно покажуваат тренд на пораст, и го рефлектираат ефектот од кризата: влошена финансиска состојба на кредитните клиенти (претставена преку влошувањето на нефункционалните кредити) и намалената кредитна активност на македонските банки. Имено, вкупната кредитна изложеност на македонскиот банкарски сектор забележа рекорден годишен пораст во 2007 година, од 33% - истата година кога и бруто домашниот производ имаше рекорден годишен пораст од 6,5%. Најниското ниво на пораст на вкупната кредитна изложеност на македонскиот банкарски сектор беше забележано во 2009 година, првата година од кризата, кога порасна за само 4%, додека бруто домашниот производ истата година забележа пад од -0,4%.

Годишната промена на стапката на нефункционалните кредити и стапката на промена на вкупните кредити кон нефинансиски субјекти, во периодот 2007 - 2014 година се претставени на графиконот 4, каде јасно се гледа трендот на драстично влошување на нефункционалните кредити во 2008 и 2009 година:

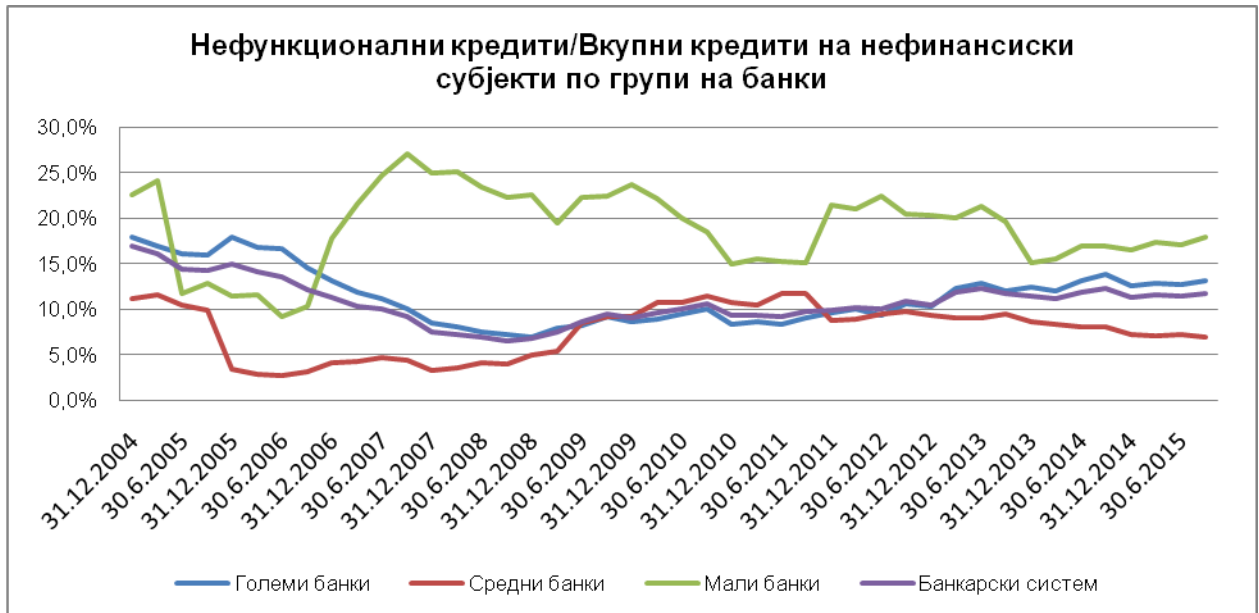
Графикон 4: Годишна промена на стапката на нефункционални кредити и стапката на пораст на кредитите на нефинансиските субјекти

Извор: www.nbrm.mk, Извештај за ризиците во банкарскиот систем за 2014 година, <http://nbrm.mk/default.asp?ItemID=FC6DEEB34A481D4B94992CAFD3BB5AEA>

По групи на банки, највисоко ниво на нефункционални кредити имаат банките од групата на мали банки, каде нефункционалните кредити достигнаа 17,9% со 30.09.2015 година, додека банките од групата на средни банки имаат најниско ниво на нефункционални кредити, и истото изнесува 6,9% со 30.09.2015 година. Врз основа на овој индикатор може да се заклучи дека банките од групата на средни банки имаат најдобар квалитет на кредитното портфолио.

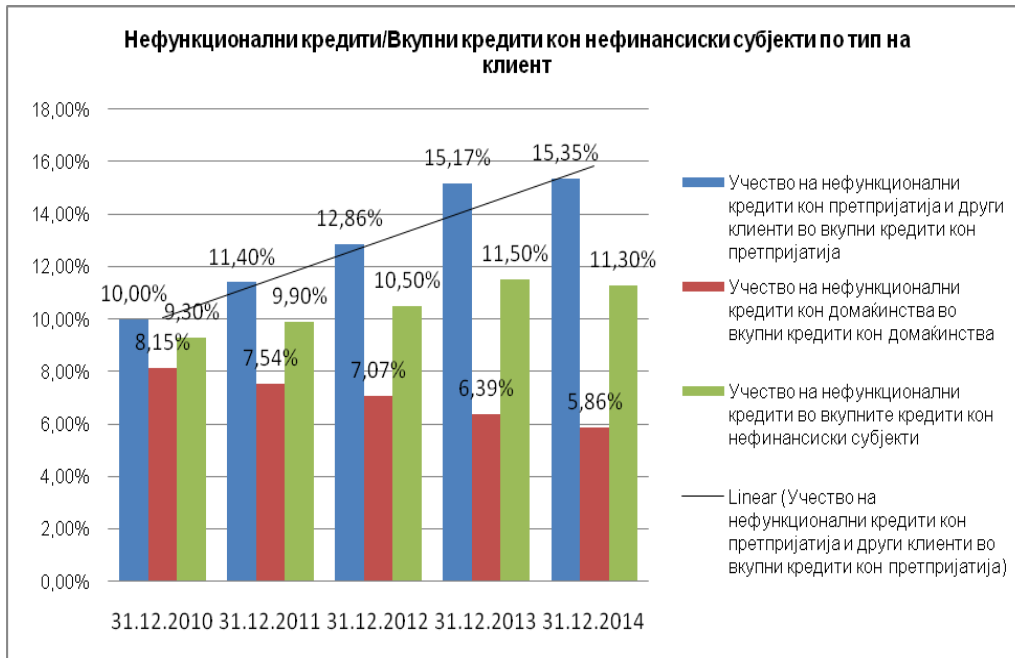
Графикон 5: Нефункционални кредити/Вкупни кредити на нефинансиски субјекти, по групи на банки

Извор: НБРМ, Податоци и показатели за банкарскиот систем на Република Македонија, Показатели за степенот на изложеност на кредитен ризик, <http://nbrm.mk/?ItemID=B72D99AC6F95284EB030D0E10BD53369>

Доколку се анализира движењето на нефункционалните кредити според тип на клиент, може да се заклучи дека движењето на вкупните нефункционални кредити се должи на полошиот квалитет на изложеностите кон претпријатија и други клиенти:

Графикон 6: Нефункционални кредити според тип на клиент:

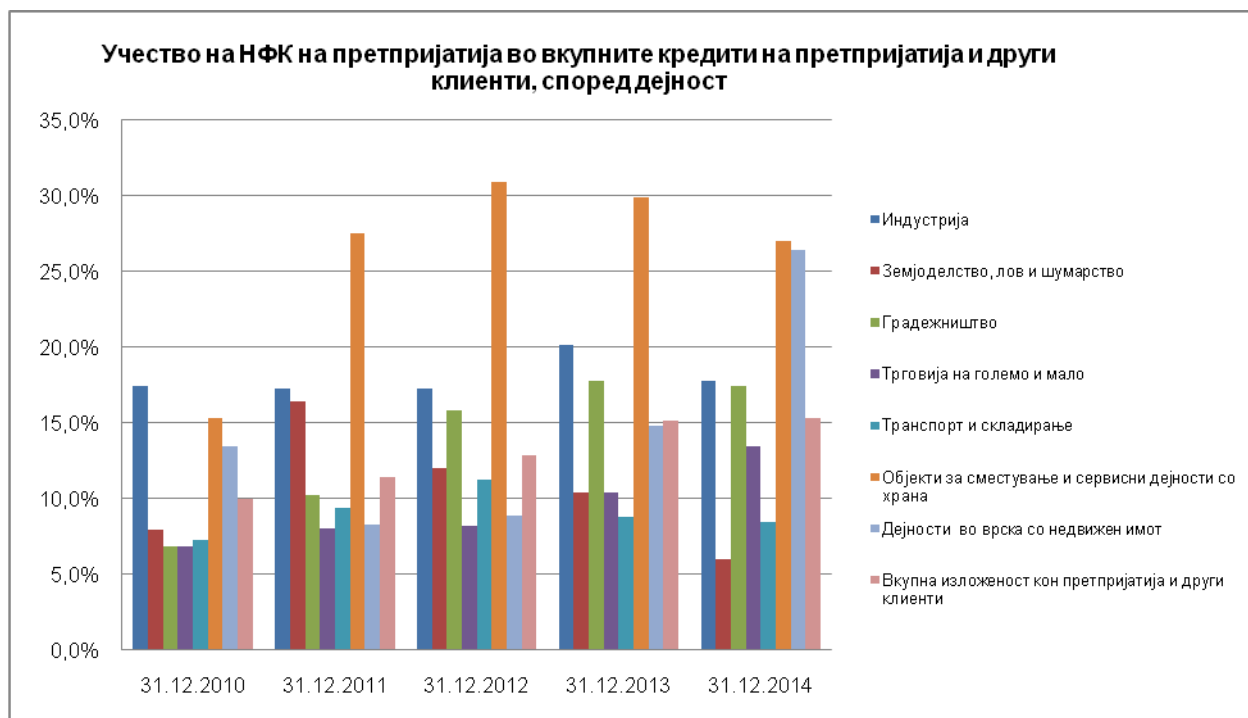

Извор: НБРМ, Извештај за ризиците во банкарскиот систем на Република Македонија, <http://nbrm.mk/default.asp?ItemID=FC6DEEB34A481D4B94992CAFD3BB5AEA>

Имено, нефункционалните кредити кон претпријатија и други клиенти бележат константно влошување во набљудуваниот период од изминати 5 години, додека нефункционалните кредити кон домаќинствата бележат подобрување.

Во рамки на типот на клиенти претпријатија и други клиенти, најголемата изложеност на нефункционални кредити ја имаат претпријатијата од дејноста „Објекти за сместување и сервисни дејности со храна“. Имено, тие имаат највисока стапка на нефункционални кредити, но истата бележи намалување во текот на 2013 и 2014 година. Заклучно со 31.12.2014 година, на второ место по висина на стапката на нефункционални кредити е дејноста „Дејности во врска со недвижен имот“, додека на трето место е дејноста „Индустија“, по која следува дејноста „Градежништво“, чии стапки на нефункционални кредити бележат константен раст во изминатите пет години. Соодветно, банките треба да посветат поголемо внимание на изложеностите кон клиентите кои се инволвирани во овие дејности, бидејќи постои можност од зголемување на ризичноста и загубите во овие дејности.

Графикон 7: Нефункционални кредити кон претпријатија и други клиенти според дејност

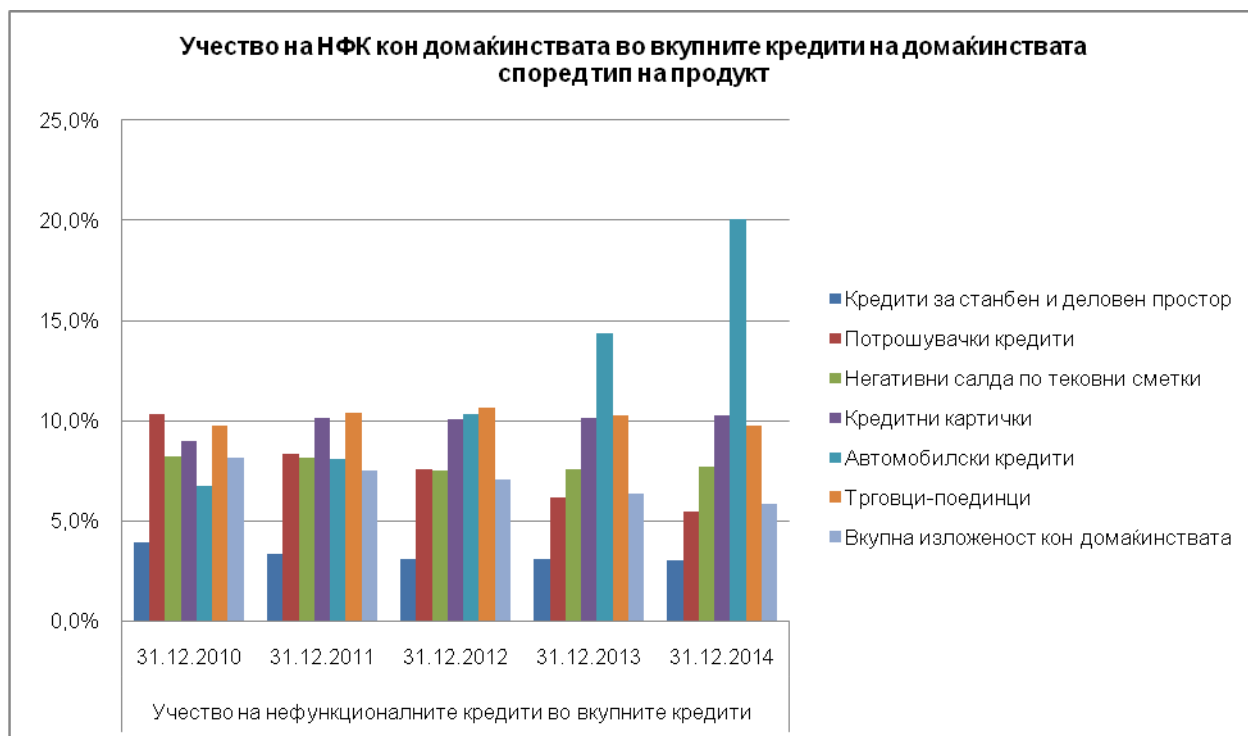

Извор: НБРМ, Извештај за ризиците во банкарскиот систем на Република Македонија, <http://nbrm.mk/default.asp?ItemID=FC6DEEB34A481D4B94992CAFD3BB5AEA>

Во рамки на типот на клиенти домаќинства, каде банките традиционално имаат подобар квалитет на кредитното портфолио, најлош е квалитетот на продуктот „Автомобилски кредити“, кој бележи константно влошување во изминатите 5 години (пораст од околу 7% во 2010 година, на 20% во 2014 година), а веднаш по него следуваат „Кредитните картички“, каде НФК изнесуваат 10% и се одржуваат стабилно на ова ниво во изминатите 5 години. Најдобар кредитен квалитет бележат „Кредитите за станбен и деловен простор“, каде стапката на НФК се одржува на стабилно ниско ниво од околу 3%. Токму заради добриот квалитет на кредитното портфолија, кои претставуваат и оправдување за понискиот пондер на ризичност кој се применува за овие кредити (35%) при пресметка на потребната капитална адекватност, во изминатите неколку години,

банките значително ја зголемуваат кредитната активност по основ на овој продукт. Овие согледувања се претставени на Графиконот 8 кој следува подолу.

Графикон 8: Нефункционални кредити кон домаќинства според вид на продукт

Извор: НБРМ, Извештај за ризиците во банкарскиот систем на Република Македонија, <http://nbrm.mk/default.asp?ItemID=FC6DEEB34A481D4B94992CAFD3BB5AEA>

- Покриеност на кредитниот ризик со пресметана исправка на вредност и посебна резерва

Со цел заштита од кредитниот ризик, банките ги пресметуваат очекуваните загуби по основ на овој ризик и секој месец издвојуваат исправка на вредност, односно посебна резерва. Затоа, покриеноста на кредитната изложеност со пресметаната исправка на вредност, односно посебната резерва, покажува во кој износ банките се заштитени од овој ризик. Остатокот од изложеноста кој не е покриен со исправка на вредност, односно посебна резерва, ги претставува

неочекуваните загуби, кои во случај на материјализација на ризикот се очекува да бидат покриени со сопствените средства.

Во овој дел ќе бидат анализирани очекуваните загуби на банките, додека во наредната точка од оваа глава ќе биде анализирана изложеноста на неочекуваните загуби и износот кој евентуално ќе треба да биде покриен од сопствените средства на банката.

Графикон 9: Пресметана исправка на вредност и посебна резерва/Вкупна кредитна изложеност

Извор: НБРМ, Податоци и показатели за банкарскиот систем на Република Македонија, Показатели за степенот на изложеност на кредитен ризик, <http://nbrm.mk/?ItemID=B72D99AC6F95284EB030D0E10BD53369>

Пресметаната исправка на вредност и посебната резерва во вкупната кредитна изложеност учествуваат со околу 8%, на кое ниво се одржуваат стабилно од 2012 година. Имено, на 31.12.2004 година учеството на пресметаната исправка на вредност и посебната резерва во вкупните кредити учествувале во вкупната кредитна изложеност со речиси 10%. Притоа, ова учество паѓало во

годините на пораст на кредитното портфолио, односно годините на бум на македонската економија – до 2008 година, за потоа, со влошување на квалитетот на кредитното портфолио и намалување на кредитната активност, повторно да почне да се зголемува и во последните три години да се одржува на стабилно ниво од околу 8%.

Графикон 10: Пресметана исправка на вредност и посебна резерва/Вкупна кредитна изложеност по групи на банки

Извор: НБРМ, Податоци и показатели за банкарскиот систем на Република Македонија, Показатели за степенот на изложеност на кредитен ризик, <http://nbrm.mk/?ItemID=B72D99AC6F95284EB030D0E10BD53369>

Согласно Графиконот 10, најголемо учество на издвоена исправка на вредност/посебна резерва во вкупната кредитна изложеност имаат малите банки, а по нив следуваат големите банки. Имено, издвоената исправка на вредност/посебна резерва е во согласност со нивото на квалитет на кредитното

портфолио, за кое веќе заклучивме дека е најлошо кај малите банки, а потоа следуваат големите банки, додека најдобар квалитет има кредитното портфолио на средните банки.

Графикон 11: Покриеност на нефункционалните кредити со вкупната пресметана исправка на вредност и посебна резерва според тип на клиенти

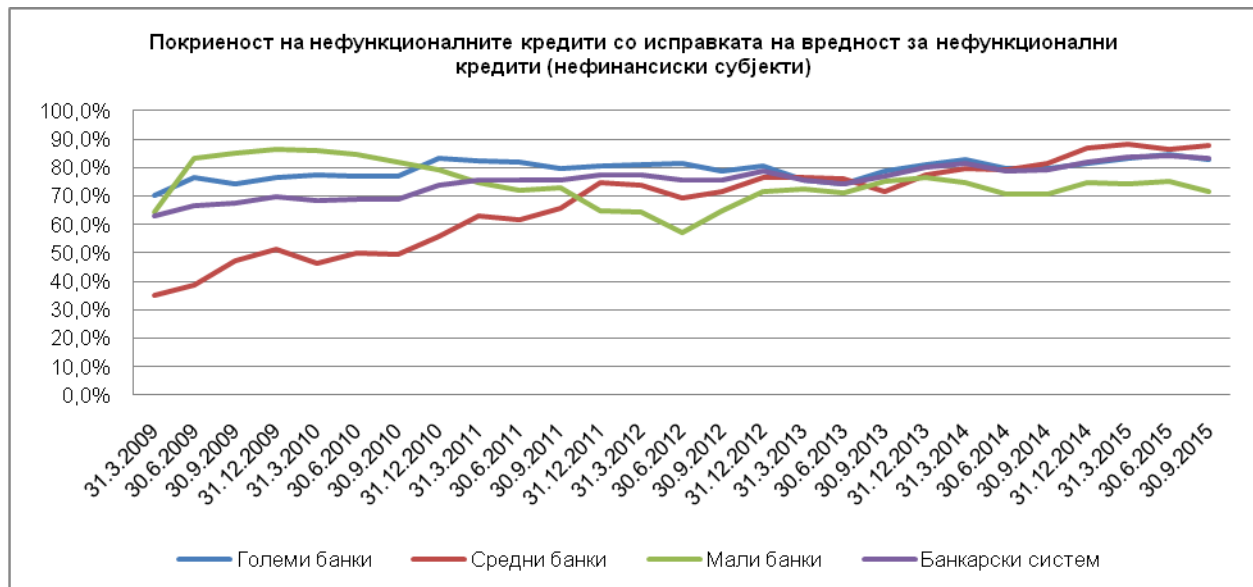

Извор: НБРМ, Извештај за ризиците во банкарскиот систем на Република Македонија, <http://nbrm.mk/default.asp?ItemID=FC6DEEB34A481D4B94992CAFD3BB5AEA>

Согласно расположивите податоци за покриеноста на нефункционалните кредити според тип на клиент со вкупната пресметана исправка на вредност и посебна резерва, може да се заклучи дека сè до 2013 година банките двоеле повисок износ на исправка на вредност, односно посебна резерва за претпријатијата, отколку за домаќинствата (имаат повисок процент на покриеност), за веќе во 2014 година нефункционалните кредити и кон домаќинствата и кон претпријатијата да имаат ист процент на покритие со исправка на вредност, односно посебна резерва. Причините за ваквото движење не можат да се извлечат од расположивите податоци за банкарскиот сектор

објавени на интернет страната на НБРМ, без да се добијат дополнителни информации од секоја од банките кои го сочинуваат банкарскиот сектор на РМ.

Графикон 12: Покриеност на нефункционалните кредити со исправката на вредност за нефункционални кредити (нефинансиски субјекти) по групи на банки

Извор: НБРМ, Податоци и показатели за банкарскиот систем на Република Македонија, Показатели за степенот на изложеност на кредитен ризик, <http://nbrm.mk/?ItemID=B72D99AC6F95284EB030D0E10BD53369>

Што се однесува до покриеноста на нефункционалните кредити со исправка на вредност за нефункционалните кредити, на ниво на банкарски сектор, во изминатите 7 години истата се одржува на ниво од околу 80%. Притоа, кај средните и големите банки се забележува зголемување на процентот на покриеност почнувајќи од 30.09.2010, додека во истиот период е забележано намалување на покриеноста кај малите банки, кои сè до 30.09.2015 година задржуваат понизок процент на покриеност од просекот на ниво на банкарскиот сектор. Средните банки имаат повисок процент на покриеност од просечниот процент на покриеност на ниво на банкарскиот сектор, и истиот заклучно 30.09.2015 изнесува 90%. Ова е уште индикатор кој укажува на фактот дека

средните банки се најпрudentни кога станува збор за управувањето со кредитниот ризик.

Графикон 13: Пресметана исправка на вредност за нефункционални кредити/вкупен износ на нефункционални кредити според тип на клиент

Извор: НБРМ, Извештај за ризиците во банкарскиот систем на Република Македонија, <http://nbrm.mk/default.asp?ItemID=FC6DEEB34A481D4B94992CAFD3BB5AEA>

Иако имаат пониско ниво на нефункционални кредити кон домаќинствата, банките обезбедуваат повисок процент на покриеност на овие нефункционални кредити, и истиот покажува тренд на пораст во изминатите две години. Покриеноста на кредитите кон претпријатија исто така бележи пораст, но тој пораст е помал во однос на порастот на покриеноста на нефункционалните кредити кон домаќинствата. Врз основа на расположивите податоци на интернет страната на НБРМ не може да се извлече заклучок за причините за оваа одлука на македонските банки.

Графикон 14: Вкупна пресметана исправка на вредност/нефункционални кредити за претпријатија според дејност

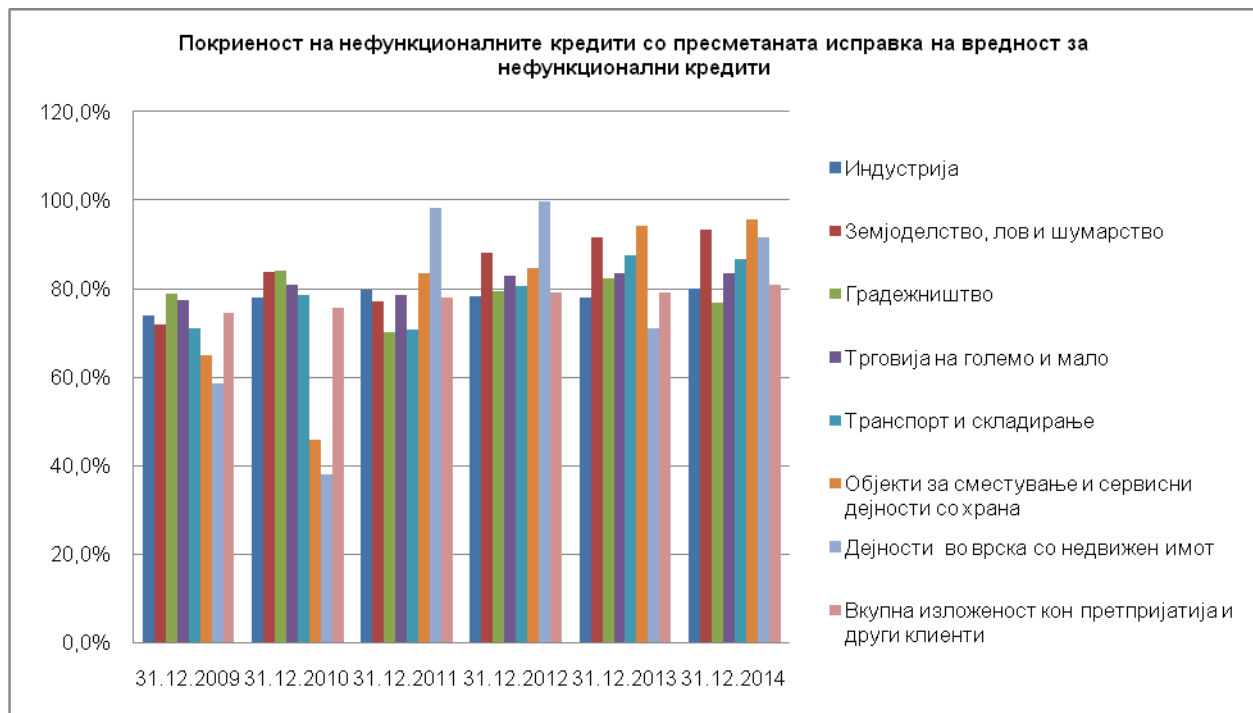
Извор: НБРМ, Извештај за ризиците во банкарскиот систем на Република Македонија, <http://nbrm.mk/default.asp?ItemID=FC6DEEB34A481D4B94992CAFD3BB5AEA>

Најголем износ на пресметана исправка на вредност и посебна резерва според дејности, во однос на нефункционалните кредити во соодветната дејност со 31.12.2014, банките двојат кон претпријатијата и други клиенти од дејноста „Земјоделство, лов и шумарство“, потоа „Транспорт и складирање“ и „Објекти за сместување и сервисни дејности со храна“. Најголем тренд на зголемување во изминатите 4 години на покриеноста на нефункционалните изложености со вкупна исправка на вредност се забележува кај дејноста „Земјоделство, лов и шумарство“, по која следува дејноста „Транспорт и складирање“.

За да може да се извлече релевантен заклучок кои нефункционални изложености, т.е. од која дејност, банките ги сметаат за поризични, односно клиентите од кои дејност се де факто поризични, порелевантен индикатор е пресметаната исправка на вредност за нефункционални кредити/нефункционалните кредити кон претпријатијата и други клиенти.

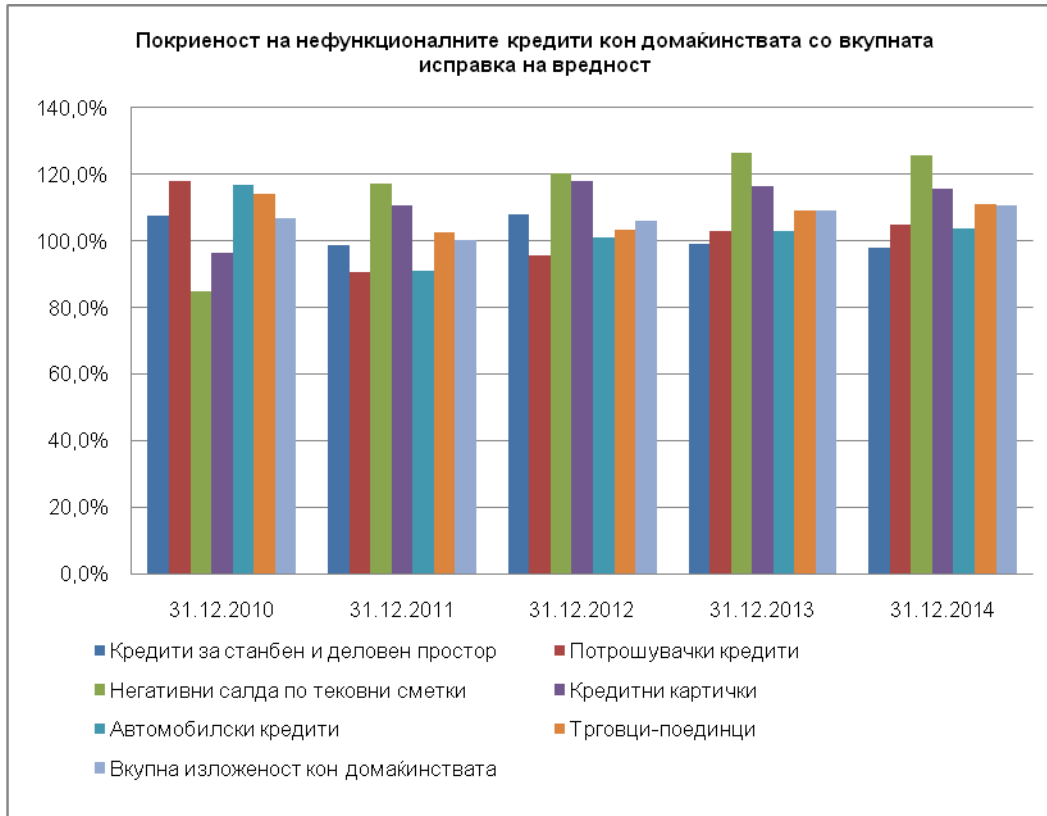
Согласно расположивите податоци, презентирани во графиконот 15, македонските банки во изминатите 4 години обезбедиле највисоко зголемување на покриеноста на нефункционалните изложености кај дејноста „Објекти за сместување и сервисни дејности со храна“, како и „Земјоделство, лов и шумарство“ и „Транспорт и складирање“, што упатува на заклучокот дека банките за најризични ги сметаат нефункционалните изложености кои припаѓаат на овие дејности.

Графикон 15: Пресметана исправка на вредност за нефункционални кредити/нефункционални кредити за претпријатија

Извор: НБРМ, Извештај за ризиците во банкарскиот систем на Република Македонија, <http://nbrm.mk/default.asp?ItemID=FC6DEEB34A481D4B94992CAFD3BB5AEA>

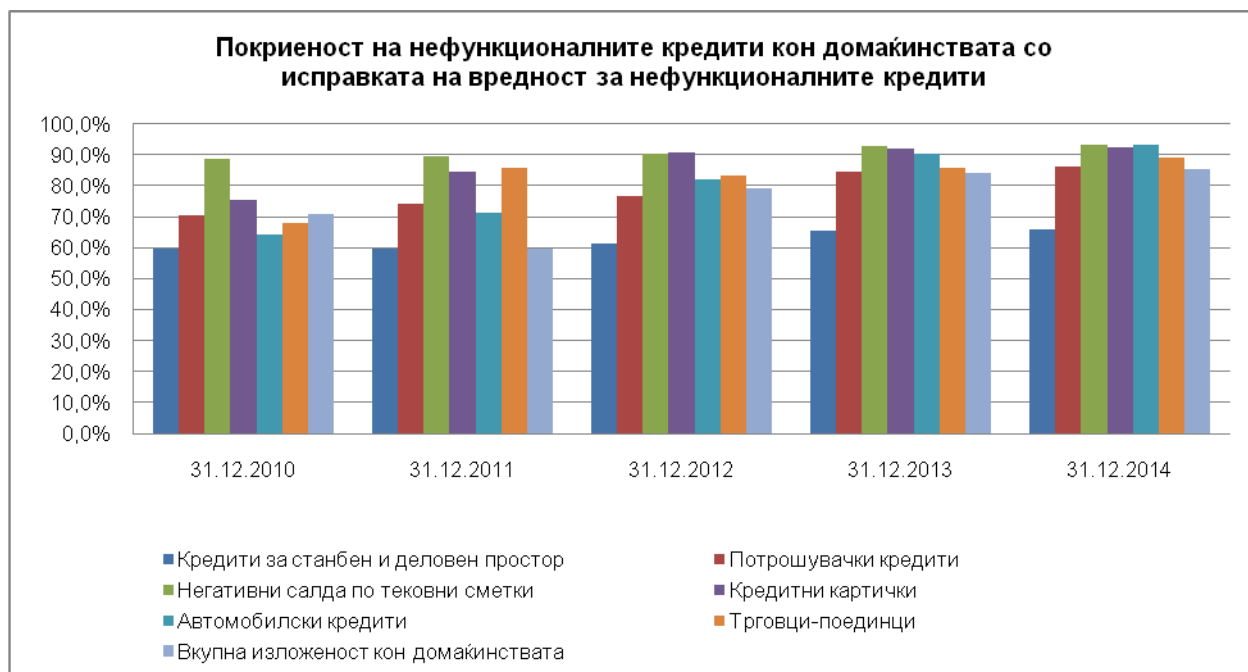
Графикон 16: Вкупна пресметана исправка на вредност/нефункционални кредити за домаќинствата

Извор: НБРМ, Извештај за ризиците во банкарскиот систем на Република Македонија, <http://nbrm.mk/default.asp?ItemID=FC6DEEB34A481D4B94992CAFD3BB5AEA>

При анализа на покриеноста на нефункционалните кредити кон домаќинствата со вкупната исправка на вредност, може да се забележи дека најголем процент на покриеност, кој континуирано расте, имаат негативните салда по тековни сметки, а веднаш потоа следуваат кредитните картички.

Графикон 17: Пресметана исправка на вредност за нефункционални кредити/нефункционални кредити кон домаќинства

Извор: НБРМ, Извештај за ризиците во банкарскиот систем на Република Македонија, <http://nbrm.mk/default.asp?ItemID=FC6DEEB34A481D4B94992CAFD3BB5AEA>

Со цел заштита од кредитниот ризик, банките издвојуваат висок процент на покриеност на нефункционалните кредити кон домаќинствата, при што највисока покриеност сосема очекувано имаат автомобилските кредити (каде како што веќе заклучивме има највисок пораст на нефункционалните кредити во изминатите години), заедно со негативните салда по тековни сметки и кредитните картички, што е сосема очекувано ако се има предвид колатералот за последните два продукти и фактот дека управувањето со овие изложености кога ќе станат проблематични е неефикасно и трудоинтензивно, заради малите износи и големиот број на клиенти. Најмала покриеност, сосема очекувано, со оглед на високиот квалитет на обезбедувањето имаат нефункционалните кредити за станбен и деловен простор.

b) Валутен ризик

Графикон 18: Нето отворена девизна позиција / сопствени средства на банкарскиот сектор

Извор: НБРМ, Индикатори за финансиската стабилност,

<http://nbrm.mk/?ItemID=14491983563ACC458FCCA1F743335F6D>

Банките се изложени на валутниот ризик доколку се исполнети два услови: да имаат отворена девизна позиција и да постои флукуација во девизните курсеви. Согласно податоците за нето-отворената девизна позиција за изминатите 10 години, може да се забележи дека банките имале многу висока нето отворена девизна позиција во 2004 година, која постепено ја намалувале, така што на 30.09.2015 година банките имаат нето отворена девизна позиција од 7,70%, односно изложеноста на банките на валутен ризик континуирано се намалува. Дополнително, НБРМ одржува фиксен девизен курс, така што изложеноста на македонските банки на валутен ризик не е значајна.

Високата отворена девизна позиција на 31.12.2004 година се должи на долгата отворена девизна позиција во евра, и е резултат на структурата на девизната актива кај една банка, кај која, покрај учеството на средства пласирани во странски и домашни банки, значајно е и учеството на долгорочната државна

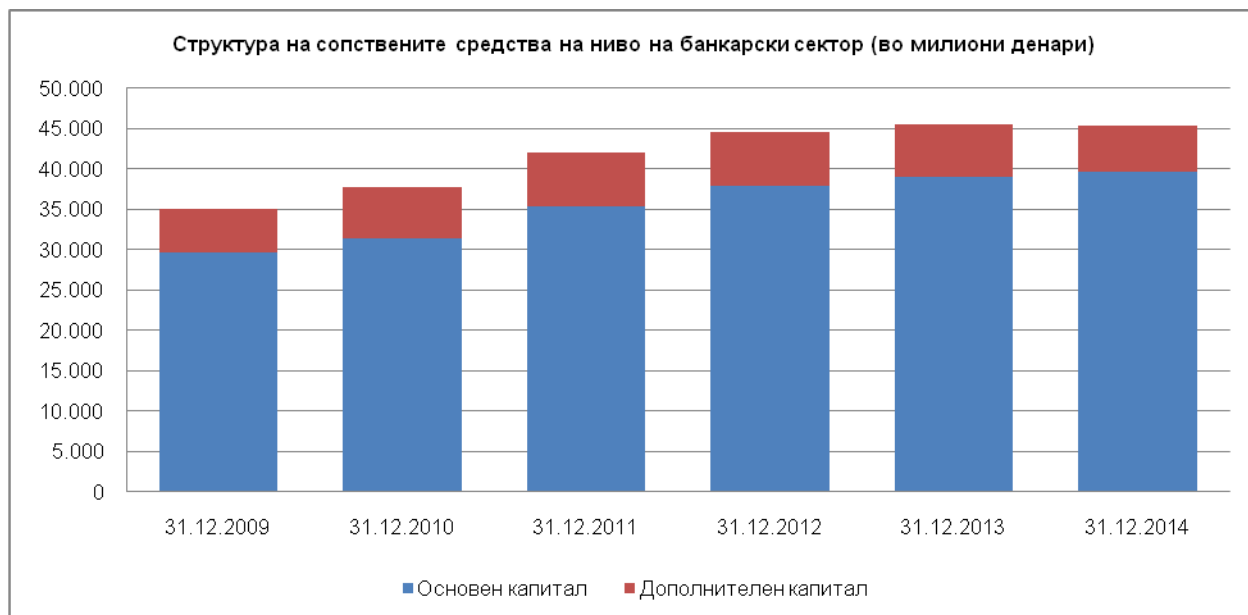
обврзница за санација на банка номинирана во евра²⁵. И во наредните години, банкарскиот сектор одржува долга отворена девизна позиција, иако истата бележи тренд на намалување од година во година, при што доминантно учество има долгата позиција во евра.

1.2. Анализа на движењето на капиталната адекватност во македонскиот банкарски сектор во изминатите 10 години

Со цел идентификување на трендовите во управувањето со капиталот во македонскиот банкарски сектор и поврзаноста помеѓу износот на капиталот и преземените ризици во работењето на македонските банки, во ова поглавје ќе бидат анализирани следните показатели: структура на сопствените средства на македонските банки, структура на ризично пондерираната актива, движење на показателот на капитална адекватност за цел банкарски сектор и по групи на банки, учество на нерезервираниот дел од нефункционалните кредити во сопствените средства на банката, како и резултати од спроведените стрес тестови за кредитен ризик од страна на НБРМ за целиот банкарски сектор.

Графикон 19: Структура на сопствените средства на ниво на македонскиот банкарски сектор

²⁵ Извештај за банкарскиот систем и банкарската супервизија на Република Македонија во 2004 година, НБРМ, 2005, <http://nbrm.mk/default.asp?ItemID=E2CEF87461FE044381AA3C1FAA899995>

Извор: НБРМ, Извештаи за ризиците во банкарскиот систем на Република Македонија, <http://nbrm.mk/default.asp?ItemID=FC6DEEB34A481D4B94992CAFD3BB5AEA>

Во структурата на сопствените средства на ниво на банкарскиот сектор во Република Македонија, доминантно учество има основниот капитал. Притоа, во анализираниот период (види графикон бр. 19), основниот капитал расте континуирано, пред сè како резултат на реинвестирање на добивката и новите емисии на акции, додека дополнителниот капитал останува на стабилно ниво. Важно е да се истакне дека структурата на сопствените средства е слична и кога се разгледува по групи на банки, односно нема позначајни отстапувања од оваа структура, освен кај групата на мали банки (графикон 19а):

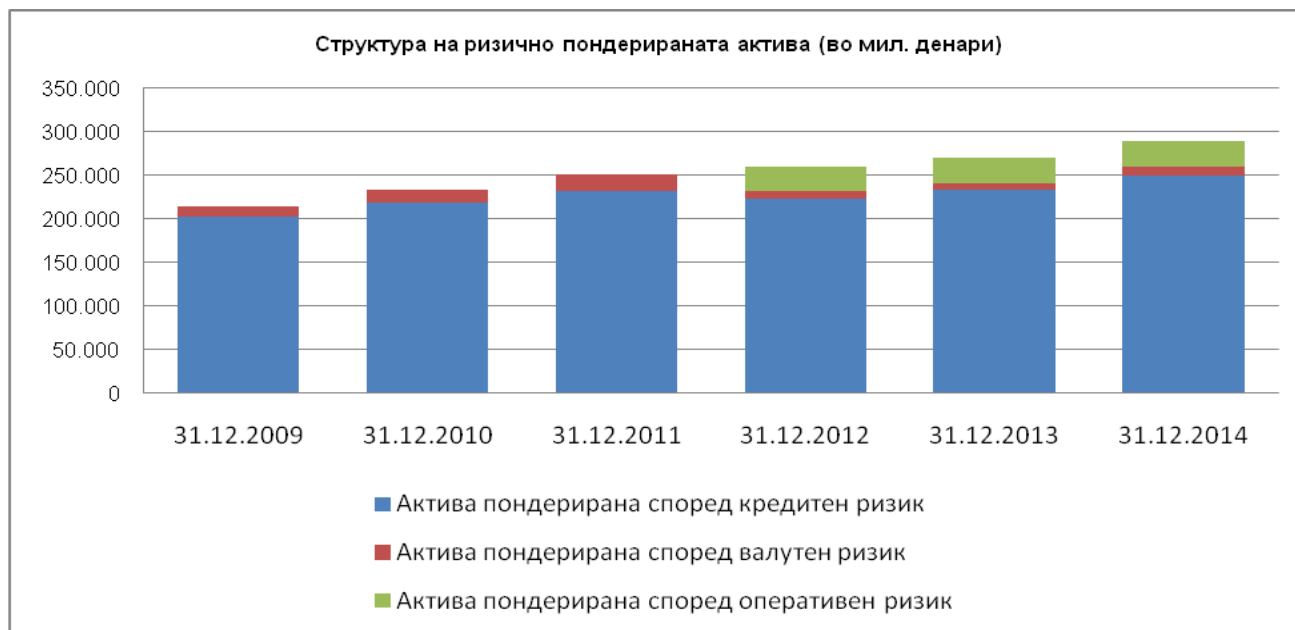
Графикон 19а: Структура на сопствените средства од групата на мали банки

Извор: НБРМ, Извештаи за ризиците во банкарскиот систем на Република Македонија, <http://nbrm.mk/default.asp?ItemID=FC6DEEB34A481D4B94992CAFD3BB5AEA>

Имено, кај групата на мали банки се забележуваат две промени: во 2011 година за првпат во структурата на сопствените средства се забележува позначителен износ на дополнителен капитал во споредба со претходните години, додека во 2012 година доаѓа до драстичен пад на сопствените средства. Дополнителниот капитал во 2011 година произлегува од издавањето на нови субординирани инструменти. Драстичниот пад на сопствените средства на малите банки во 2012 година во споредба со 2011 година се должи на спојувањето на Зираат Банка (мала банка), со Халк Банка (средна банка).

Графикон 20: Структура на ризично пондерираната актива во македонскиот банкарски сектор

Извор: НБРМ, Извештаи за ризиците во банкарскиот систем на Република Македонија, <http://nbrm.mk/default.asp?ItemID=FC6DEEB34A481D4B94992CAFD3BB5AEA>

Во 2012 година стапи во сила новата Одлука за методологијата за утврдување на капиталната адекватност, согласно која беа воведени промени во пресметката на ризично пондерираната актива за кредитен ризик (усогласување со правилата на спогодбата Базел 2) и за прв пат во Македонија се воведо пресметка и издвојување на капитал за покривање на оперативниот ризик. Затоа има промени во структурата на ризично пондерираната актива во 2012 година, во споредба со претходната година. Имено, како резултат на олабавените регулаторни барања за пресметка на ризично пондерирана актива за кредитен ризик (пред сè, воведување на понизок пондер на ризичност за портфолиото на мали кредити, побарувањата покриени со станбени објекти и изложеностите кон банките), дојде до намалување на износот на ризично пондерирана актива за кредитен ризик.

Притоа, очекувањата на НБРМ во 2012 година беа дека намалувањето на пондерите за ризичност за портфолиото на мали кредити и кредитите покриени со станбени објекти ќе ги мотивира банките да ја зголемат кредитната активност за овој тип на клиенти, односно продукти, кои овозможуваат повисока

диверзификација, односно намалување на ризикот од концентрација. Дополнително, со кредитите покриени со станбени објекти би се зголемило кредитирањето кон домаќинствата, кои подоцна ги чувствуваат ефектите од надворешните шокови во економијата, за разлика од претпријатијата, и би им се овозможило на банките повеќе време за реакција и мерки за управување со зголемениот кредитен ризик.

Дополнителен фактор за намалувањето на ризично пондерираната актива за кредитен ризик беше и поголемата претпазливост на банките при кредитирањето – имено вкупната кредитна изложеност на банките во 2012 година порасна само за 8%. Притоа, банките ги вложуваа прибраните средства во ликвидни средства или вонбилансни позиции со низок и среднонизок ризик, кои се вклучуваат со многу низок пондер на ризичност, или пак воопшто не се вклучуваат во пресметката на ризично пондерираната актива за кредитен ризик²⁶.

Сепак, со промените во Одлуката, беше предвидена и пресметка на потребен капитал за покривање на оперативниот ризик. Токму заради тоа, доаѓа до зголемување на вкупната ризично пондерирана актива за 2012 година. Притоа, капиталот потребен за покривање на оперативниот ризик, односно ризично пондерираната актива за оперативен ризик, трите најголеми банки го пресметуваат според стандардизираниот пристап, додека сите останати банки според пристапот на базичен индикатор. 2/3 од потребниот капитал за покривање на оперативниот ризик е пресметан според стандардизираниот пристап, што значи дека најголем дел од потребниот капитал за оперативен ризик го издвојуваат трите најголеми банки²⁷.

Графикон 21: Стапка на капитална адекватност на ниво на банкарски сектор

²⁶ Извештај за ризиците во банкарскиот систем за 2012 година, НБРМ, 2013, www.nbrm.mk

²⁷ Извештај за ризиците во банкарскиот систем за 2012 година, НБРМ, 2013, www.nbrm.mk

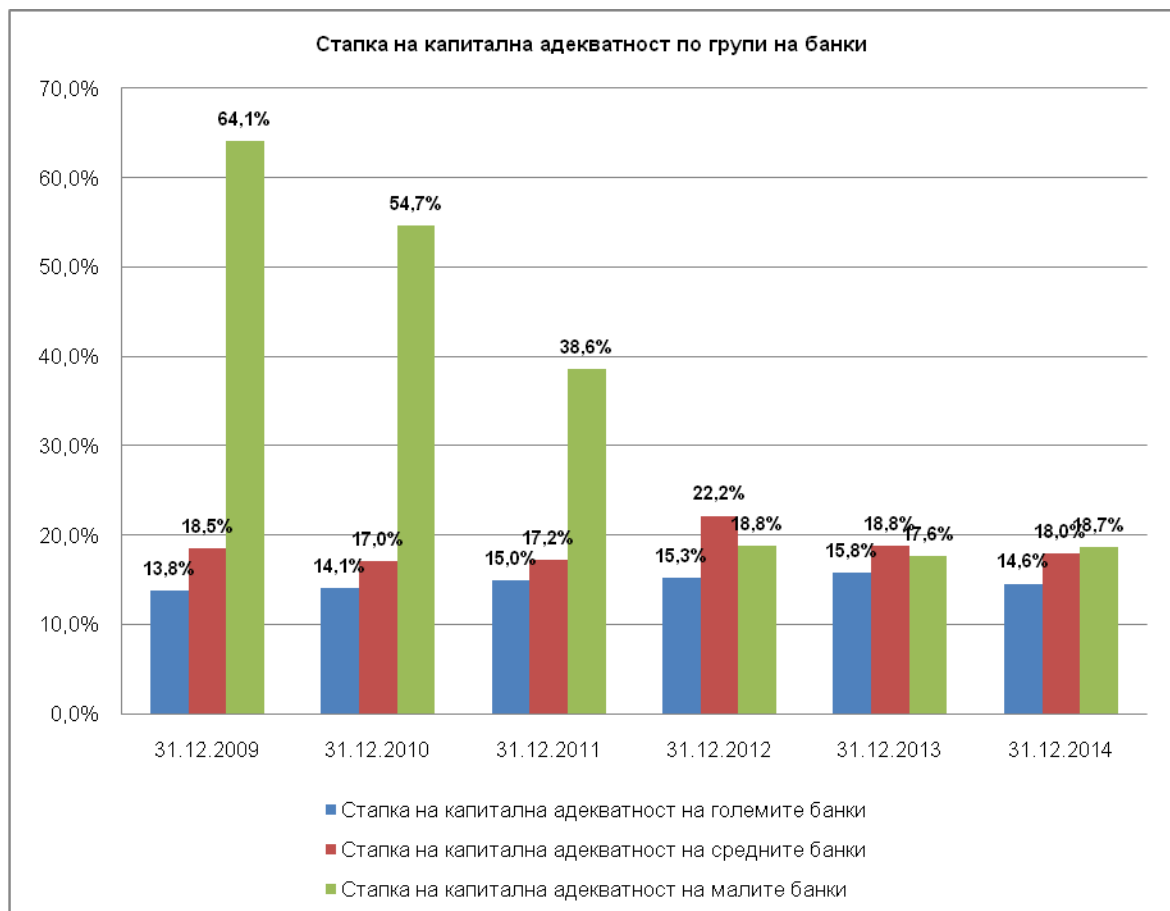
Извор: НБРМ, Извештаи за ризиците во банкарскиот систем на Република Македонија, <http://nbrm.mk/default.asp?ItemID=FC6DEEB34A481D4B94992CAFD3BB5AEA>

Потребната минимална стапка на капитална адекватност согласно законската регулатива во Република Македонија изнесува 8%. Заклучно со 31.12.2014, македонскиот банкарски сектор има речиси двојно повисока стапка на капитална адекватност од бараната. Во анализираниот период, стапката на капитална адекватност е највисока на 31.12.2012 година, кога изнесува нешто повеќе од 17%. Сепак, како резултат на зголемувањето на ризично пондерираната актива во наредните години, кое е повисоко од зголемувањето на сопствените средства, во 2013 и 2014 година доаѓа до пад на стапката на капитална адекватност (графикон бр. 21).

По групи на банки (графикон бр. 22), може да се забележи дека до 31.12.2011 убедливо највисока стапка на капитална адекватност имале малите банки, за веќе во 2012 година, како резултат на претходно споменатото спојување на мала и средна банка, средните банки да имаат највисока стапка на капитална адекватност. Според сите анализирани податоци, средните банки имаат најконзервативна политика во однос на управувањето со ризиците: имаат највисока стапка на капитална адекватност, најниска стапка на нефункционални

кредити, како и највисока покриеност на нефункционалните кредити во исправката на вредност за нефункционални кредити, споредено со големите и малите банки. Сепак, заклучно со 31.12.2014 година, малите банки имаат незначително повисока стапка на капитална адекватност од средните банки.

Графикон 22: Стапка на капитална адекватност во банкарскиот сектор по групи на банки

Извор: НБРМ, Извештаи за ризиците во банкарскиот систем на Република Македонија, <http://nbrm.mk/default.asp?ItemID=FC6DEEB34A481D4B94992CAFD3BB5AEA>

За да утврдиме дали расположивите сопствени средства на банките се доволни за покривање на неочекуваните загуби како резултат на материјализација на кредитниот ризик, неопходно е да видиме колкав дел од нефункционалните

кредити не е покриен со исправка на вредност и со колкав процент учествува во сопствените средства. Доколку ги ставиме во однос износот на вредност нефункционални кредити кон нефинансиски сектор намален за исправката на вредност за вкупните кредити и сопствените средства на ниво на банкарски сектор, забележуваме дека се добива негативен број. Тоа е така затоа што исправката на вредност за вкупните кредити е повисока од износот на нефункционалните кредити кон нефинансискиот сектор, односно нема да има потреба сопствените средства да ги покриваат неочекуваните загуби од нефункционалните кредити, бидејќи веќе се покриени со вкупната исправка на вредност.

Графикон 23: Нефункционални кредити кон нефинансиски сектор (нето за исправката на вредност за вкупните кредити) / сопствени средства

Извор: НБРМ, Индикатори за финансиската стабилност на македонскиот банкарски сектор, <http://nbrm.mk/?ItemID=14491983563ACC458FCCA1F743335F6D>

Сепак, бидејќи банките се прудентни во своето работење, исправката на вредност за вкупните кредити ќе треба да ја искористат и за амортизирање на загуби и по други кредити, кои можеби до скоро немале третман на нефункционални кредити. Затоа, пореален показател колкави неочекувани загуби ќе треба да бидат амортизирани со сопствените средства, е индикаторот кој ги става во однос износот на нефункционалните кредити кон нефинансискиот сектор, намалени за износот на исправка на вредност за нефункционалните кредити, и, сопствените средства (графикон бр. 24). Овој индикатор не бележи некоја позначајна промена во однос на 31.12.2009, како прв датум за кој има расположиви податоци на интернет страната на НБРМ, и се одржува на стабилно ниво од околу 11% во текот на изминатите 5 години.

Имено, овој индикатор покажува дека доколку банките не бидат во можност воопшто да ги наплатат нефункционалните кредити, сопствените средства на банкарскиот сектор во целина би се намалиле за само 11%, односно повторно стапката на капитална адекватност би била над законски пропишаниот минимум. Тоа значи дека банките во Република Македонија се прудентни кога станува збор за целокупното управување со ризиците: се одржува висока покриеност на високо-ризицното кредитното портфолио со исправка на вредност, и едновремено се одржува висока капитална адекватност. Оваа прудентност го прави македонскиот банкарски сектор стабилен и отпорен на шокови.

Графикон 24: Нефункционални кредити кон нефинансиски сектор (нето за исправката на вредност за нефункционалните кредити) /сопствени средства

Извор: НБРМ, Индикатори за финансиската стабилност на македонскиот банкарски сектор, <http://nbrm.mk/?ItemID=14491983563ACC458FCCA1F743335F6D>

Резултати од стрес тестови од НБРМ со 31.12.2014 година²⁸

Како дел од Извештајот за ризиците во банкарскиот систем на Република Македонија, НБРМ секоја година ги презентира резултатите од извршеното стрес тестирање на кредитниот ризик. Имено, тие изработуваат:

- Симулации на влошување на квалитетот на кредитната изложеност по дејности од секторот „претпријатија и други клиенти“, и тоа: симулација 1 - каде вршат прераспоредување на 10% од кредитната изложеност со пониска кон категориите со повисока ризичност, и симулација 2 – каде вршат прераспоредување на 30% од кредитната изложеност со пониска кон категориите со повисока ризичност;

²⁸ Табелите и заклучоците за направените стрес тестови се во целост преземени од „Извештај за ризиците во банкарскиот систем на Република Македонија во 2014 година“, <http://nbrm.mk/default.asp?ItemID=FC6DEEB34A481D4B94992CAFD3BB5AEA>

- Симулации на влошување на кредитната изложеност на домаќинствата, според тип на производи, со користење на истите две симулации, како и за претпријатијата.

Табела бр. 3: Стрес тест симулација на влошување на квалитетот на кредитната изложеност кон одделни дејности од секторот „претпријатија и други клиенти“

Показатели	Индустија	Земјоделство, шумарство и риболов	Градежништво	Трговија на големо и мало	Транспорт и складирање	Објекти за сместување и сервисни дејности со храна	Дејности во врска со недвижниот имот	Вкупна изложеност кон претпријатијата и другите клиенти	
почетна состојба	Адекватност на капиталот на ниво на банкарскиот систем	15,7%							
	% на „В, Г и Д“ во вкупната кредитна изложеност	19,3%	14,2%	20,0%	17,1%	9,1%	36,7%	31,5%	18,2%
	Просечно ниво на ризичност	15,6%	12,1%	11,8%	13,1%	8,0%	29,9%	25,1%	13,6%
I симулација	Адекватност на капиталот на ниво на банкарскиот систем	15,3%	15,6%	15,5%	15,3%	15,6%	15,6%	15,6%	14,6%
	% на „В, Г и Д“ во вкупната кредитна изложеност	24,2%	19,1%	24,3%	21,8%	14,1%	40,4%	29,3%	22,8%
	Просечно ниво на ризичност	16,5%	14,0%	13,5%	14,9%	9,7%	31,3%	21,5%	15,4%
симулација	Адекватност на капиталот	14,5%	15,6%	15,2%	14,7%	15,5%	15,6%	15,5%	12,5%

на ниво на банкарскиот систем								
% на „В, Г и Д“ во вкупната кредитна изложеност	33,2%	28,7%	32,8%	31,3%	24,0%	47,8%	37,8%	32,0%
Просечно ниво на ризициност	20,0%	17,6%	17,0%	18,3%	13,3%	34,1%	24,6%	19,0%

Табела бр. 4: Стрес тест симулација врз кредитна изложеност кон домаќинствата според производи:

Показатели	Кредити за станбени и деловен простор	Потрошувачки кредити	Негативни салда на тековни сметки	Кредитни картички	Автомобилски кредити	Трговци-поединци	Вкупна изложеност кон домаќинствата
почетна состојба	Адекватност на капиталот на ниво на банкарскиот систем	15,7%					
	% на „В, Г и Д“ во вкупната кредитна изложеност	3,4%	5,9%	4,5%	6,9%	21,3%	11,8%

	Просечно ниво на ризичност	2,9%	5,7%	5,1%	7,0%	20,4%	10,5%	5,6%
I симулација	Адекватност на капиталот на ниво на банкарскиот систем	15,5%	15,4%	15,6%	15,5%	15,7%	15,6%	15,0%
	% на „В, Г и Д“ во вкупната кредитна изложеност	8,5%	10,8%	9,3%	11,7%	25,5%	16,4%	10,7%
	Просечно ниво на ризичност	4,6%	7,3%	6,7%	8,5%	22,0%	12,0%	7,2%
II симулација	Адекватност на капиталот на ниво на банкарскиот систем	15,2%	14,8%	15,5%	15,3%	15,6%	15,6%	13,7%
	% на „В, Г и Д“ во вкупната кредитна изложеност	18,7%	20,5%	19,0%	21,2%	33,8%	25,6%	20,5%

Просечно ниво на ризичнос т	7,9%	10,5%	9,9%	11,7%	25,1%	15,0%	10,4%
--------------------------------------	------	-------	------	-------	-------	-------	-------

Резултатите од спроведеното стрес-тестирање покажуваат задоволителна отпорност на банкарскиот систем на симулираните шокови. Така, адекватноста на капиталот на банкарскиот систем не се намалува под 8% при ниедна од симулациите, иако кај поединечни банки се воочува хипотетичка потреба за докапитализација при симулираните екстремни шокови. Хипотетичките шокови на страната на кредитниот ризик имаат најголемо влијание врз стабилноста на банкарскиот систем. Во рамки на кредитната изложеност кон нефинансиските субјекти, симулациите покажуваат дека е потребен раст од 85,8% на нефункционалната кредитна изложеност, односно премин на 12,9% од редовната кон нефункционалната кредитна изложеност за адекватноста на капиталот на банкарскиот систем да се спушти на законски минималното ниво од 8%. Овие симулации би довеле до речиси двојно зголемување на учеството на нефункционалната во вкупната кредитна изложеност кон нефинансиските субјекти (од тековните 9,9%, на 18,4%). Сепак, станува збор за прилично екстремни и помалку веројатни симулации, особено на краток рок²⁹.

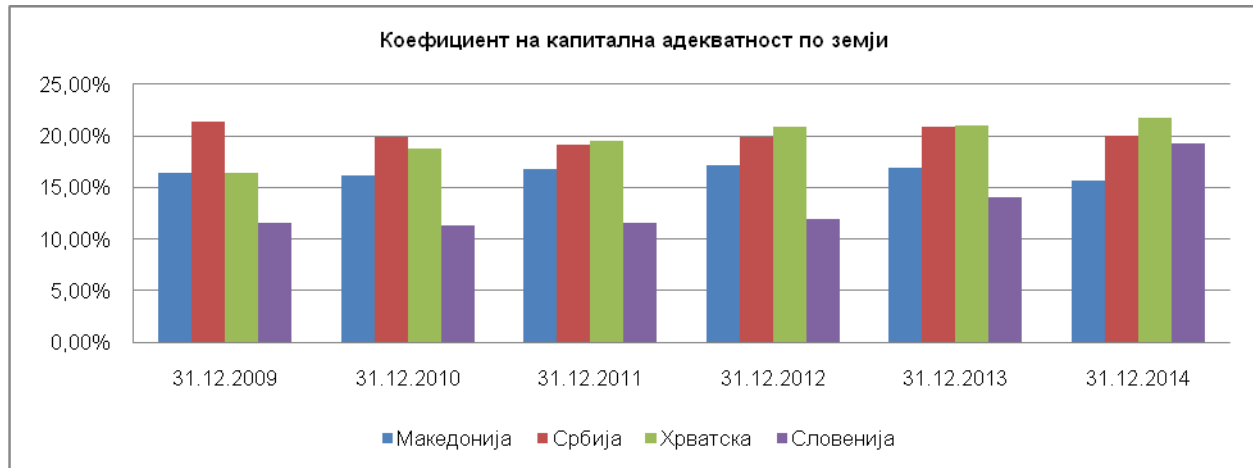
²⁹ „Извештај за ризиците во банкарскиот систем на Република Македонија во 2014 година“, <http://nbrm.mk/default.asp?ItemID=FC6DEEB34A481D4B94992CAFD3BB5AEA>

1.3. Споредба на нивото на капитална адекватност во банкарскиот сектор во Република Македонија со нивото на капитална адекватност во банкарскиот сектор во Србија, Хрватска и Словенија

За да може да се утврди дали нивото на капитална адекватност во РМ е задоволително во споредба со нивото на капитална адекватност и преземените ризици во банкарското работење во други земји, во ова поглавје ќе биде направена споредба на нивото на капитална адекватност во РМ со нивото на капитална адекватност во Србија, Хрватска и Словенија. Имено, избрани се земји од регионот со кои Република Македонија често се споредува по различни основи, при што, две од нив се и членки на ЕУ, така што споредбата ќе овозможи идентификување на определени трендови во управувањето со капиталот.

За да се добие целосна слика за управувањето со капиталната адекватност во овие земји, како и да се утврди капацитетот на банките за покривање на кредитниот ризик, ќе бидат анализирани следните индикатори:

- Показател на капиталната адекватност за банкарските сектори во Република Македонија, Република Србија, Република, Словенија и Република Хрватска;
- Движење на стапката на нефункционалните кредити на ниво на банкарски сектор во наведените земји;
- Покриеност на стапката на нефункционалните кредити со исправката на вредност за нефункционалните кредити во наведените земји;
- Учество на делот од нефункционалните кредити кој не е покриен со исправка на вредност, во сопствените средства на банкарскиот сектор во наведените земји;

Графикон 25: Коефициент на капитална адекватност по земји

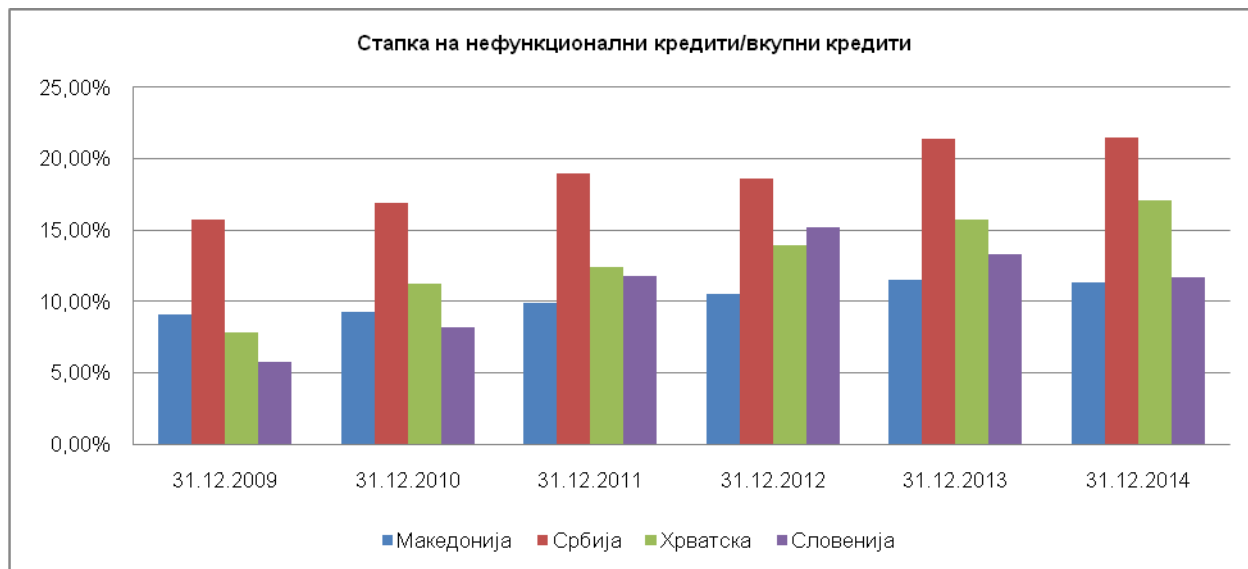
Извори: Извештаи за финансиска стабилност, бази на податоци, www.nbrm.mk, www.nbs.rs, www.hnb.hr, www.bsi.si

Доколку се анализира движењето на капиталната адекватност по земји, може да се забележи дека заклучно со 31.12.2014 година, највисока стапка на капитална адекватност има банкарскиот сектор на Република Хрватска (и истата бележи константен пораст во изминатите 5 години), а веднаш по неа следува Република Србија, која одржува константна стапка на капитална адекватност од околу 20% во текот на сите изминати години, а потоа е Република Словенија, каде стапката на капитална адекватност драстично расте за една година (во текот на 2014 година) за околу 5 процентни поени. Порастот се должи првенствено на намалување на ризично пондерираната актива за кредитен ризик, резултат на трансфер на ризичното портфолио на Bank Asset Management Company, која има за цел решавање на проблематични побарувања, но и како резултат на забавување на кредитната активност, бидејќи банките не се подготвени да прифаќаат нови ризици, заради релативно ниската капитализираност на банкарскиот сектор и високото ниво на нефункционални кредити.

Релативно високата стапка на капитална адекватност во земјите со кои се споредуваме добива смисла, доколку ги земеме предвид и индикаторите кои се однесуваат на изложеноста на банкарскиот сектор на кредитен ризик и потребата

за покривање на неочекувани загуби во работењето. Имено, стапката на нефункционални кредити е највисока во Република Србија (речиси двојно повисока отколку во РМ), а по неа следуваат Хрватска и Словенија. Република Македонија има најниска стапка на нефункционални кредити во оваа група на земји (графикон бр. 26). Со 31.12.2014 година, стапката на нефункционални кредити во Словенија се изедначува со онаа во Република Македонија што, како што наведов погоре, се должи на трансферот на проблематични побарувања, во Bank Asset Management Company.

Графикон 26: Стапка на нефункционални кредити/вкупни кредити

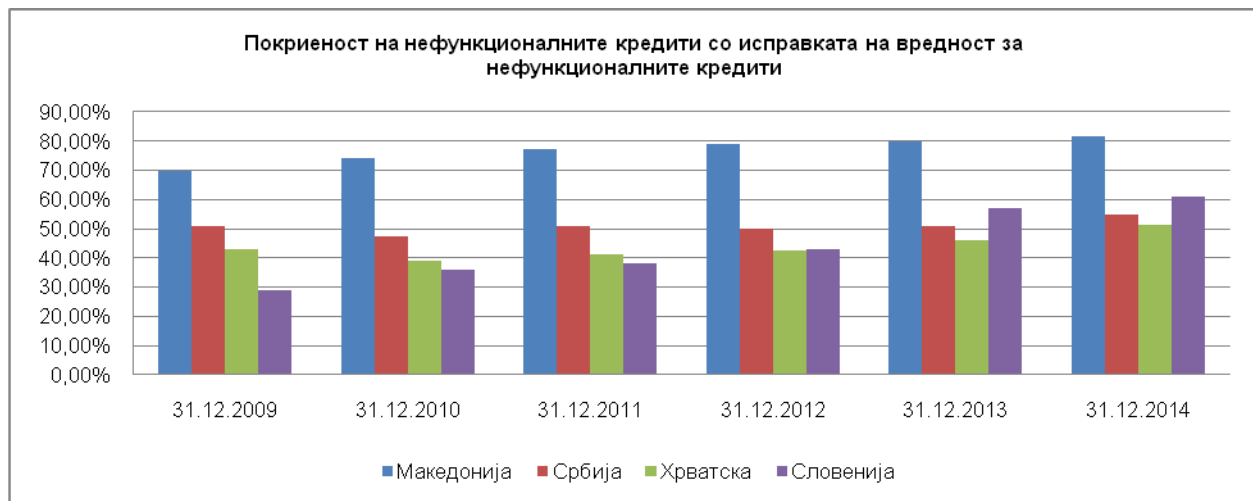

Извори: Извештаи за финансиска стабилност, презентации, www.nbrm.mk, www.nbs.rs, www.hnb.hr, http://data.worldbank.org/indicator/FB.AST.NPER.ZS?page=1&order=wbapi_data_value_2011%20wbapi_data_value%20wbapi_data_value-first&sort=asc

Дополнително, значајно е да се погледне и стапката на покриеност на нефункционалните кредити со исправката на вредност за нефункционалните кредити (графикон бр. 27). Според податоците, РМ има убедливо највисока стапка на покриеност на нефункционалните кредити со исправка на вредност за нефункционалните кредити, и истата континуирано се зголемува во

набљудуваниот период од 5 години, што е само уште една потврда за прудентноста на македонскиот банкарски сектор и, секако, на македонскиот регулатор и супервизор.

Графикон 27: Покриеност на нефункционалните кредити со исправката на вредност за нефункционалните кредити

Извори: Извештаи за финансиска стабилност, презентации, www.nbrm.mk, www.nbs.rs, www.hnb.hr, www.bis.si

За крај, за да се оцени капацитетот на сопствените средства за апсорпција на неочекуваните загуби, треба да се погледне учеството на нефункционалните кредити намалени за износот на исправка на вредност за нефункционалните кредити, во сопствените средства (графикон 28). Овој индикатор е убедливо најнизок за македонската економија и изнесува во просек 11% во изминатите 5 години. Заклучно со 31.12.2012 година, овој индикатор е највисок за Словенија, каде достигнува речиси 85%, за веќе на 31.12.2014 да изнесува околу 37%. Овој индикатор е висок и за Хрватска, и за Србија. Имајќи го предвид полошиот квалитет на кредитното портфолио во земјите со кои се споредуваме, потоа пониската покриеност на нефункционалните кредити со исправка на вредност, и следствено повисокото учество на непокриениот дел на нефункционалните

кредити во сопствените средства, сосема е очекувано и разбирливо, зошто банките во овие земји мора да одржуваат повисока стапка на капитална адекватност, отколку банките Република Македонија. Можеби дури нивната стапка на капитална адекватност треба да биде и повисока отколку што е сега, за да бидат поотпорни на евентуалните шокови на кои би биле изложени во текот на своето работење.

Графикон 28: Учество на нефункционалните кредити нето од исправката на вредност за нефункционалните кредити во сопствените средства

Извори: Извештаи за финансиска стабилност, презентации, www.nbrm.mk, www.nbs.rs, Financial soundness report IMF, <http://data.imf.org/?sk=9F855EAE-C765-405E-9C9A-A9DC2C1FEE47&ss=1411569045760>

Заклучок

Банките во последните триесетина години се соочија со голем број предизвици: дерегулација, зголемена конкуренција, имплементација на нова технологија, воведување на нови, иновативни финансиски инструменти и сл., кои водеа кон зголемување на ризиците кои банките ги преземаат секојдневно. Токму затоа, познавањето на ризиците кои ги преземаат, потоа нивното правилно идентификување, мерење, управување и контрола се неопходни за успешен и стабилен банкарски сектор. Притоа, со мерењето на ризиците, банките ги идентификуваат очекуваните загуби на кои се изложени во своето работење и преземаат мерки за заштита од нивната реализација. Со материјализација на потенцијалните ризици, банките можат да реализираат и неочекувани загуби. Заштита од овие неочекувани загуби е токму капиталот на банките.

Оваа улога на капиталот ја нагласува неговата улога како дел од целокупниот систем на адекватно управување со ризиците во банкарскиот сектор. Затоа, и Базелскиот комитет за банкарска супервизија, како и регулаторите и супервизорите во земјите низ светот, посебно внимание посветуваат на регулирање на компонентите на капиталот, неговата функција и утврдувањето на потребното ниво на капитал за заштита од неочекувани загуби.

Општо прифатен факт во економската и финансиската теорија е дека банките играат клучна улога во развојот на секоја економија, и нивната сигурност и стабилност се неопходни за обезбедување на развој и стабилност во секоја економија. Токму затоа, изминатите триесет години донесоа и значајни промени во банкарската регулатива, при што супервизорските органи настојуваа да ги следат трендовите и да балансираат помеѓу управувањето со ризиците и развојот на банкарскиот бизнис и неговата поддршка за реалната економија.

Во доцните 80-ти година, Базелскиот комитет за банкарска супервизија покренала иницијатива за развој на стандард за утврдување на адекватноста на капиталот на меѓународните банки, со двојна цел: зајакнување на капиталната основа на банките и укинување на изворот на нелојална конкуренција меѓу

меѓународно активните банки. Базелската спогодба за единствени стандарди во однос на капиталот на банките (позната како Базел 1) беше усвоена во 1988 година, од страна на 12 индустриски земји, но откако беше прифатена од повеќе од 100 земји во светот, почна да се применува не само за меѓународно активните банки, туку и за банки кои функционираат само во границите на една земја.

При примената на спогодбата Базел 1 беа утврдени низа слабости, па затоа беше направено ревидирање во 1996 година, со кое се предвидува издвојување и на капитал за покривање на пазарниот ризик.

Сепак, со оглед на бројните недостатоци на оваа спогодба, во 2004 година беше објавена новата капитална спогодба, позната како Базел 2. Со оваа спогодба беа направени промени во начинот на пресметка на потребниот капитал за покривање на кредитниот и пазарниот ризик и беше воведено барање за издвојување на капитал за покривање на оперативниот ризик. Покрај пресметката на потребниот капитал за покривање на ризиците, со оваа спогодба беа предвидени уште два столба: супервизија и пазарна дисциплина. Вториот столб предвидуваше супервизорите да ги поттикнат банките самостојно да ги мерат и контролираат ризиците, а тие да ги одобрат моделите развиени од банките и да спроведуваат соодветна оценка и надзор над нивната примена. Третиот столб настојуваше да ја зајакне улогата на пазарите во контролата на ризичниот профил на банките и наметна зголемени обврски за транспарентност и објавување на информации во врска со управувањето со ризиците и капиталот од страна на банките.

Регулативата имаше свои слабости, кои излегоа на површина по започнувањето на финансиската криза од 2008 година, која се претвори во економска и должничка криза и чии последици ги чувствуваме и денес.

Имајќи го сето ова предвид, јасно е зошто после 2008 година, управувањето со ризиците во банките доби многу поголемо значење, а регулативата во овој дел беше надградена и дополнета. Една од најважните лекции од кризата беше дека банките, особено големите меѓународно активни банки, немаа соодветен квалитет и квантитет на капитал за покривање на загубите со кои се соочија како резултат

на материјализација на ризиците во работењето. Тоа предизвика големи трошоци за државите кои мораа да уплатат дополнителен капитал за да ги спасат банките од пропаѓање.

Утврдените слабости во регулативата и во контролата на системите за управување со ризици во банките резултираа со промена во Базелската спогодба, со што беа заострени барањата за адекватно ниво на капитал, а беа воведени и нови индикатори во поглед на управувањето со ликвидноста.

Со оглед на големото значење на банкарскиот капитал за стабилноста и сигурноста на секоја банка, банкарскиот сектор и економијата во целина, управувањето со капиталот е во фокусот на највисоките органи на управување со банката и, како што видовме во анализата во трудот, му се посветува големо внимание од страна на супервизорските органи. Народната банка на Република Македонија ги следи препораките на Базелскиот комитет за банкарска супервизија, ги инкорпорира во својата регулатива и супервизија.

Токму затоа, во Република Македонија, Базел 2 спогодбата е имплементирана почнувајќи од 2012 година, со тоа што во 2012 година беа направени промени во регулативата со кои се зголемуваат барањата во однос на воспоставувањето на процес за пресметка на потребниот интерен капитал. Со тоа практично се зајакна имплементацијата на вториот столб на Базелската спогодба во македонскиот банкарски сектор. Со воведувањето на овие измени, се настојуваше банките да обезбедат интегриран пристап во управувањето со ризиците и при донесувањето на одлуките за потребното ниво на капитална адекватност да ги имаат предвид ризиците на кои се изложени во работењето, односно потребното ниво на капитал да биде определено врз основа на ризичниот профил на банката и активностите кои ги врши.

Согласно барањата на Народната Банка на Република Македонија, во процесот на управување со капиталот се вклучени највисоките органи на банката: Собранието на акционери на банката, Надзорниот одбор, Управниот одбор, Одборот за управување со ризици и Секторот за управување со ризици.

Начинот на пресметка на потребната капитална адекватност на банките, односно пресметката на потребниот регулаторен капитал, е пропишан со Одлуката за методологијата за утврдување на адекватноста на капиталот (Сл. весник на РМ, бр. 47/12, 50/13, 71/14, 223/15), додека барањата во поглед на воспоставувањето на процесот за пресметка на потребниот интерен капитал се дефинирани со Одлуката за управување со ризици (Сл. весник на РМ бр. 42/11, 165/12). Барањата на Народната банка на Република Македонија се во согласност со барањата на Базел 2 спогодбата.

Стапката на капитална адекватност, согласно важечката регулатива во Република Македонија се пресметува како однос помеѓу сопствените средства на банката и активата пондерирани според ризик (кредитен ризик + валутен ризик + оперативен ризик). Притоа, стапката на капитална адекватност треба да изнесува најмалку 8%, иако гувернерот на Народната банка на Република Македонија има можност да пропише повисок процент за поединечна банка, доколку оцени дека тоа е неопходно, со оглед на видот и обемот на активности на банката, како и ризиците кои ги презема во своето работење. Во принцип, во банкарскиот сектор важи правилото дека колку е повисок ризикот кој го презема банката, толку повеќе капитал треба да има.

Најголем ризик на кој македонските банки се изложени во своето работење, е кредитниот ризик. При анализата во трудот беше констатирано дека изложеноста на кредитен ризик постојано се зголемува, со забрзана динамика кај банките од групата на средни банки.

Учеството на нефункционалните кредити во вкупните кредити исто така покажува тренд на пораст, особено после 2008-та година. Стапката на нефункционалните кредити е значително полоша кај кредитните изложености кон претпријатијата, за разлика од домаќинствата, каде кредитниот квалитет се одржува на задоволително ниво.

Притоа, македонските банки се прудентни и одржуваат значително ниво на покриеност на нефункционалните кредити со исправка на вредност, како резултат на што учеството на непокриениот дел на нефункционалните кредити во

сопствените средства е на ниско ниво, и во случај на целосна ненаплатливост на овие кредити, стапката на капитална адекватност на ниво на банкарскиот сектор повторно ќе биде над минимално пропишаното ниво.

За обезбедување на адекватна покриеност на кредитните изложености кон претпријатијата и други клиенти, македонските банки во изминатите 4 години обезбедиле највисоко зголемување на покриеноста на нефункционалните изложености кај дејноста „Објекти за сместување и сервисни дејности со храна“, како и „Земјоделство, лов и шумарство“ и „Транспорт и складирање“, што упатува на заклучокот дека банките за најризични ги сметаат нефункционалните изложености кои припаѓаат на овие дејности.

Исто така, со цел адекватна заштита од кредитниот ризик, банките издвојуваат висок процент на покриеност на нефункционалните кредити кон домаќинствата, при што највисока покриеност сосема очекувано имаат автомобилските кредити (кај кои има највисок пораст на нефункционалните кредити), заедно со негативните салда по тековни сметки и кредитните картички, што е сосема очекувано ако се има предвид колатералот за последните два продукти и фактот дека управувањето со овие изложености кога ќе станат проблематични е неефикасно и трудоинтензивно, заради малите износи и големиот број на клиенти. Најмала покриеност, сосема очекувано, со оглед на високиот квалитет на обезбедувањето, имаат нефункционалните кредити за станбен и деловен простор.

Што се однесува до управувањето со капиталот во македонскиот банкарски сектор, истражувањето и анализата покажаа дека во структурата на сопствените средства на ниво на банкарскиот сектор во Република Македонија, доминантно учество има основниот капитал. Потребната минимална стапка на капитална адекватност согласно законската регулатива во Република Македонија изнесува 8%. Заклучно со 31.12.2014 македонскиот банкарски сектор има речиси двојно повисока стапка на капитална адекватност од бараната.

Истражувањето исто така покажа дека, според сите анализирани податоци, средните банки имаат најконзервативна политика во однос на управувањето со

ризиците: имаат највисока стапка на капитална адекватност, најниска стапка на нефункционални кредити, споредено со големите и малите банки, како и највисока покриеност на нефункционалните кредити со исправка на вредност за нефункционални кредити.

Стрес тестовите за кредитен ризик за банкарскиот сектор кои ги спроведува НБРМ, исто така покажуваат висока отпорност на шокови и адекватно ниво на капитализираност за банкарскиот сектор да остане стабилен и соодветно капитализиран и после нивната материјализација.

Споредбата на капиталната адекватност на македонскиот банкарски сектор со капиталната адекватност во Република Србија, Република Хрватска и Република Словенија, покажа дека заклучно со 31.12.2014 година, највисока стапка на капитална адекватност има банкарскиот сектор на Република Хрватска (и истата бележи константен пораст во изминатите 5 години), а веднаш по неа следува Република Србија, која одржува константна стапка на капитална адекватност од околу 20% во текот на сите изминати години. Во Република Словенија, стапката на капитална адекватност драстично расте за една година (во текот на 2014 година) за околу 5 процентни поени. Порастот се должи првенствено на намалување на ризично пондерираната актива за кредитен ризик, која беше резултат на трансфер на ризичното портфолио на Bank Asset Management Company, која има за цел решавање на проблематични побарувања, но и како резултат на забавување на кредитната активност, бидејќи банките во Словенија не се спремни да прифаќаат нови ризици.

Релативно високата стапка на капитална адекватност во земјите со кои се споредуваме добива смисла доколку ги земеме предвид и индикаторите кои се однесуваат на изложеноста на банкарскиот сектор на кредитен ризик и потребата за покривање на неочекувани загуби во работењето. Имено, стапката на нефункционални кредити е највисока во Република Србија (речиси двојно повисока отколку во Република Македонија), а по неа следуваат Хрватска и Словенија. Република Македонија има најниска стапка на нефункционални кредити во оваа група на земји. Со 31.12.2014 година, стапката на

нефункционални кредити во Словенија се изедначува со онаа во Република Македонија што, како што наведов погоре, се должи на трансферот на проблематични побарувања, во Bank Asset Management Company.

Дополнително, значајно е да се погледне и стапката на покриеност на нефункционалните кредити со исправката на вредност за нефункционалните кредити. Според податоците, Република Македонија има убедливо највисока стапка на покриеност на нефункционалните кредити со исправка на вредност за нефункционалните кредити и истата континуирано се зголемува во набљудуваниот период од 5 години, што е само уште една потврда за прудентноста на македонскиот банкарски сектор и, секако, на македонскиот регулатор и супервизор.

Дополнително, учеството на нефункционалните кредити намалени за износот на исправка на вредност за нефункционалните кредити, во сопствените средства е убедливо најниско за македонскиот банкарски сектор и изнесува во просек 11% во изминатите 5 години. Заклучно со 31.12.2012 година, овој индикатор е највисок за Словенија, каде достигнува речиси 85%, за веќе на 31.12.2014 да изнесува околу 37%. Овој индикатор е висок и за Хрватска, и за Србија. Имајќи го предвид полошиот квалитет на кредитното портфолио во земјите со кои се споредуваме, потоа пониската покриеност на нефункционалните кредити со исправка на вредност и, следствено, повисокото учество на непокриениот дел на нефункционалните кредити во сопствените средства, сосема е очекувано и разбирливо зошто банките во овие земји мора да одржуваат повисока стапка на капитална адекватност, отколку банките во Република Македонија. Можеби дури нивната стапка на капитална адекватност треба да биде и повисока отколку што е сега, за да бидат поотпорни на евентуалните шокови на кои би биле изложени во текот на своето работење. Секако, македонските банки и македонскиот регулатор треба да продолжат будно да ја следат состојбата во врска со изложеноста на банките на кредитниот ризик, како и адекватното управување со капиталот, за да бидат сигурни дека банките ќе можат да поднесат

неочекувани шокови и стресни ситуации, кои со оглед на значењето кое банките го имаат за економијата, можат веднаш да се пренесат во реалниот сектор.

Користена литература:

1. Арсовски, Д., 1998, Управување со банкарски ризици, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, докторска дисертација;
2. Barjaktarovic, L., 2009, "Upravljanje rizikom", Univerzitet Singidunum – Beograd, kniga;
3. Basel Committee on Banking Supervision, 2015, Finalising post - crisis reforms: an update, a report to G20 leaders;
4. Basel Consultative Group, 2014, Impact and implementation challenges of the Basel framework for emerging market, developing and small economies, Basel Committee on Banking Supervision;
5. Basel Committee on Banking Supervision, 2010, Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems;
6. Basel Committee on Banking Supervision, 1988, International convergence of capital management and capital standards;
7. Basel I, www.nbs.rs ;
8. Bessis, J., 2002, Risk management in banking, John Wiley and Sons, West Sussex, England;
9. Chorafas, N.D., 2004, Operational risk, control with Basel II – basic principles and capital requirements, Butterworth Heinemann, Oxford;
10. Crouhy, M., Galai, D., Mark, R., 2006, The Essentials of Risk Management, McGraw Hill, New York;
11. Crouhy, M., Galai, D., Mark, R., 2001, Risk Management, McGraw Hill, New York;
12. Culp, C.L., 2001, Risk management process, business strategy and tactics, Wiley, New York;

13. Davidson, F., 2003, *Managing Risk in Organizations - A Guide for Managers*, Josey Bass, San Francisco;
14. Dânilâ Miruna, O., 2012, *Impact and Limitations Deriving from Basel II within the Context of the Current Financial Crisis*, *Theoretical and Applied Economics Volume XIX* (2012), No. 6(571), pp. 121-134;
15. Dorfman, M.S., 2004, *Introduction to risk management and insurance*, Prentice Hall, Upper Saddle, River, NJ;
16. Doherty, N., 2000, *Integrated risk management- techniques and strategies for managing corporate risk*, McGraw Hill, Inc.;
17. Dowd, K., Hutchinson, M., Ashby, S., Hinchliffe, M., J., 2011, *Capital inadequacies – The dismal failure of the Basel regime for bank capital regulation*, Cato Institute;
18. Greuning van, H., Bratanovic Brajovic, S., 2006, "Analiza i upravljanje bankovnim rizicima", *Zagrebačka škola ekonomije i management*, kniga;
19. Закон за банките – Службен весник на Република Македонија бр.67/07, 90/09, 67/10, 26/13, 15/15 и 153/15;
20. Извештај за ризиците во банкарскиот сектор во Република Македонија, www.nbrm.mk ;
21. IMF, Financial Soundness Indicators Database, <http://data.imf.org/?sk=9F855EAE-C765-405E-9C9A-A9DC2C1FEE47&ss=1411569045760> ;
22. Kahaner, L., Greenspan, A., 2000, *The Quotations of Chairman Greenspan*, Adams Media Corporation, <http://www.maxwideman.com/guests/portfolio/need.htm> ;
23. Кузмановска, С., 2014, „Анализа, мерење и управување на банкарските ризици“, Универзитет „Св. Климент Охридски“ - Прилеп, докторска дисертација;
24. Kjeldsen, K., 2004, *The role of capital in banks*, Danish National Bank;
25. Labarge, S., 2003, "Valuing the Risk Management Function," Presentation at the Risk Management Association's Capital Management Conference, Washington DC, <http://www.maxwideman.com/guests/portfolio/need.htm> ;
26. Lall, R., 2009, "Why Basel 2 failed and why Basel 3 is doomed", GEG Working Paper 2009/52;

27. Одлука за управување со ризиците - Службен весник на Република Македонија бр. 42/11, 165/12;
28. Одлука за методологијата за утврдување на адекватноста на капиталот – Службен весник на Република Македонија, бр. 47/12, 50/13, 71/14, 223/15;
29. Одлука за управување со кредитен ризик – Службен весник на Република Македонија бр. 50/13, 157/13, 223/15;
30. Одлука за управување со ликвидносниот ризик на банките – Службен весник на Република Македонија бр.126/11, 19/12, 151/13;
31. Петревски, Г., 2008, „Управување со банките“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Економски факултет – Скопје, книга;
32. Податоци и показатели за банкарскиот сектор во Република Македонија, www.nbrm.mk ;
33. Показатели за финансиска стабилност – Србија, www.nbs.rs ;
34. Показатели за финансиска стабилност – Словенија, www.bsi.si ;
35. Показатели за финансиска стабилност – Хрватска, www.hnb.hr ;
36. Показатели за финансиска стабилност – ЕУ, www.ecb.europa.eu ;
37. Rouzi, R., Ferrari, P., 2013, Liquidity risk management in banks, Springer Heidelberg;
38. Resti, A., Sironi, A., 2007, Risk management and shareholders' value in banking: From risk measurement models to capital allocation policies, John Wiley and Sons, Ltd.;
39. Hasan, M., 2002, The significance of Basel 1 and Basel 2 for the future of the banking industry with special emphasis on credit information, Central Bank of Jordan;
40. Harrington, S., Niehaus, G., 2003, Risk Management and Insurance, McGraw-Hill/Irwin, New York;
41. Hussain, A., 2000, Managing operational risk in financial markets, Butterworth Heinemann, Oxford.